

Микола Леонтович: музична легенда Поділля



ВІННИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ:
музична легенда Поділля

Матеріали науково-практичної конференції
до 140-річчя з дня народження М. Д. Леонтовича
13 грудня 2017 р.
с. Марківка Теплицького р-ну

Вінниця 2019

УДК 78.071(477.)44
ББК 85. 313(4УКР-4ВІН)
М 57

Відповідальна за випуск
Катерина Висоцька

Упорядники
Олена Бродзь
Марина Кошельник

Редактор і коректор
Олена Бродзь

Дизайн та комп'ютерна верстка
Юлія Михалюк

Микола Леонтович: музична легенда Поділля: матеріали науково-практичної конференції до 140-річчя з дня народження М. Д. Леонтовича, 13 грудня 2017 р. / Він. обл. краєзн. музей; відп. за випуск К. Висоцька. – Вінниця, 2019. – 186 с.: іл.

ISBN

Збірник виданий за матеріалами науково-практичної конференції «Микола Леонтович: музична легенда Поділля», до 140-річчя з дня народження М. Д. Леонтовича, що відбулась 13 грудня 2017 р. у філії Вінницького обласного краєзнавчого музею – «Музеї М. Д. Леонтовича» (с. Марківка Теплицького р-ну Вінницької обл.). Видання містить публікації про Леонтовича – композитора, диригента, педагога, громадського діяча. Низку досліджень присвячено родині Миколи Дмитровича, невідомим сторінкам його біографії та вшануванню пам'яті митця.

Видання розраховане на широке коло читачів, зацікавлених діяльністю нашого всесвітньо відомого земляка.

УДК 78.071(477.)44
ББК 85. 313(4УКР-4ВІН)

На обкладинці: Портрет композитора Миколи Леонтовича, худ. Олександр Рожков

ISBN

© Вінницький обласний краєзнавчий музей, 2019

ПЕРЕДМОВА

13 грудня 2017 р. світова громада відзначала 140-річчя з дня народження Миколи Дмитровича Леонтовича – талановитого композитора, хорового диригента, фольклориста, педагога і громадського діяча, чий «Щедрик» лунає у кожному куточку світу. Як глибокий знавець народної творчості, він вписав яскраву сторінку в історію української музики. Його життя – це приклад самовідданого служіння Україні, справі відродження української культури, зокрема, українського хорового мистецтва.

У рамках відзначення 140-ої річниці від дня народження композитора на Вінниччині відбулася низка заходів. Зокрема, Всеукраїнський фестиваль хорового мистецтва, в якому взяли участь 40 аматорських і професійних хорових колективів, які виконали 100 творів композитора. Фінальним акордом фестивалю став флеш-моб, під час якого хорами був виконаний неперевершений «Щедрик» композитора та зафіксовано встановлення рекорду України в категорії «Масові заходи».

13 грудня 2018 р. у філії Вінницького обласного краєзнавчого музею – «Музей М. Д. Леонтовича» (с. Марківка Теплицького району Вінницької області) відбулась науково-практична конференція: «Микола Леонтович: музична легенда Поділля».

Учасниками та гостями конференції були відомі в Україні дослідники життєвого і творчого шляху митця. У своїх доповідях вони розкрили різні аспекти діяльності талановитого подолянина: композиторську творчість, диригентську майстерність, педагогічний хист, громадську активність. Низку досліджень присвячено родині Леонтовичів, невідомим сторінкам його біографії та вшануванню пам'яті митця.

Яскравим моментом конференції став виступ Анатолія Завальнюка, кандидата мистецтвознавства, професора Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського – автора першої експозиції «Музею М. Д. Леонтовича», створеного у 1977 р. Він поділився спогадами щодо фундації музею та презентував свою книгу «Повне зібрання хорової і педагогічної спадщини Леонтовича».

Цікавою подією заходу була зустріч учасників конференції з Ангеліною Рожковою – директором Покровського історичного музею, м. Покровськ Донецької області (колишнє с. Гришине, де жив і працював М. Д. Леонтович у 1904–1908 рр.), яка розповіла про вшанування пам'яті талановитого вінничанина на Донеччині.

Збірник «Микола Леонтович: музична легенда Поділля» є підсумком праці представницького кола краєзнавців, педагогів, музичних діячів. Матеріали видання згруповані за тематикою. Важливим доповненням до текстів є численні ілюстрації: світлини, документи з музейних, архівних і приватних колекцій, деякі публікуються вперше. Окремі блоки збірника становлять фотографії, що ілюструють перебіг конференції, візитівки публікаторів.

Збірник стане вагомим внеском у дослідження життєвого шляху і творчої спадщини видатного композитора і, без сумніву, зацікавить істориків, краєзнавців, музикознавців та всіх, чия душа щиро відкрита для сприйняття мистецького доробку талановитого подолянина. Сподіваємось, наукові напрацювання учасників конференції становитимуть фундамент для подальшого зацікавлення персоною нашого земляка, будуть потужним поштовхом до вивчення білих плям у його життєвій і творчій біографії.

АНАТОЛІЙ ЗАВАЛЬНЮК
кандидат мистецтвознавства, професор
Вінницького державного педагогічного
університету ім. М. Коцюбинського

МУЗЕЙ М. ЛЕОНТОВИЧА НА ПОДІЛЛІ В СЕЛІ МАРКІВКА

У 1969 р. жителі сіл Марківки та Степанівки Теплицького району, що на Вінниччині, на загальних зборах ухвалили створити меморіальний комплекс славетного українського композитора М. Леонтовича в с. Марківка на території садиби його батька Дмитра Феофановича, де загинув композитор. Керівництво села звернулося з листом про наукову допомогу у створенні експозиції до голови Вінницького обласного товариства охорони пам'яток історії та культури професора В. Борщевського, який тоді очолював кафедру української літератури у Вінницькому державному педагогічному інституті ім. М. Островського. Збір матеріалів було доручено авторові цих рядків, який на той час працював викладачем на нещодавно створеному музично-педагогічному факультеті та був випускником Львівської консерваторії, де творчість Леонтовича вивчалася особливо ретельно, хоча мало уваги приділялось життєвим обставинам композитора.

Взявши лист мешканців сіл Марківки та Степанівки, я з великим хвилюванням поїхав у Марківку, сподіваючись побачити там могилу з пам'ятником чи старовинним камінним хрестом, як часто в роки навчання у Львові доводилось мені бачити могили видатних діячів культури на Личаківському цвинтарі. Проте побачення просто вразило. На моє прохання показати могилу Леонтовича старенький дідусь, житель Марківки, привів мене на старий цвинтар, де за кущами і високою сухою травою ледь помітний був вершок обеліска на занедбаній могилі. Розгорнувши траву, я побачив напис: «Видатному українському композитору від спілки композиторів України». Пізніше дізнався, що у 1953 р. металевий хрест був замінений на кам'яний обеліск. Ще більше вразило інше: коли я підійшов до подвір'я священика Дмитра Леонтовича і побачив, що старої хати, де трагічно був убитий Микола Леонтович, не було.

На цьому місці стояв невеличкий дерев'яний фінський будиночок. На моє обурення і запитання, хто й навіщо знищив історичну пам'ятку, голова сільської ради відповів так: «Адже ми хотіли як краще. Ця хата розвалювалась, ми її знесли та поставили для музею новий будиночок, а потім звернулись до Вінницького обласного товариства охорони пам'яток історії та культури по допомогу». У цей приїзд я намагався поспілкуватися зі старими жителями с. Марківки, дізнатися щось про обставини загибелі композитора. Але про це, що було тоді незрозуміло для мене, старий дідусь, який був свідком подій, відмовився говорити.

Наступна моя поїздка була до Тульчина, де мешкала дочка композитора Галина Миколаївна. З особливим хвилюванням я увійшов до кімнат, де жив і працював Микола Леонтович. На той час Галина Миколаївна мешкала з двома тітками, старими і хворими сестрами Леонтовича. Квартира Леонтовичів розташовувалась поряд із будівлею колишнього єпархіального училища, де працював композитор. У цій квартирі тепер меморіальний музей з цінними експонатами (піаніно, книги, ноти та меблі Леонтовича). У приміщенні єпархіального училища нині діє школа-інтернат.

Галина Миколаївна зустріла мене люб'язно, вислухавши мою розповідь про наміри створити музей біля могили Миколи Дмитровича, якось сумно поглянула і сказала, що це марні намагання: «Адже й раніше уже не раз навідували мене різні журналісти,



Галина Леонтович (у центрі) з Анатолієм Завальнюком (ліворуч)

молоді дослідники творчості Леонтовича, брали матеріали, ноти, документи, та щось почути або прочитати в їх публікаціях мені не доводилось».

Розпочалися пошуки експонатів, особистих речей композитора, документів та матеріалів. Багато у цих пошуках допомагала порадами та консультаціями дочка композитора Галина Миколаївна. Вона передала для меморіального музею сімейний альбом з фотографіями, меблі та деякі експонати. За її порадами мені вдалося знайти старовинні меблі батька композитора, старовинне піаніно, на якому вчилися грати всі діти Дмитра Феофановича, до клавіш якого торкались руки Миколи Леонтовича в останні години його життя. Пошуки матеріалів велися в архівних фондах Вінниці, Києва, Львова, Хмельницького.

Було накопичено чимало матеріалів, документів, особистих речей композитора і родини священика Дмитра Леонтовича. Почалась робота над створенням експозиції. Постало питання пошуку фахівця для оформлення експозиції. Спочатку я звернувся до художників-інтер'єристів Вінницьких художніх майстерень. Вони відмовилися братись за цю роботу, не маючи впевненості, що будуть кошти на оплату їхньої праці.

У розпачі я вирішив звернутись до своїх колишніх викладачів і поїхав до Львівської консерваторії. Професор М. Колесса, уважно вислухавши, відразу направив мене до директора художнього фонду м. Львова, пана Міська, який люб'язно прийняв мене, а на мое прохання відповів: «Таку роботу добре зміг би виконати наш відомий львівський художник-інтер'єрист Ярослав Ульгурський».



Я. Ульгурський, Н. Рябошапка, А. Завальнюк (зліва направо)

Після цього він зауважив, що я, напевне, бував у львівському музеї І. Франка і бачив прекрасну експозицію, автором якої і був Ульгурський.

Ярослава Олексійовича не довелося довго переконувати. З'ясувалося, що він палкий прихильник творчості Леонтовича і навіть постійний учасник аматорської чоловічої хорової капели «Гомін» при Львівському університеті ім. Івана Франка. У хорі він співав у партії тенорів, маючи чудовий драматичний тенор. Без сподівань на оплату, як справжній патріот української культури, він узявся до роботи.

Почалась багаторічна співпраця. Це були чи не найкращі роки нашого творчого життя, коли ми з художником, після виснажливої роботи над інтер'єром, вечорами відпочивали, сидячи на східцях уже нової сучасної споруди. Меморіальний музей було збудовано за кошти колгоспників. Архітектурний проект споруди теж виконав художник Я. Ульгурський.

З великою приємністю часто згадуємо ми голову колгоспу І. Дищука, тодішнього завідувача районного відділу культури П. Сорочинського, другого секретаря Теплицького райкому партії В. Криничного та майбутнього директора музею Н. Рябошапку. Разом з жителями с. Марківка вони допомагали у будівництві нового спеціального приміщення музею, розташованого біля могили композитора.

Наближався ювілейний 1977 р., який був оголошений UNESCO роком М. Д. Леонтовича. Ця подія пожвавила нашу справу з будівництвом музею. У Міністерстві культури УРСР був створений урядовий комітет, куди ввійшли тодішній міністр культури С. Безклубенко – голова комітету, інші посадові особи міністерства, уряду, І. Мостовий – завідувач Вінницького обласного управління культури, а також автор цих рядків.

З'явилися додаткові кошти, за які ми встигли виготовити на Львівській скульптурній фабриці бронзове погруддя Леонтовича за художнім проектом скульптора Гали-



Приміщення музею до ремонту

ни Кальченко та впорядкувати могилу композитора з навколишньою територією.

За період десятилітніх пошуків мені вдалося зібрати для експозиції рідкісні матеріали. Найперше – це оригінальний рукопис партитури Леонтовича «Козака несуть», рукопис варіанту обробки «Ой сів-поїхав», факсимільні відбитки рукописів всесвітньо відомих «Щедрика», «Дударика», титульних сторінок Першої та Другої збірок пісень з Поділля, оригінальні збірки «Десятків» пісень Леонтовича, які видавались у 1920-ті роки «Дніпросоюзом», партитура опери Чайковського «Черевички» з написом: «Майбутньому українському композитору» та автографами хористів капели Кам'янець-Подільської семінарії, якою керував Леонтович.

У музеї – велика кількість унікальних старовинних фотографій родини Леонтовичів, великий фотопортрет Марії Йосипівни – матері композитора, загальне фото батьків, сестер Миколи. У сімейному альбомі – дружина Клавдія з братом Олександром Жовткевичем – відомим скульптором, про якого вона згадує в листах до Леонтовича.



Фрагмент першої експозиції

Великий інтерес у відвідувачів викликають збільшені гуртові фотографії, де Леонтович серед інших викладачів і семінаристів єпархіального училища; Леонтович серед учасників учительської конференції 1915 р. в селищі Вороновиця; маловідома фотографія Першого українського національного хору, на якій серед хористів –

М. Леонтович, К. Стеценко та М. Вольгемут-Литвиненко; портрети О. Кошиця, Б. Яворського, Г. Вірьовки, П. Козицького та багатьох інших викладачів Народної консерваторії. Тут фото Тульчинської капели, створеної Леонтовичем, з її керівником у 30-ті роки – фольклористом і композитором Р. Скалецьким.

В експозиції – скульптурні роботи: портрет Леонтовича Львівського скульптора Є. Дзиндри та скульптурна робота з галереї українських композиторів згадуваної нами Г. Кальченко.

Тут зібрані майже всі видання творів Леонтовича, які виходили в різні роки в Україні й за кордоном. Зокрема, такі рідкісні видання львівських товариств 1922–1924 рр., як «Боян» і «Бандурист» з автографами Ф. Колесси та М. Колесси, подаровані М. Колесою музею.

У залах, де розповідається про останні роки життя композитора, експонується кілька варіантів фотографій батьківської хати Леонтовичів (у якій він загинув), фотографії улюблених місць перебування Леонтовича, зокрема світлина старого водяного млина.

Цінними матеріалами експозиції є три живописні роботи художника Я. Ульгурського: «Леонтович в останні роки життя», «Леонтович з Яворським, Стеценком у квартирі Кошиця, що біля Софіївського собору» та художня інкрустація по дереву на сюжеті веснянок.

Музей має цікаве зібрання наукових праць, монографій про Леонтовича, видання нот, автографи. Особливо цінними є автограф видатного російського диригента й композитора, ректора Московської консерваторії Олександра Свешнікова: «С Николаем Дмитриевичем».



Піаніно М. Леонтовича



Меморіальна кімната Леонтовичів

чем Леонтовичем я, к сожалению, не был знаком лично, хотя мы учились у одного учителя – замечательного музыканта Б. Яворского (правда, в разное время и в разных городах, он – в Киеве, а я – в Москве). Неувядаемо свежо и ярко звучат его обработки народных украинских песен. Однако это не просто обработки, это высокохудожественные произведения выдающегося музыканта, беззаветно любившего свою Родину. Свою высокую композиторскую технику Леонтович использовал очень художественно, тонко для раскрытия богатства души и сердца украинского народа. А. Свешников».

У меморіальній кімнаті зібрані особисті речі родини Леонтовичів: старовинне піаніно, великий дубовий стіл, настінний годинник, картини, посуд, килими, письмове приладдя та інше.

У музеї звучать твори композитора, з них 36 було спеціально записано на грамплатівках до столітнього ювілею студентським хором Київської консерваторії та Українським народним хором ім. Г. Вірьовки під керівництвом народних артистів СРСР П. Муравського та А. Авдієвського. У фондах музею також зберігається партитура опери «На русалчин Великдень» з автографом М. Скорика; відгук про музей народної артистки України Н. Матвієнко; багато фотоматеріалів з дарчими написами хористів діаспори, керівників українських хорових колективів: А. Авдієвського, П. Муравського, С. Дорогого, привітання А. Тобілевича та інших.

Меморіальний комплекс з багатими фондами має стати дослідницьким осередком української музичної культури. Матеріали музею чекають молодих дослідників спадщини уславленого митця.

МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ ТА ФЕЛІКС НОВОВЕЙСЬКИЙ: ПАРАЛЕЛІ У ЇХНЬОМУ ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ

Серед багатьох ювілейних дат 2017 р. ми відзначимо дві – 140-річчя від дня народження Фелікса Нововейського та Миколи Леонтовича. Здавалось би, що нічого спільного, окрім композиторської діяльності, ці дві творчі постаті не мають. Але це лише на перший погляд. Хоча композитори є представниками різних національних культур, працювали у різних музичних жанрах, вони мають багато спільного.

Рік народження митців – цікавий збіг: майбутні композитори народились у 1877 р. Фелікс Нововейський – 7 лютого у м. Вартенбурзі (нині Барчево, Польща) [1]. Микола Леонтович – 13 грудня у с. Монастирок (нині Немирівського р-ну Вінницької обл.).

Наступна паралель – родина та її традиції, що вплинули на формування свідомості та світогляду хлопчиків. Микола Леонтович народився у родині священика. Його батьки виховували шістьох дітей, зберігаючи теплі та дружні родинні стосунки. Діти були виховані з любов'ю до рідної землі та народної пісні. Мати, Марія Йосипівна, знала велику кількість пісень, до яких з часом буде звертатись композитор. Батько, Дмитро Феофанович, був дуже освіченою людиною: багато читав та грав на різних музичних інструментах. Від батька Микола отримує бажання опанувати гру на музичних інструментах та жагу до літератури [2].

Фелікс Нововейський народився у родині шевця, де одинадцять діточок отримали патріотичне та релігійне виховання. Мати Фелікса, Катажина, також добре співала і знала велику кількість пісень. Саме на них у майбутньому буде спиратись у своїй творчості композитор. Батько, Францішек, обожнював книжки і передав своїм дітям любов до читання. Музичний побут в обох родин доповнювався яскравою різнонаціональною атмосферою місцевості, яка їх оточувала. Знання різножанрової народної пісні, працелюбність, любов до рідної землі та свого народу хлопчики отримали з народження.

Для майбутніх композиторів велике значення мало оточення батьків. Францішек Нововейський вільний час присвячував праці у Народному товаристві читачів та у своєму домі влаштував бібліотеку для загального користування.

До свого будинку Леонтовичі часто запрошували сусідів на домашні концерти, у яких з великим задоволенням виступала вся родина [5].

Людяність, порядність, вміння спілкуватись з людьми, намагання об'єднати однодумців та очолити створений ними гурт згодом стали однією з характерних рис композиторів. Вони не тільки писали музику, а і багато працювали з людьми, створюючи колективи.

Період отримання освіти також має певні збіги. Микола Леонтович мав продовжити сімейну традицію і стати священиком. Тому він навчався у духовному училищі у м. Шаргород, а далі у духовній семінарії у м. Кам'янець-Подільський. Жага до знань і самовдосконалення не залишала вільної хвилини ні під час навчання, ні в період канікул. Музика і співи були його стихією. У часи навчання він стає гарним співаком, прекрасним аранжувальником народної пісні, добре знається на церковному та народному співі, бере участь у семінарському духовому оркестрі, вивчає клавіри та партитури композиторів різних національних шкіл, що були у семінарській бібліотеці, потайком бігає на концерти та спектаклі гастролерів. Під час канікул хлопець збирає та записує народні пісні в різних селах Подільської губернії (батька щоразу переводили до нового приходу). Саме в роки навчання у Леонтовича з'являється хист не лише майбутнього композитора, а й керівника та диригента, про що свідчить створення домашнього колективу та регентство семінарського хору. Після закінчення навчання у семінарії Микола Леонтович відмовляється від сану священика, натомість присвячує своє життя педагогічній та музичній діяльності. Продовження самостійної роботи мало логічне завершення: у 1904 р. він складає екстерном іспити у регентському класі Петербурзької хорової капели, а у 1909 р. розпочинає приватні заняття з поліфонії з Б. Яворським.

Музичні здібності Фелікса Нововейського також проявились досить рано. В 10-річному віці він був прийнятий до монастирської школи в с. Свята Ліпка, де крім гри на органі навчався грі на фортепіано, скрипці, віолончелі та валторні. Коли родина переїхала до м. Ольштин, Фелікс на певний час втратив можливість навчатись. Скрутний фінансовий стан змусив хлопця працювати



СВИДѢТЕЛЬСТВО.

Воспитаникъ Шаргородскаго духовнаго училища *Николай⁵ Леон-
товичъ* *Викентіево* сына *Викентіево* *Димитріево* *Леонто-
вическа*, родившійся *Николай* *Декабръ*
Тысяча восемьсотъ *Семьдесятъ* *Сентября* года, поступилъ
въ м-цѣ *Января* тысяча восемьсотъ *Восьмидесяти* *Восьмита*
года въ *Первый* классъ Шаргородскаго духовнаго
училища и при поведеніи *Очень хорошо* (4)

ОКАЗАЛЪ УСПѢХИ:

- По Священной Исторіи *Очень хорошо* (4)
- » Катихизису _____
 - » Изясненію Богослуженія
съ церковнымъ уставомъ } *хорошо* (3)
 - » Русскому съ церковно-сла-
вянскимъ _____
 - » Греческому *очень хорошо* (4)
 - » Латинскому } *хорошо* (3)
 - » Арифметикѣ _____
 - » Географіи *очень хорошо* (4)
 - » Церковному пѣнію _____
 - » Нотному пѣнію *отлично* (5)
 - » Численію *очень хорошо* (5)

По оконченіи полнаго курса въ духовномъ училищѣ *Николай⁵
Леонтовичъ* причисленъ училищнымъ Правленіемъ ко *второ-
му* разряду училищныхъ воспитаниковъ съ преимуществами,
присвоенными окончившимъ полный курсъ ученія въ духовномъ училищѣ
и уполномоченъ преподавать въ первый классъ *Семидесяти*
124 ВЫСОЧАЙШЕ утвержденаго 22 Августа 1884 года устава духовныхъ
училищъ.

По отправленію воинской повинности онъ пользуется льготами, предо-
ставленными воспитаникамъ учебныхъ заведеній 3 разряда (ВЫСОЧАЙШЕ

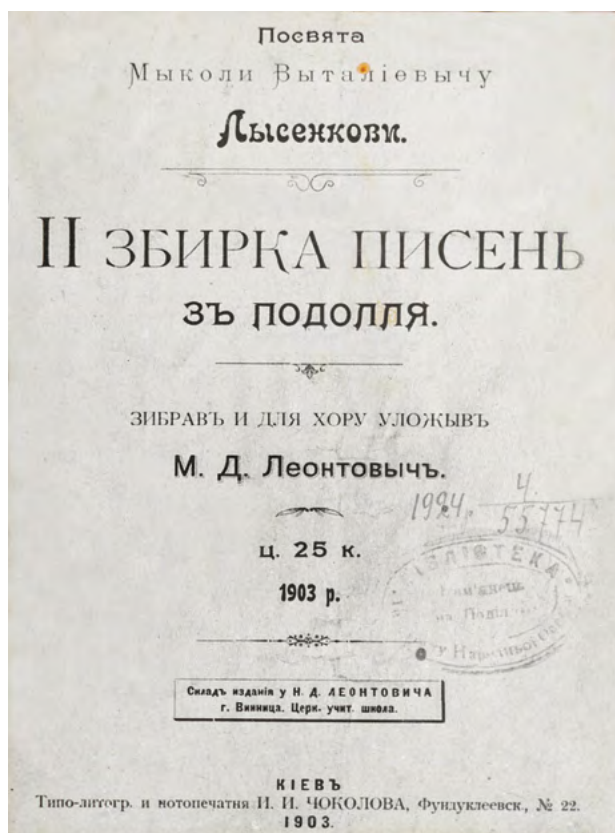
Свідощтво про закінчення М. Д. Леонтовичем
Шаргородського духовного училища, 1892 р.

у Пруському полковому оркестрі гренадерів та невеликих аматорських ансамблях. Це був час накопичування знань класичної та народної музики. Композиторське обдарування відтворилось в інструментальних опусах. Участь і перемога у композиторському конкурсі в Лондоні дала фінансову можливість продовжити навчання в Берлінській консерваторії у класі Ю. Штерна. Нововейський поєднав практичне навчання на органі та віолончелі з наступним удосконаленням знань з теорії музики, контрапункту та композиції. Молодий митець також не зупинився на досягнутому і продовжував вивчати різні курси, а саме: григоріанський хорал та поліфонію в Регензбурзі, композицію у класі М. Бруха в Королівській академії мистецтв у Берліні, музикознавство та естетику в Берлінському університеті.

Логічною кульмінацією цієї паралелі – періоду навчання, накопичення знань та реалізації свого таланту у певних композиторських опусах – для обох митців став 1902 р. Ф. Нововейський отримав премію ім. Дж. Мейєрбера за ораторію «Повернення блудного сина», а М. Леонтович – надрукував другу збірку «Пісень з Поділля», яка отримала схвальний відгук та підтримку засновника української класичної музики М. Лисенка [3].

Далі життєва стежина обох композиторів поєднує композиторську діяльність з педагогічною, виконавською та диригентською. В обох щасливо складається приватне життя.

Наступна цікава паралель з'являється на початку ХХ ст. 15 липня 1910 р. вперше було виконано гімн «Рота» на слова Марії Конопницької. Твір прозвучав під орудою автора, Ф. Нововейсь-



кого, під час патріотичної маніфестації з нагоди відкриття пам'ятника до 500-річчя Грюнвальдської битви. «Рота» стала символом перемоги, патріотичним гімном нескореного польського народу [4].

З 1901 по 1916 рр. М. Леонтович п'ять разів звертався до народної мелодії, яка стала завданням з поліфонії на остінато. На рукопису стоїть кінцева дата – 18 травня 1916 р. Так народився славнозвісний «Щедрик». Ця обробка народної пісні стала не лише символом різдвяно-новорічних свят, а й твором, який сконцентрував найкращі здобутки українського народу [6].

Велику роль у житті обох митців відіграли історичні події початку століття. Кожен з них боровся за відродження своєї Батьківщини, був активістом у громадському русі. Музичне втілення у їх творах знайшли картини повстання, революції, плебісциту та Першої світової війни.

Однаково трагічним був фінал життя митців. У ніч з 22 на 23 січня 1921 р. М. Леонтовича було вбито у хаті батька в с. Марківка, нині Теплицького р-ну. Композитора було скромно поховано на сільському цвинтарі. Лише на початку 1960-х рр. розпочався ренесанс музики та творчої постаті М. Леонтовича.

Тяжкими і трагічними були останні роки життя і Ф. Нововейського. Починаючи з вересня 1939 р. він переховувався від наростаючої навали нацизму. Спочатку це був монастирський госпіталь у Познані, а далі з родиною під чужим прізвищем знайшов схрон у Кракові. Страшні окупаційні випробування відобразились на стані його здоров'я. В грудні 1941 р. композитор був паралізований унаслідок інсульту. Після закінчення війни він повертається тяжко хворий до Познані.

18 січня 1946 р. серце Ф. Нововейського зупиняється. Композитора поховано в Пантеоні видатних людей костьолу Святого Войцеха, м. Познань, разом з Юзефом Вибицьким, серцем Яна Генріха Домбровського та іншими видатними генералами, педагогами, священиками Польщі.



Меморіальна дошка Ф. Нововейському,
м. Краків

Як сьогодні нащадки вшановують і зберігають пам'ять великих синів свого народу? Навчальні заклади, музичні школи та вулиці в багатьох містах Польщі носять ім'я Ф. Нововейського. Так само і в Україні вшановано постать М. Леонтовича. Та найважливішим є той факт, що музика митців постійно знаходить нових шанувальників і розширює свої кордони, виходячи за межі батьківщини. У Польщі – щорічний Міжнародний органний конкурс ім. Фелікса Нововейського в Познані та Міжнародний фестиваль хорової музики ім. Ф. Нововейського у м. Барчево. В Україні – конкурси-фестивалі професійних та аматорських колективів «Хорові асамблеї М. Леонтовича», Всеукраїнський хоровий фестиваль «Співає Поділля Леонтовича». І в ювілейному році, відзначаючи 140-річчя від дня народження Ф. Нововейського та М. Леонтовича, на Поділлі та у Вармінсько-Мазуровському воєводстві звучала музика двох ушанованих синів Польщі та України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Місто Вартенбург після третього розподілу Польщі відійшло до Пруссії. У родині Нововейських розмовляли рідною польською мовою, а навчання проводилось німецькою. – Polskie Centrum Informacji Muzycznej, Związek Kompozytorów Polskich. Feliks Nowowiejski [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https:// culture.pl/pl/tworca/feliks-nowowiejski/](https://culture.pl/pl/tworca/feliks-nowowiejski/).
2. Гордійчук М. М. Микола Леонтович / М. М. Гордійчук. – Вид. 2-ге. – Київ: Музична Україна, 1974. – 63 с.
3. Дяченко В. П. М. Д. Леонтович. – 4-е вид. – Київ: Музична Україна, 1985 – 134 с.
4. Karolina Gorączko. Rota-słowa Maria Konopnicka, muzyka Feliks Nowowiejski [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polskamuza.eu/siedemodslon.php?id=431/>.
5. Кушка Н. М. Микола Дмитрович Леонтович. Матеріали з життя та творчості композитора. – Вінниця, 2003. – 17 с.
6. Завальнюк А. Микола Леонтович: Дослідження, документи, листи: До 125-річчя від дня народження. – Вінниця: Поділля-2000, 2002, – 256 с.

ХОРМЕЙСТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ І ХОРОВА ТВОРЧІСТЬ М. ЛЕОНТОВИЧА 1904–1908 рр.

Особливість музичної культури українців – домінування хорового співу, тому звичайним явищем українського музичного життя протягом багатьох століть є наявність професійних та самодіяльних хорів чи просто гуртового співу. Українська народна пісня із складною жанровою системою стала основним джерелом для хорового виконавства. Виконавська діяльність хорових колективів зробила велику справу у пропаганді української народно-пісенної культури.

Кінець XIX – початок XX ст. став для української музичної культури переломним. Незважаючи на жорстокі утиски, які зазнавала в цей період українська культура, в музичному мистецтві не вщухає інтерес до музичного фольклору у творчості видатних українських композиторів – М. Лисенка, Я. Степового, К. Стеценка та М. Леонтовича.

Метою статті є характеристика творчості М. Леонтовича в 1904–1908 рр., адже саме цей період життя та творчості композитора мало висвітлений у працях дослідників.

Творчість та педагогічна діяльність митця знайшла своє відображення у науково-публіцистичних працях українських науковців, митців XX–XXI ст. Науковий інтерес представлений у роботах Я. Юрмаса (зробив примітки до музичних творів М. Леонтовича) [6], В. Іванова (дослідження творчої та педагогічної діяльності на основі спогадів сучасників, методичних розробок М. Леонтовича) [8], А. Завальнюка (подає розширену біографію композитора, а також робить аналіз хорових творів та духовної музики) [3] та інших.

Для багатьох композиторів пісня стала основою творчості – вони здійснювали обробки народнопісенного матеріалу. Традицію обробки народної пісні заклав ще М. Лисенко, в творчості якого саме народна пісня стала об'єктом художньої інтерпретації. Послідовники М. Лисенка К. Стеценко і Я. Степовий також створили численні обробки народних пісень.

У середовищі народної пісні народилася і творчість М. Леонтовича, що практично не виходила за межі обробки народної пісні (хоча були окремі відхилення від цього жанру). Митець надав нового життя і одночасно зрівняв цей жанр із іншими жанрами професійної композиторської творчості. Леонтович створив новий тип, художній зразок обробки народної пісні. У нових творчих принципах композиторської роботи над піснею окреслив подальші перспективи її життя в професійній композиторській творчості. М. Леонтович мав свій погляд на пісню як художній твір, що не обмежується лише мелодією, а є носієм величезного музичного ресурсу, де проявляється «дух пісні». Тому основою творчого методу митця є розкриття цих внутрішніх музичних ресурсів пісні та показ їхнього емоційного впливу, а через них розкриття змісту, основної ідеї та образів пісні. Твори М. Леонтовича є не зовсім «обробками», а самостійними художніми творами – хоровими мініатюрами – для яких музика народної пісні дає лише певний ґрунт. Кожна пісня – окремий зразок, окремий твір, оригінальна музична форма, але разом із тим усіх їх єднає творчий метод композитора.

Музична спадщина славетного подолянина гідно репрезентує українську національну хорову пісню у світі. Триумфальні виступи вітчизняних і зарубіжних хорів діаспори в країнах Америки та Європи були сприйняті музичним світом із великим захопленням, а Миколу Леонтовича визнано як «українського Баха».

Донедавна відома нам спадщина М. Леонтовича складалася з 200 обробок українських народних пісень, 4 оригінальних хорів на слова М. Вороного («Льодолом», «Легенда», «Літні тони» та «Моя пісня») і незакінченої опери «На русалчин Великдень». Однак це лише половина його доробку. Значна ж частина творчості – духовна музика, яка довгий час була утаємничена ідеологічним табу тоталітарного режиму. І тільки у 90-ті рр. ХХ ст. нам відкрилася духовна спадщина талановитого подолянина [5, с. 6].

М. Леонтович відомий як педагог, який вчителював у школах Поділля, Донбасу, в навчальних закладах Києва. Весь педагогічний досвід композитор узагальнив у своїх працях, куди входить понад 50 творів для дитячого хору, навчальні посібники «Нотна грамота» та «Сольфеджіо».

Впродовж літа 1904 р. композитор із дружиною перебуває в с. Підлісці, що на Волині, де до одруження мешкала Клавдія (дружина), а також якийсь час працював у Летичеві. У записях Г. Яструбецького зазначено, що про вакансію вчителя музики М. Леонтович дізнався з Волинських єпархіальних відомостей. За



Клавдія Ферапонтівна – дружина композитора

свідченням І. Годзішевського, композитор, повертаючись із Петербурга після успішних іспитів у придворній хоровій капелі, в розмові із залізничником дізнається про вакансію вчителя музики в залізничній школі станції Гришине. Саме там він і пропрацював нетривалий, але плідний період свого життя: з осені 1904 р. по кінець весни 1908 р. [3, с. 19]. Можна стверджувати, що М. Леонтович стояв біля витоків сучасного хорового виконавства Донецького краю. Одним з перших аматорських хорів на Донбасі, який

провадив інтенсивну концертну діяльність, був хор залізничників, організований митцем.

Цікавим для дослідників може бути вивчення соціокультурного середовища на Донбасі, в якому довелося творити М. Леонтовичу. Гришине – залізнична станція Бахмутського повіту Катеринославської губернії, що у 1934–1938 рр. мала назву Постишево, а згодом довгий час називалася Красноармійськом. У травні 2016 р. Красноармійськ перейменований у Покровськ. На даний час – це місто обласного значення в Донецькій області, адміністративний центр Покровського району (місто до складу району не входить) і центр Покровської агломерації [10].

Важливим для усвідомлення специфіки викладацької і хормейстерської діяльності М. Леонтовича є вивчення мовного оточення композитора. Досліджуючи особливості заселення Донбасу у другій половині XIX ст., М. Антоненко стверджує, що переселенці значно розширили етнічну структуру населення краю: «Так, якщо в 50-х рр. XIX ст. на території регіону проживало вісім етнічних груп, то в 1897 р. їх кількість збільшилась до тридцяти. Основним етносом були українці. В усіх повітах вони становили не менше 50% населення. Порівняно з 50-ми роками кількість українців у кожному повіті зменшилась на 20–25%» [1, с. 16].

Значно збільшилась кількість росіян, німців і греків наприкінці XIX ст., коли поступово сформувався постійний склад робітників вугільної і металургійної промисловості. Етнонаціональний склад пролетаріату Донбасу вирізнявся домінуванням росіян. За даними загальноімперського перепису 1897 р. вони складали у гірничій промисловості – 74%, а в металургійній – 69%. У той же час частка українців сягала відповідно тільки 22,3% та 20,2%. Російська мова також домінувала: вона була поширена серед освіченої публіки. У робітничому середовищі переважав російсько-український суржик із окремими елементами інших мов [7, с. 18].

Переписи населення свідчать, що за самоідентифікацією етнічні українці становили більшість в українській частині Донбасу. Так, згідно з переписом 1916 р. питома вага українців в етнічному складі краю становила 53,22%, росіян – 34,18%, греків – 5,12%, німців – 2,19, євреїв – 1,97% тощо [4, с. 88]. Станом на 1917 р. тут проживали представники 37 національностей. Проте, на відміну від загальних показників по губернії, в місті розподіл населення був наступний – з 55 тис. мешканців 58% складали росіяни, 18,1% – євреї, 12,9% – українці, решта – поляки, білоруси, вірмени, татари [9, с. 183].

Важливу сторінку в історії Покровська відведено творчості та громадській діяльності М. Леонтовича, який організував два хорові колективи: шкільний та великий світський [8, с. 213]. До складу шкільного аматорського хору увійшли не лише учні школи, але й дорослі. Перші концерти мали великий успіх і проводилися не тільки в Гришиному, але й на інших станціях (Авдіївка, Кринична, Чаплине, Межова та ін.). Фактично, хор дуже швидко перетворився у капелу залізничників. За сприяння залізничної адміністрації (начальника станції Шумакова), композитор «влаштовує концерти інтернаціональної музики, для яких робить спеціальні обробки єврейських пісень «Ціон» та «Колискова», вірменські мелодії («Веркеровли»), російських пісень («Из под дуба, из под вяза», «Ах ты, ноченька») та інші [2, с. 25].

До концертних програм свого хору композитор запрошував і солістів у супроводі різноманітних інструментальних ансамблів, які виконували українські пісні М. Лисенка, А. Коципінського, власні обробки, серед яких відома перша редакція «Дударика». М. Леонтович був захоплений цією піснею й залюбки наспівував її. Вперше цю пісню композитор почув у виконанні Чуківського селянського хору (1899–1901 рр.). Проте, коли вперше почав опрацьовувати її, точно невідомо. В рукописах композитора, що отримав Я. Юрмас (український радянський музичний критик, пропагандист творчості М. Леонтовича) від П. Павловського, є хорові поголосники (окремі нотні книги або зошити, де записували хорові партії певного голосу, а також партії інструментів оркестру) та струнного квартету, у супроводі якого М. Леонтович виконав у Гришині (1904–1908 рр.) першу редакцію «Дударика». Супровід власне був повторенням хорових партій. Пізніше (1908–1909 рр.) у репертуар шкільного хору ввійшла друга редакція цієї пісні із фортепіанним супроводом. Розкладку на мішаний хор (четверту редакцію) композитор зробив пізніше. На примірникові, із якого в Тульчині у квітні 1921 р. списав цю пісню І. Чижський, була дата: «14 січня 1918 р.».

Наступною обробкою М. Леонтовича, що належить до періоду творчості в Гришиному, є пісня «Ой від саду та до моря». Її композитор записав у с. Білоусівці-Брацлавській. Деякі виправлення тексту Я. Юрмас робить за «Другою збіркою пісень із Поділля» та за рукописом. Проте рукописні та друковані примірники мають певні текстові та музичні відмінності. Дослідник Я. Юрмас надає перевагу друкованому варіанту. Оскільки текст цієї пісні у рукописі М. Леонтовича дещо не літературний, автор ставить

2

Пісня
МЯКОЛИ-ВЫТАЛІВІЧУ
ЛЫСЕНКОВИ.

II ЗВІРКА ПІСЕНЬ
зъ Подолля.

Зависивъ и для хоръ таюжмъ
М. Д. ЛЕОНТОВИЧЪ.
с. Вилоуєвска Браїлавська.

1. Помирно.

С. А. 1. Ой вѣдѣса-ду та до хо-ря вѣдѣ-та-я до-ро-га,
ку-дѣсь мо-я по-и-ха-ла лю-ба-я ра-а-мо-ра

2. Куда илешь, выжилаешь, сывокрылый горле, а хтожь мене молоденьку та до себе прыгорне?
4. Налѣ новима воротами чорна хмара стала, а на мене молоденьку — поговирь-ни слава.
3. А я тую чорну хмару рукавомъ розвію, пирибуламъ поговирь тай перебуду й славу.

Т. Б. 3. Прыгортай-ся, мо-я мы-ла, прыгор-тайся дру-го-му,
лишь ны ска-жы то-й прав-ды, якъ мо-ви са-мо-му,

С. А. Т. Б. 6. Ой, ны зій-де дрибеньдощыкъ безъ ту-чи, безъ гро-му

Сентябрь 16 1902

Сторінка «Другої збірки пісень з Поділля»

під сумнів низку виразів: наприклад, у 2-му куплеті – «горле», у 3-му – «новима» та «поговір ні слава», у 4-му – «пирибулам», у 5-му – «скажи», у 7-му – «нагрімичя» та «насміюця». Можливо, це є наслідком тодішньої неписьменності українською мовою М. Леонтовича, або – подільською народною говіркою. Друга редакція має тільки одне проведення – варіант 3-го проведення I редакції. Відміни в тексті там такі: 2 куплет – «молодую та й», 3 куплет – «не скажи тоїй», 4 куплет – «молодую», «та й слава», 6 куплет – «зійде» (одне «з»), 7 куплет – «заміж». Оскільки рукописи виявлено в м. Гришині, є підстави вважати, що цю пісню виконував Гришинський хор у супроводі струнного оркестру [6].

За спогадами учениці М. Леонтовича Ганни Орлової, композитор своїм професіоналізмом організував навколо себе залізничних працівників, яких навчав нотної грамоти і майстерності виконання. Із солістами Микола Дмитрович займався навіть вдома, хоча заробіток його як вчителя музики був невеликий [8, с. 213].

Композитор також брав активну участь у революційному житті. У 1904–1905 рр. він, близький товариш П. Дейнеги (який згодом став на чолі повстання Катерининської залізниці), брав участь у підпільній роботі і переховував у себе революціонерів та нелегальну літературу [8, с. 29].

Після подій 1905 р. ставлення адміністрації до М. Леонтовича різко погіршилось – його підозрювали у стосунках з революційною інтелігенцією. Найважчим для композитора став 1907–1908 навчальний рік у Гришинській залізничній школі. Не було можливості працювати з капелою залізничників. У розпорядженні композитора залишився тільки учнівський хор, на який було накладено заборону виконувати українські пісні. Шкільна адміністрація обмежила й інші сторони музично-громадської діяльності композитора. Такі несприятливі умови змусили М. Леонтовича повернутись на Поділля.

У Покровську донині збереглася будівля, де понад століття тому викладав ази хорового співу наш знаменитий земляк; встановлено меморіальну дошку на будівлі залізничного вокзалу, є вулиця М. Леонтовича, ім'я композитора присвоєно міській музичній школі.

Підсумовуючи стислий огляд хормейстерської діяльності та хорової творчості М. Леонтовича в період 1904–1908 рр., зазначимо, що незалежно від політичної ситуації, соціокультурного середовища, композитор залишив помітний слід в історії Східного регіону України, хоча для нас він більше асоціюється із Подільським краєм. Проте головна заслуга Миколи Леонтовича на Донбасі – розкриття багатства хорового мистецтва робітникам-залізничникам і, як результат кропіткої праці композитора – створення першого робітничого хору, виховання любові до українського слова через українську пісню, підвищення їхнього загальнокультурного рівня. За так званий «донецький період» творчості було закладено підвалини національної музичної освіти та створено потужну виконавську традицію, що вийшла не тільки за межі регіону, але й за межі держави, популяризуючи, тим самим, українську пісню світовій спільноті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко М. І. Заселення Донбасу: соціально-економічні та етнонаціональні аспекти (середина XIX – початок XX століття): Автореферат..... канд. історичних наук. 07.00.02 – Історія України. – Дніпропетровський державний університет. – Дніпропетровськ, 1994. – 22 с.
2. Завальнюк А. Ф. Микола Леонтович: дослідження, документи, листи: (до 125-ї річниці від дня народження) / А. Ф. Завальнюк. – Вінниця: Поділля-2000, 2002. – 256 с.: фот., ноти.
3. Завальнюк А. Ф. Микола Леонтович. Листи, документи, духовні твори: до 130-ї річниці від дня народження / А. Ф. Завальнюк. – Видання 2-ге, доопрац. і доповн. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 273 с.: фот., ноти.
4. Зернецька О. Культурна ідентичність і глобальна культура в добу глобалізації / О. Зернецька // Політика і Час. – 2003. – № 11. – С. 83–88.
5. Леонтович Микола Дмитрович – композитор, диригент, педагог: до 130-річчя від дня народж. (1877–1921): біобібліогр. покажч. / уклад.: Т. Марчук, О. Ніколаєць – Вінниця, 2007. – 24 с.: іл., фот.
6. Леонтович М. Музичні твори. – К. – Х.: Книгоспілка, 1930–31 (8 збірників, перевірів і примітки подав Я. Юрмас) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrnotes.in.ua/leontovych_prymitky_do_tvoriv.php#Vid_redaktora-uporjadnyk/.
7. Михненко А. М. Історія Донецького басейну другої половини XIX – першої половини XX ст.: Автореферат.....доктора історичних наук. 07.00.01 – Історія України. – Дніпропетровський державний університет. – Дніпропетровськ, 2002. – 35 с.
8. Микола Леонтович: Спогади. Листи. Матеріали / упоряд. і прим. та комент. В. Ф. Іванова – Київ: «Музична Україна», 1982. – 236 с.
9. Островська М. Г. Поліетнічність як чинник розвитку культури Південно-Східного регіону України / М. Г. Островська // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – Вип. 15/2009 (т. 2). – Рівне, 2009. – С. 180–185.
10. Покровськ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Покровськ/>.

ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА

Понад двадцять років свого життя Микола Леонтович займався педагогічною діяльністю. Таким чином він розкрив ще один Богом даний йому талант. Також протягом своєї творчої діяльності Леонтович був активним у громадському житті.

Після закінчення Кам'янець-Подільської духовної семінарії Микола Леонтович відмовився стати священиком і з великою радістю пішов працювати в сільську школу. Наприкінці серпня 1899 р. він прибув до с. Чуків. «Вчитель співів і арифметики Чуківської двокласної школи», – так було написано в його призначенні. Леонтович з ентузіазмом взявся до роботи, чим одразу завоював прихильність та повагу серед учителів і учнів. Зрозуміло, що юнака більше полонила музика і співи. Тому саме завдяки його наполегливості через кілька місяців у школі був створений учнівський хор, яким керував Леонтович. У пригоді стали навички диригування хором, набуті в семінарії.

Діти співали добре, бо навіть скупий на похвалу завідувач школи священик Руданський не раз відзначав їхню майстерність. Особливим успіхом користувались народні пісні: «Ой сон, мамцю, сон», «За нашою левадою» та інші. Схвально зустрічали слухачі і перші музичні спроби Леонтовича – обробки українських народних пісень: «За шуміла ліщинонька», «Мала мати одну дочку», «Гаю, гаю зелен розмаю», «Ой час пора до куреня», «Ой вийду я на вулицю», «Ой піду я в ліс по дрова» та ін.

Кращих співаків Леонтович завжди хвалив і відзначав подарунками. «Пригадую ще й досі, з якою радістю мій батько показував нам, малим, ковзани – подарунок вчителя», – згадує пенсіонерка педагог Ганна Слюсаренко [7, с. 20].

«Придивляючись до життя моїх учнів, що мешкали в шкільному інтернаті, я мав змогу спостерігати деяку любов серед них до інструментальної музики. Виявилось, що кілька учнів мають власні скрипки. Один із них досить навіть правильно і гарно грав легкі

пісні та мелодії до танців. Його музика горнула до себе слухачів, які неодмінно оточували його навкруги, часом висловлюючи йому своє задоволення грою. Після гри в розмові зі мною раз у раз учні виявляли побажання гарно самим навчитися грати», – згадував пізніше Микола Дмитрович, у своїй статті «Як я організував оркестр у селянській школі». У цій статті викладено основні педагогічні принципи композитора, і вона не втратила свого пізнавального значення до сьогоднішнього дня [6, с. 16–22].

«А якби справді створити оркестр?» – ця думка не покидала Леонтовича ні на мить. Та на самому ентузіазмі грати не будеш, потрібні інструменти. Тоді вчитель звертається до завідуючого школою Руданського, щоб той допоміг. Однак він відмовився: грошей на це не передбачено. І все-таки Микола Дмитрович не відступив від задуманого. З'ясувавши, що в школі і серед учнів є кілька скрипок, він докупив на власні кошти ще п'ять, і в оркестрі набралось всіх інструментів більше десяти. Згодом придбав віолончель, тенор-тромбон, флейту, кларнет.

Оркестр був створений. Микола Дмитрович склав репертуар. «Довелось мені самому складати оркестрові партитури, користуючись фортепіанними п'єсами різних авторів. Невеликі твори Гумеля, Діабелі, Завадського, Штрауса, Глінки стали об'єктом моїх інструментовок. Вибрати відповідну для оркестру річ було часом не легким ділом: мелодія складна, – то бас дуже важкий, то середні голоси не під силу моїм другим скрипкам і активні, – тому-то довелося звертатися до моїх власних аранжировок народних пісень», – згадував Леонтович [6, с. 20].

Коли музиканти були підготовлені, Микола Дмитрович вирішив об'єднати їх з хором і почав давати у селі концерти просто неба на шкільному подвір'ї.

Таким чином, невеликий аматорський оркестр Чуківської селянської школи, яким керував здібний, закоханий у свою справу педагог, працював не тільки для власного естетичного задоволення – він був своєрідним художнім колективом, який, не дивлячись на свої скромні виконавські можливості, ніс музичну культуру в народні маси. Леонтович не без задоволення підкреслював: «Селяни з великим захопленням відвідували наші концерти, а потім ділилися своїми враженнями з приводу гри нашого оркестру» [6, с. 16, 22]. Старі й малі сходилися до школи, щоб послухати задушевну мелодію, щире народну пісню. Були в програмі й народні сцени. Та це не прийшлося до вподоби сільській владі і концерти було заборонено. Руданський був проти такої просвітительської

діяльності Леонтовича, тому не заступився за вчителя, а невдовзі став ще прискіпливішим до нього на службі.

Становище ускладнювалося, навесні 1900 р. Микола Дмитрович подав заяву про звільнення і переїхав у с. Білоусівка Журавлівської волості Брацлавського повіту (нині Тульчинського р-ну), де проживали його батьки. Цілими днями з весни до осені він мандрував білоусівськими крутоярами, зустрічався з літніми людьми, дівчатами, парубками – слухав і записував гаївки, веснянки, косарські та весільні пісні [2, с. 20–24].

Плідно працюючи у Білоусівці Леонтович продовжує пошуки роботи. Ці пошуки привели його до Тиврівського чоловічого духовного училища – закладу закритого типу з інтернатом, у якому навчалися діти периферійного, здебільшого сільського, духовенства. Інтернатське життя учнів у такій школі полегшувало роботу з хором, оскільки керівник завжди міг знайти час для роботи з хористами без особливих турбот з їх збором.

З таким контингентом співаків було зручно і цікаво проводити хорову роботу, особливо молодому, енергійному диригенту з композиторським напрямом діяльності.

У роботі з хором Леонтович віддавав перевагу поліфонічному співу, тому хор у нього був чотирьохголосим, з поділом на дисканти, альти, тенори й баси, з яким він завжди співав без супроводу будь-якого інструмента. Отже, йому передбачалися великі можливості для практичної роботи, поглиблення знань та навиків.

Як відомо, в поліфонічному співі від учасників вимагається цілком грамотне й точне виконання голосових партій, частота інтонацій та стрійність. Ставлячи собі таке завдання, Леонтович у роботі з хористами, крім вільного читання нот, прагнув прищеплення їм навиків правильного голосування, дихання, виразності та ритмічності, а також застосовував вправи на розширення їх голосів.

Звичайно, за специфікою училища, основна робота з хором проводилася щодо підготовки церковного співу до кожної неділі та релігійних свят, але не обходилося й без підготовки пісень світських [3, с. 1–3].

З великою відповідальністю Микола Леонтович ставився до підбору пісень, прагнучи загального музичного розвитку співаків та прищеплення їм естетичного почуття. Співали, в основному, твори російських класиків, але Леонтович завжди в програму концерту включав 2-3 українські пісні, хоч адміністрація школи до цих «мужицьких» пісень ставилась недоброзичливо. В репертуарі

хористів були пісні в гармонізації Миколи Лисенка: «Козаченько, куди йдеш», «Ой, летіла горлиця», «Ой, на горі та й жінці жнуть», співали: «Ой, від саду та й до моря», «Піду в садочок», «Ой, розвився».

Леонтович багато уваги приділяв солістам та вокалістам ансамблів, дуетам, тріо. З кожним солістом він працював окремо, не шкодуючи для цього свого часу. Роботу цю починав із вправ на постановку голосу, до солістів мав вимоги ще більші, ніж до рядових хористів. При цьому особливу увагу звертав на звукоутворення і частоту інтонації, чіткість вимови при словосполученні приголосних з голосними, філіровку голосу та емоційність виконання мелодії. «Соліст мусить бути бездоганним співаком, бо нічого не може прикрити від слухачів, яку-небудь помилку під час його співу», – зауважив Леонтович. Кожен старанно вивчав пісню, виконуючи всі його вказівки й вимоги, щоб не ославити перед слухачами ні себе, ні свого вчителя [3, с. 1–3].

У Тиврівському училищі Леонтович працює не тільки з хором та вокалістами, а й із оркестром симфонічного типу, до складу якого входило кілька скрипок, альт, віолончель, контрабас, кларнет, флейта, дві труби, дві валторни, тромбон і великий барабан. На відміну від Чуківської школи, в Тиврівському училищі адміністрація пішла на зустріч Леонтовичу в його прагненні організувати училищний оркестр і закупила потрібну кількість музичних інструментів. У цій справі його підтримали демократично налаштовані учителі Ф. Малевський, І. Прокопович, Н. Горбачевський.

З роботою симфонічного оркестру Леонтович був знайомий ще у Кам'янець-Подільській духовній семінарії, коли брав активну участь у семінарському оркестрі. Деякі практичні навички керівництва оркестром здобув у Чуківській школі, мав здібних учнів, обізнаних з нотною грамотою, тому робота була успішною, і в другій половині навчального року оркестр виступав на шкільних вечірках. Грали, в основному, народні танці – гопак, польку, вальс, а також вивчали музичні п'єси, як, наприклад, «Думку» Завадського та народні пісні.

У 1902 р. Леонтовича, тонкого знавця музики, співів, запросили у Вінницю до церковно-учительської школи. Там він викладав співи, керував учнівським хором та оркестром. Митець досягає живого звучання ансамблю, продовжує гармонізувати нові пісні. Але й у Вінниці не знайшлося досить кваліфікованих людей, які могли б стати корисними йому у справі оволодіння певними технічними засобами й прийомами композиторської творчості, тому Леонтович вирішив вступити до спеціального учбового закладу.

Після тривалої самопідготовки Микола Дмитрович провів кілька місяців у Петербурзі, відвідуючи навчальні класи придворної капели. Леонтович жадібно засвоював нові знання з теорії музики, гармонії, сольфеджіо. Композитор вдосконалив свою гру на скрипці і фортепіано, без яких його майбутня творча діяльність була б неможливою. Успішно склавши іспит, він отримав свідоцтво, яке давало йому право бути регентом церковного хору. Але передусім композитора цікавило спеціальне музичне навчання під керівництвом досвідчених фахівців [2, с. 24–25].

Повернувшись до Вінниці, Леонтович не знаходить спільної мови з керівництвом і залишається без роботи. Невдовзі він дізнався, що у залізничному училищі станції Грішине, що на Донбасі, вивільнилось місце учителя співу. На нове місце роботи Микола Дмитрович поїхав зі своєю дружиною і улюбленою донькою Галиною.

Одна із учениць композитора так описує його появу в навчальному закладі: «Коли я була в третьому класі нас сповістили, що зараз буде урок співів і вестиме його новий вчитель Микола Леонтович. Одягнений він був скромно: в темному костюмі, в українській сорочці! Провівши з нами кілька уроків він запитав: «Хто хоче співати в хорі?» Бажаючих було багато. Проте Микола Дмитрович перевірів голоси і відібрав з нашого класу чотири дівчинки... З інших класів відібрав хлопців і дівчаток, а потім кількох дорослих і утворив аматорський хор...»

До хору входило 50 співаків – дорослих і дітей. Леонтович практикував також виступи солістів, яким акомпонував інструментальний ансамбль. Виконували, як правило, народні пісні в обробці Миколи Дмитровича, а також інших композиторів.

Незважаючи на перешкоди, діяльність першого в Україні Гришинського робітничого хору, керованого Миколою Леонтовичем, все більше активізувалася. «З концертами виступали не тільки на станції Гришине, – згадує одна з хористок, – а й на інших станціях: Авдіївка, Кринична, Межова тощо. Скрізь нас зустрічали дуже добре, успіх був великим. Миколу Дмитровича викликали, дякували... Співали ми безкоштовно. Микола Дмитрович любив свій хор, піклувався про кожного співака. Ми також любили його і ніколи не підводили свого Батька».

Особливо тепло, із справжньою батьківською любов'ю, ставився Леонтович до найменших учасників хору, приділяв їм особливу увагу. «Коли було холодно, то після співанки, якщо ми виходили з ним, примушував нас закривати рота, а коли було пізно – проводив нас додому», – згадує одна із учениць композитора.

У жовтні 1908 р. Микола Леонтович влаштувався вчителем музики і співу до Тульчинського жіночого єпархіального училища. На нове місце роботи композитор прибув з бажанням і далі розвивати свої педагогічні ідеї. Тульчин став для митця якісно новим шляхом, що вказував на неминучість корінних перетворень у методиці навчання дітей. Людина – борець, композитор, диригент, громадський діяч і педагог почав розбудову нового музичного «маленького всесвіту» у непростій дивовижній реальності, залишивши Україні величезний скарб – новоявлене народне мистецтво.



Тульчинське жіноче єпархіальне училище, поч. XX ст.

У житті Леонтовича Тульчин став колискою новаторської педагогічної діяльності. З першого дня проживання в місті композитор знаходився в творчому пошуку, удосконалюючи свою професійну майстерність. Саме тут дослідник зробив низку відкриттів у мистецтвознавстві, основою якого був народний мелос.

Велика вимогливість та відповідальність композитора до свого мистецтва сприяла багатьом відкриттям у музичній педагогіці:

- новаторські педагогічні методи митця у впровадженні обов'язкових позакласних занять;
- регулярне прослуховування кращих зразків світових музичних творців;
- засвоєння первинної нотної грамоти з подальшим розвитком вокально-хорових навичок;
- впровадження широких міжпредметних зв'язків з музикою і математикою.

Використання в сучасній шкільній практиці педагогічних ідей та поглядів музиканта свідчить про цінність його спадщини.

Важливі кроки зроблені композитором в організаційному, теоретичному і змістовному оновленні музичних занять, в наданні музиці виховного значення – все це відрізняло його від інших викладачів співів.

Майже чверть свого життя Микола Леонтович займався педагогічною діяльністю в Тульчинському жіночому єпархіальному училищі. Це був розквіт його таланту. Його шкільні концерти були



Микола Леонтович – вчитель
Тульчинського єпархіального
училища

такі чудові і відомі свого часу, що на них з'їжджалися з усіх довколишніх сіл та міст: Немирова, Вінниці, Кам'янця, навіть з Одеси та Києва. Слухати церковний хор, яким керував композитор, приходило стільки людей, скільки могли вмістити східці та майданчик перед церквою [9, с. 2].

Учениця училища Єлизавета Карагіна згадує: «Був він високий на зріст, дуже прямий, красивий, виділявся коректністю. Я не пам'ятаю випадку, щоб він грубо підвищив голос, коли ж обурювався, якось зразу замовкав і внутрішньо переживав.

Зовсім по-особливому керував Микола Дмитрович хором. Звук у нього був ніби кришталевий. Дуже дорожив він своєю

композицією «На русалчин Великдень». Деякі уривки Микола Дмитрович приносив до нас на заняття і ми співали хором у супроводі фортепіано. Він говорив: «Думаю, що вийде опера». Зі своїх обробок він любив «Козака несуть», а також «Прялю».

Слави Микола Дмитрович не любив, соромився її. Може за це його всі любили й поважали, а начальниця училища називала його «найблагороднішим» [5, с. 2–3].

Учениця училища О. Габринович у своїх спогадах пише: «Уроки співів проводились в спеціальній кімнаті, де були: піаніно, фізгармонія, скрипка. В своїй педагогічній діяльності Микола Дмитрович надавав перевагу фізгармонії, бо своїм тембром вона

найбільше підходила до людського голосу. Учні мали нотні зошити. Для вивчення сольфеджію користувалися підручниками.

Уроки музики і співів були найцікавішими в нашому училищі: Микола Дмитрович умів так організувати свій урок, що ми не помічали часу, коли він проходив, і дзвінок з уроку лунав для нас завжди несподівано, викликаючи загальне незадоволення.

До вокально-хорових навиків Микола Дмитрович привчав учениць не тільки в роботі з хором, а й в класі. На все він звертав увагу, дрібниць у нього не було. «У співах все важливе, – говорив він, – і постанова тіла, і дихання, і звукоутворення. А тому сидіть рівно, не нахиляйтесь, не згинайте голову. Дайте вільний вихід повітрю з легень і дихання буде у вас рівне і глибоке».

Микола Дмитрович багато зусиль докладав аби досягти у загальному звучанні пісні точного відтворення задуму композитора і художнього виконання твору. «Своїм співом, – говорив він, – треба відтворити задум композитора. Співак повинен не тільки відчувати настрій пісні, але й передавати його своїм голосом, мімікою. Не можна веселу мелодію виконувати з байдужим або сумним виразом обличчя. Її потрібно співати з посмішкою на обличчі, з вог-



Учениці Тульчинського єпархіального училища, 1912 р.

ником в очах. А коли все ж виконуєте жалібну мелодію, то ж виконуйте її так, щоб у вашому голосі відчувались сльози, а в слухачів вони навертали б на очі. Співак повинен бути артистом і своїм виконанням художнього твору збуджувати емоційні почуття. От тоді ваша пісня дійде до слухачів» [4, с. 2–4].

Перший хор, який створив Леонтович в Тульчині, складався з його любимих епархіалок. Диригент, професор, учень композитора М. Покровський згадує: «Виступ хору епархіалок під керівництвом Миколи Леонтовича завжди мав великий успіх. Співали вони відмінно і чисто. Чотириголосний хор юних дівчат звучав тоді для нас, а для мене особливо, ніби ангельський хор. Спів хору вражав своєю свіжістю, чистотою і якоюсь неповторимою духовністю. Та і сам Микола Дмитрович всією своєю постаттю налаштовував і виконавців, і зал. Як завжди в темному костюмі, в білосніжній сорочці, в твердо стоячому комірці, худощавий і стрункий, з чорною борідкою і коротко стриженими вусами, він давав виступити хору і диригуючи, він ніби парив над землею. Думаю, що тоді ми були свідками народження нових творів Миколи Дмитровича, але ще тоді ми довго всі не розуміли в Тульчині хто серед нас живе і творить!» [8, с. 3].

В архівах Тульчинського краєзнавчого музею зберігаються цікаві спогади учениці епархіального училища Оксани Врублевської: «Сьогодні я нікуди не піду – нездужаю і на дворі сльота. Беру старий альбом, підсуваю зручніше тумбочку з настільною лампою. Гортаю пожовклі сторінки: ось я з мамою зовсім ще маленька, ось я в першому класі: формена сукня і злякані очі, кілька моїх товаришок, і нарешті мій улюблений педагог Леонтович Микола Дмитрович. Читаю напис на фото: «Моїй славній учениці на спомин, 1917 рік». Вдивляюся в знайоме обличчя: високе чоло, гарні тонкі риси, вираз вдумливої зосередженості і натхнення.

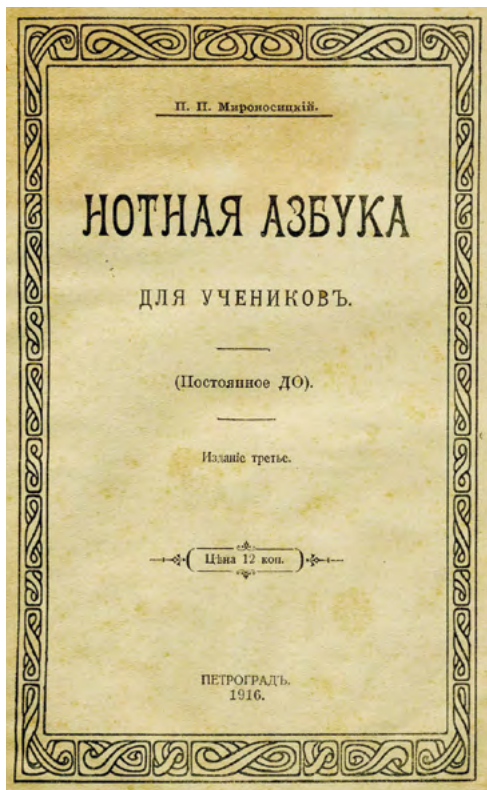
Він був щирий: з кожним ділився співочою радістю своєї душі. Тільки жити йому було важко: він учитель співів, після закінчення семінарії заробляв небагато та у відчай не вдавався, навчав інших, вчився сам натхненно творити.

М. Д. Леонтовича я вперше побачила у 1915 році, коли мама відвезла мене у Тульчин і влаштувала в 5 клас епархіальної школи. Співи у нас викладав Микола Дмитрович. Високий, серйозний, ходить по класу, пояснює, викликає до дошки (коли теорія). Голос приглушений, речення короткі, але все дуже зрозуміло, а й досі пам'ятаю. Тут я вперше почула українську пісню в художньому виконанні. Тоді це було диво.

Вечір. Збираємося в залі. Розучуємо «Чумака», якось блідо виходить. Повторюємо ще раз і ще раз. І от ожила, задзвеніла пісня:

*Над річкою бережком,
Ішов чумак з батіжком,
Гей-гей з Дону додому.*

А «Щедрик»?... Коли чую «Щедрик» – то бачу наш дівочий хор і Миколу Дмитровича, що відійшов в другий кінець залу і, схиливши голову уважно слухає наше виконання... пам'ятаєте оте прозоре лас-ті-воч-ка в кінці щедрівки? Аж дух захоплює!



Підручник Миколи Леонтовича

нули мене до піаніно. «Та немає в мене пісні – кажу. – Є та погана». Микола Дмитрович серйозно (він ніколи не був фамільярним з нами, певна відстань завжди відчувалась і дисципліна була) киває мені, мовляв співай. Там були такі «перли»:

*Сударыня, родной брат,
Пусти меня в сад гулять!
Гей, гей...*

Ми з Миколою Дмитровичем вивчали чимало і його власних пісень, добре відомих тепер широкому загалу, і відчували високу художню насолоду.

Микола Дмитрович завжди давав нам завдання на літо: ми мали записувати пісні, ритуал українського весілля тощо. А після літньої перерви звітували йому. Тоді я вчилася у шостому класі. Були перші післявакаційні співи. Потім у залі залишилися ті, хто привіз щось нове з села. Кожна з дівчат по черзі (так у нас велося) співала свою пісню. Микола Дмитрович уважно слухав, коли хороша – записував мелодію і слова. Я залишилась послухати подругу: пісні у мене не було. Власне, була та безглузда. Я вже співала її в класі під загальний регіт. Тепер подруги виштовх-

М. Д. Леонтович обірвав акомпанімент і з запалом заговорив: «Є чудові російські пісні, багато з них ми знаємо. Є народна українська пісня – джерело невичерпної краси. Адже більшість із вас учителюватиме в селах, а чого ви зможете навчити молодь, коли милуєтесь брудом?» – і з докором поглянув на мене. Потім мене дівчата ще довгенько дражнили: «Сударыня, родной брат».

У школі все прогресивне йшло від Миколи Дмитровича. То силами нашого класу становлять якусь п'єсу, то по неділях у залі він читає нам, старшим класам, кращих авторів світу. Тільки ніхто більше з наших учителів такого не робив (за це не платили).

Скінчився навчальний рік, екзамени, прощальний концерт. Забігаємо з подругою в учительську, щоб подивитись у трюмо. (Гадаємо, що там нікого нема). Але там сидів і щось писав Микола Дмитрович.

Він дружньо вітає нас, сміється, певне, здогадується, чого ми тут. Користуючись нагодою і його привітністю засипаємо Миколу Дмитровича запитаннями про сучасні події – в школі з нами не говорили про це. Роз'яснює нам. На прощання просимо фото. Дістає з портфеля, надписує і дає...

Перед тим, як закрити альбом, я ще раз вдивляюсь у світле, гарне обличчя Миколи Дмитровича. Пам'ять про цю талановиту людину залишиться в мене на все життя» [1, с. 1–5].



Учениці Тульчинського єпархіального училища,
1916 р.

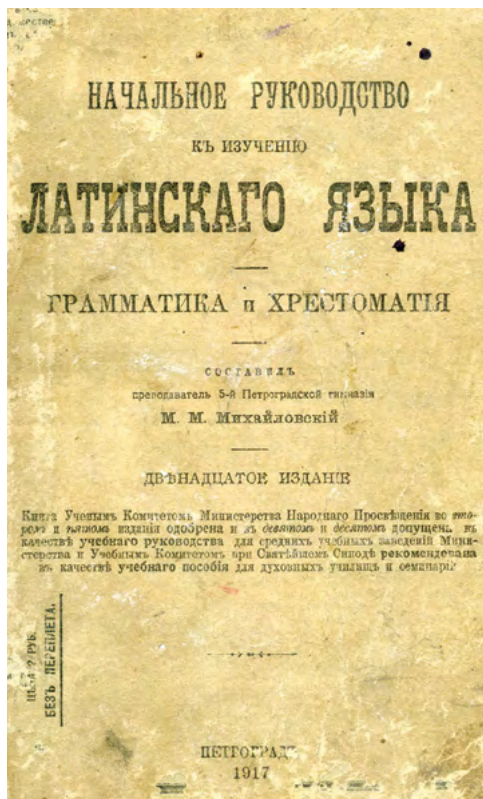
У спогадах учениці І. Шгероцької читаємо: «За звичаєм усіх священицьких родин, мене повезли на навчання до містечка Тульчина, де містився єпархіальний ліцей для дівчат. Тут колись училася моя мама і моя тітка; взагалі це був ліцей, де можна було одержати середню освіту.

Був вересень 1911 року. Склавши вступний іспит, я попрощалася з мамою і залишилася серед таких самих, як я, дівчаток, що їх прийнято на перший курс. Я, ростом невисока, сиділа на першій парті, ждучи з деяким острахом приходу вчителя. Незабаром почулись на коридорі швидкі кроки, і до класу увійшов аж ніяк не страшний учитель з ласкавою і спокійною усмішкою на обличчі. Це був Микола Дмитрович Леонтович, який учив у ліцеї співу. Ми всі були нові учениці, і Микола Дмитрович почав знайомитись з нами. Звертався по черзі до кожної, тобто викликав за абеткою, але робив це якимось так, ніби батько звертався до своїх власних дітей. Бачачи в багатьох сумні і стурбовані обличчя, зразу знаходив якийсь невинний жарт, щоб нас розвеселити. Інстинктивно ми відчували прихильне ставлення до нас, і в серцях у нас народжувалось довір'я та пошана до нового вчителя.

Ходячи поміж лавками, Микола Дмитрович почав свою лекцію про пісню та її значення в житті кожної людини: «Пісня супроводить людину від колиски до гробової дошки. Свою радість і своє горе людина виливає у пісні. Пригадайте собі, як мама співала вам різні співаночки, а ви пам'ятаєте, як діти на Великдень коло церкви беруться за руки, роблять коло, і кружляючи, співають свої пісні...»

Ми сиділи і слухали цікавої лекції. Лагідний тон мови, щира усмішка викликали в душах дівчат почуття близькості до вчителя, наче б знали його роками. А коли, проходячи по класу, Микола Дмитрович підійшов до мене і погладив мене своєю рукою по голові, я відчула, що вся попередня стривоженість та почуття самотності кудись зникли, і мені здалося, ніби хтось рідний з'явився біля мене... І ми не помилялись: таким близьким і рідним він був для нас усіх через вісім років нашого побуту в ліцеї.

Церковні пісні Бортнянського, що в них відбилися елементи українського музичного стилю, були для Миколи Дмитровича улюбленими творами, в них він вклав усю свою душу. Він говорив голосом рівним і спокійним, а коли диригував, його обличчя одухотворялося, великі сині очі дивилися вгору, ніби це помагало йому краще чути гармонію звуків...



Підручник Миколи Леонтовича

А тим часом у світі сталися події, що вирішили долю цілих імперій і народів. Перша світова війна сколихнула всім світом, розкинувши воєнні фронти по різних країнах. Настав 1917 рік. А водночас до Тульчина доходили вісті про зміни в Києві. Українська Центральна Рада, що постала в Києві в березні як автономний уряд України, проголосила в січні 1918-го самостійну Українську Народну Республіку.

Незабутнє враження справило на нас, восьмикласниць, коли в наш клас увійшов Микола Леонтович і, усміхаючись приязно до нас, привітав нас по-українському: «Добрий день! Сьогодні почнемо вчитися української мови. Хто вміє говорити по-українському?» Нас встало якийсь десяток.

Микола Дмитрович звернувся до всіх у класі, що тепер треба всім знати українську мову, бо ми – громадяни Української Народної Республіки, яка має свій уряд в Києві.

На годині співу Микола Дмитрович розучував з нами українську пісню. Це була «Ой, горе тій чайці». Що значить «рідна пісня»? Як мило, як легко було її вивчати! Зокрема, вражала всіх оригінальна гармонія. Не всі знали, що це за гармонія. Не всі знали, що це гармонізація самого М. Д. Леонтовича. А він ще пояснив, що цю пісню склав гетьман Мазепа, і що вона про Україну і про її долю...

Ми підготували і співали до концерту на закінчення шкільного року ще «Щедрика», «Дударика», «Ой пряду, пряду», «Кант про Почаївську Божу Матір», а наш учитель Микола Дмитрович, був глибоко зворушений. Його благородне, одухотворене обличчя сяяло радістю від надзвичайного успіху.

На Різдво в училищі існувала традиція обов'язково підкинути об'єкту симпатії рожеву стрічку. За роки педагогічної діяль-

ності у Миколи Дмитровича таких стрічок було найбільше. І взагалі М. Д. Леонтович в училищі був найулюбленішим вчителем» [10, с. 1–4].

Щоб мати успіх у своїй педагогічній діяльності, Леонтович ставив перед собою основне завдання – грамотний спів учнів. Цього можна досягнути лише вивченням теорії музики, опануванням сольфеджіо в межах усіх інтервалів до октави включно за різної тривалості нот, постановкою голосів та придбанням вокально-хорових навиків двоголосого, триголосого й чотириголосого співу.

Він завжди зауважував, що якою б обдарованою від природи людина не була, без цих знань вона не може бути добрим співаком, а тому велику увагу приділяв індивідуальній роботі з учнями.

Його уроки завжди були цікаві і збуджували інтерес та увагу учнів. Він приходив завжди зі скрипкою, яку використовував під час надання відомостей з теорії музики та сольфеджіо, а також під час хорового співу для підсилення якої-небудь голосової партії. Теоретичні відомості подавались невеличкими дозами майже на кожному уроці. Учні мали нотні зошити, в яких привчались до нотного письма та записували нотний матеріал. Опитуючи учнів, Леонтович завжди перевіряв записи у нотних зошитах щодо їх вірності та каліграфії. Учні молодших класів повинні були вільно записувати на класній дошці за диктантом учителя ноти різної тривалості, а учні старших класів – записати мелодію вивченої пісні, додержуючись вірного її мелодійного малюнка і розмірності.

Опитування Леонтович проводив так уміло, що воно не викликало в учнів утоми або втрати інтересу до співів. Підхід до учнів був індивідуальний. Особливо це стосувалось малообдарованих учнів, яких він не залишав поза увагою, а старанно розвивав у них слух [3, с. 1–3].

Леонтович багато працював, щоб досягти у співаків культурного звучання голосів. З приводу цього він говорив: «Пам'ятайте, що наші слухачі будуть оцінювати ваш спів не тільки по тому, що ви співаєте, а й як співаєте. Найкращу пісню можна спалюжити, що вона викличе незадоволення у слухачів і зневагу до вас, а простеньку пісеньку можна культурним і чутливим співом так виконати, що викличе загальне схвалення. Тому кожний співак повинен дбати про культуру свого голосу, а це досягається лише постійними вправами.

Треба прислухатись до свого голосу, добиваючись найприємнішого його звучання. Майте на увазі, що рот у вас під час співу

служить резонатором, в залежності від форми цього резонатора утворюється той чи інший тембр голосу».

Леонтович навчав своїх учнів: «Своїм співом треба відтворити задум композитора, треба збагнути саму ідею музичного твору. Щоб добитись художнього виконання твору, треба розкрити цю ідею, виконати всі позначення, які застосував автор у своєму творі. І диригент, і співаки повинні бути артистами свого діла й своїм виконанням художнього твору збуджувати емоційні почуття у слухачів. Коли ви цього досягнете, – ваші пісні дійдуть до слухачів».

Микола Леонтович як педагог говорить: «Не треба гнатись у вивченні пісень за кількістю – потрібна якість». Дотримуючись цього правила, він виступав перед слухачами лише тоді, коли програма концерту була підготовлена бездоганно.

Композитор не замикався в стінах училища, не обмежувався лише педагогічною та творчою діяльністю, а включався в культурно-громадське життя Тульчина.

У 1915 р. він створив першу вокально-хорову дитячу студію, де ставили сцени з дитячої опери «Коза-дереза» М. Лисенка та «Вечорниці» П. Ніщинського, до драми «Назар Стодоля» Т. Шевченка. У 1920 р. Леонтович завідував секцією мистецтва повітового відділу народної освіти, де читав лекції на літературну тематику. Паралельно він працював учителем у трудовій школі, створеній на базі есперіального училища.

Микола Леонтович дбав про селян, які виявляли любов до хорового співу. Під час літніх ваканцій вони приїздили до композитора, щоб вивчати музику. Митець приділяв їм увесь свій вільний час. За роки проживання в Тульчині композитор створив 5 хорів і 2 оркестри; відкрив першу музичну школу, якій допоміг придбати музичні інструменти; організував музично-педагогічні курси, на яких сам регулярно читав лекції; започаткував традицію проведення літературно-вокальних вечірок, котрі відбуваються і в наш час у музеї-квартирі Леонтовича.

Після проголошення Української Народної Республіки у 1918 р. Миколу Леонтовича запрошують до Києва викладати хорове диригування у новоствореному Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка та у Народній консерваторії. Як інспектор музичного відділу Народного комісаріату освіти він опікується першим державним українським оркестром, національною хоровою капелюю. Читає лекції у школах та гімназіях, укладає педагогічні посібники «Нотна грамота» та «Підручник для навчання в школах народних» [11, с. 2–3].

Головною стратегією педагогічної діяльності Леонтовича було виховання в молодого покоління почуття патріотизму, ціннісного ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, нації. Композитор утверджував у свідомості і почуттях молоді переконання і повагу до культури України, любов до рідної землі, родини, народу, визнання духовної єдності, спільності культурно-мистецької спадщини минулого, сучасного та майбутнього.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Врублевська О. Незабутні спогади про М. Д. Леонтовича // Поділля. – 1969.
2. Гордийчук Н. М / Николай Леонтович: пер. с укр. / Н. М. Гордийчук. – Київ: Музична Україна, 1977. – 135 с.: портр., ноти, 2 л. іл.
3. Годзішевський М. Незабутні зустрічі (архів Тульчинського краєзнавчого музею).
4. Габринович О. Мій улюблений учитель (зі спогадів про М. Д. Леонтовича) (архів Тульчинського краєзнавчого музею).
5. Карагіна Є. М. Д. Леонтович (зі спогадів про М. Д. Леонтовича) (архів Тульчинського краєзнавчого музею).
6. Леонтович М. Як я організував оркестр в селянській школі (архів Тульчинського краєзнавчого музею).
7. Недобой М. Микола Леонтович – видатний український композитор // Музика. – 1970.
8. Покровський Н. Мои воспоминания о Николае Леонтовиче // Культура. – 1970.
9. Тульчин в долі Леонтовича: [буклет] / ред., упоряд. А. Порожна. – Тульчин: АРГО-ЛТД, 2007. – 11 с.
10. Шероцька І. Тульчинський ліцей // «Тульчинський край». – 2002.
11. Шкуратовський В. Микола Леонтович і Тульчин / – Тульчин: АРГО-ЛТД, 1997.

КАТЕРИНА ВИСОЦЬКА
директор
Вінницького обласного краєзнавчого музею
МАРИНА КОШЕЛЬНИК
завідувач науково-методичного відділу
Вінницького обласного краєзнавчого музею

СВЯЩЕНИЦЬКИЙ РІД ЛЕОНТОВИЧІВ

Дослідження документів Державного архіву Хмельницької області дають підставу стверджувати, що родина Леонтовичів була однією з найбільших серед священицьких родин Вінниччини. Адже з кінця XVIII – початку XX ст. відомо про 5 представників священицького стану цієї родини.

Очевидно, що усі священицькі родини намагалися зберегти й продовжити церковні традиції, в яких вони виховувалися, навіть не зважаючи на відомий указ Олександра II від 22 травня 1867 р., який скасував спадковість місць у приходах, а згодом, за два роки, священицькі діти втратили право приналежності до духовного стану [20].

Священство у родині Леонтовичів бере свій початок з прапрадіда – визначного композитора Матфія Григоровича Леонтовича, принаймні про це свідчать віднайдені архівні документи. Останні ж виявлені відомості, які вказують про приналежність Леонтовичів до духовного стану, датовані 1917 р.

Матфій Григорович народився у 1751 р. і був священиком Свято-Богословської однопарафіяльної церкви с. Рогинці Вінницького повіту (тепер Хмельницького району Вінницької області), про що йдеться у клірових відомостях Брацлавської єпархії Подільської губернії за 1800 р. При цій же церкві дяком служив його син Адам (1783 р. н.). Отець Матфій був багатодітним батьком та мав ще трьох синів: Хому (Фому), Іоанна, Мафія (Матфія), який з дев'ятирічного віку навчався руській грамоті [5, арк. 198]. З родиною проживав племінник Іоанн Кізменський [?] (1780 р. н.) [4, арк. 155].

На прохання о. Матфія 26 червня 1815 р. була зроблена виписка з метричної книги про народження і хрещення його синів, де зазначені дати народження різняться з віком хлопчиків, вказаним у клірових відомостях. Однак такі розходження можливі



Клірова відомість Свято-Богословської церкви с. Рогинці
Літинського повіту, де служив Матфій Григорович Леонтович, 1800 р.

через неспівпадіння фактичної дати народження та дати хрещення. Так, за витягом, немовля Хома був охрещений і святим миром помазаний 6 жовтня 1785 р., Іоанн-Пафнутій – 19 квітня 1792 р., Матфій – 9 серпня 1795 р. Усі діти охрещені одним священником – ієреєм Іоанном, парохом (у пер. з грец. «парафія», тобто парафіяльний священник, духовний батько парафії) Кустовецьким. Священик зазначає у записі, що всі діти народжені від законовінчаних батьків – ієрея Матфія Леонтовича, пароха Рогинецького, протопресвітера, і його дружини Анни [7, арк. 3, 4].

Церква, у якій служив Матфій Григорович Леонтович, побудована у 1751–54 рр., дерев'яна. При ній знаходилось 87 дворів, чоловіків було 348 осіб. Найбільшими і найближчими населеними пунктами до с. Рогинці були м. Вінниця у 50-ти, Сальник у 10-ти, Кустівці у 2-х, Шипіївка у 4-х верстах [6].

Матфій Григорович навчався латинській і польській мовам, богослов'ю і російській грамоті, нотному співу й церковному уставу. Рукопокладений у священника в 1775 р. уніатським митрополитом

Леоном Шептицьким, від якого мав підтверджуючу грамоту, до православ'я був приєднаний протоієреєм Строцьким та мав про це відповідний ордер [6].

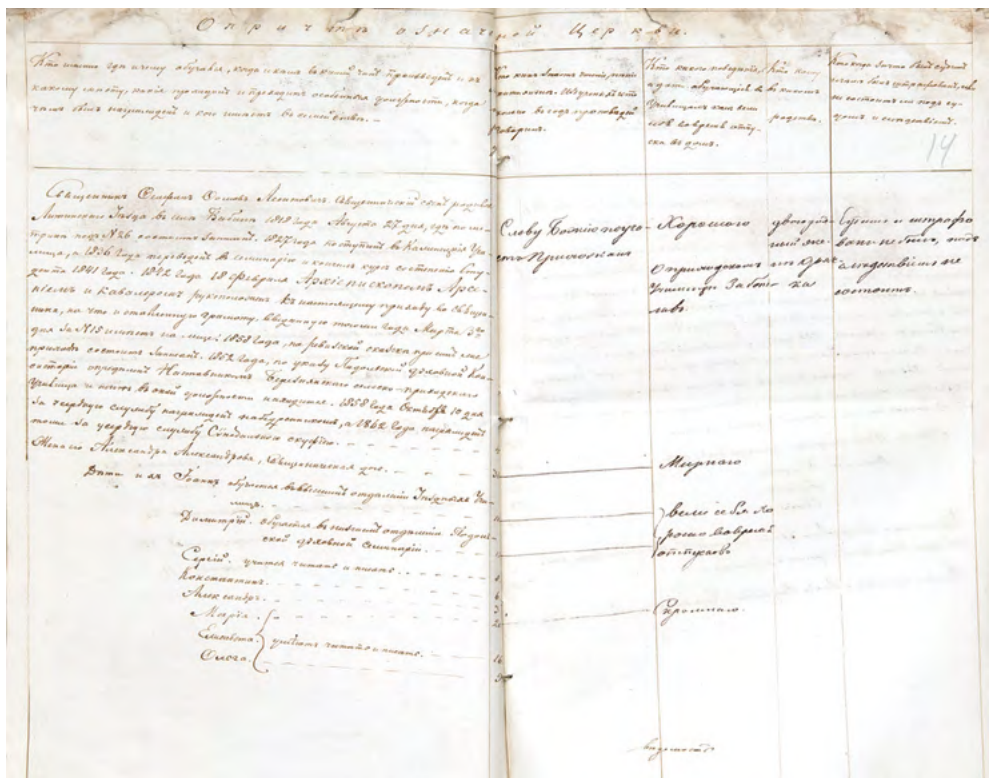
Син Матфія Григоровича – Хома Матфійович Леонтович доводився прадідом Миколі Дмитровичу Леонтовичу. Він народився в 1787 р. у с. Рогинці та мешкав там до 1816 р. В селі його поважали за працьовитість, чинність, доброзичливість, вихованість [1].

На поч. ХІХ ст. значною залишалася станова замкненість духовенства. Священницькі посади закріплювалися архієрейськими резолюціями за доньками священників і переходили до їхніх чоловіків, молодих священників, вихідців із священницьких родів. Юнак, який бажав одружитися, був зобов'язаний звернутись за дозволом до єпархіального архієрея, і, у випадку позитивного вирішення, духовна консисторія видавала спеціальне свідоцтво – білет на вступ у шлюб [20].

У 1815 р. Хома – студент Подільської семінарії. 12 жовтня цього ж року він пише прохання на ім'я Високопреосвященнішого Іоаннікія, архієпископа Подільського і Брацлавського, кавалера ордена святої Анни першого ступеня. У ньому Хома просить дозволу на законне одруження з донькою покійного священника Іоанна Барановського (помер у 1812 р.) Теклею. Парафія о. Іоанна у с. Бабин Літинського повіту в Свято-Михайлівській церкві (тепер Старосинявського району Хмельницької області), за резолюцією вищезгаданого архієпископа Іоаннікія, залишилася за сиротами померлого священника – дружиною та двома доньками Теклею і Марфою. Хома просить також дозволу і на висвячення його у священника в парафію с. Бабин та обіцяє після отриманого дозволу завжди піклуватися про вдову попадю Барановську та її молодшу доньку Марфу до її одруження [2, арк. 2, 3].

Хома Леонтович отримав позитивну відповідь з єпархії [2, арк. 3]. З Теклею Барановською він одружився 9 листопада 1815 р. [2, арк. 4]. Також він отримав письмове схвалення бабинських парафіян з чисельними підписами про їхнє бажання мати його за священника при цьому приході [2, арк. 6]. Рукоположення Хоми Леонтовича у священника відбулося 16 лютого 1816 р. [2, арк. 11].

Дід композитора Феофан Хомич Леонтович, священницький син, народився 27 серпня 1818 р. у Літинському повіті в с. Бабин. У 1827 р. вступив до Кам'янець-Подільського училища, а 1836 р. переведений у семінарію, яку закінчив у 1841 р. зі ступенем (розрядом) студента. 18 лютого 1842 р. архієпископом Арсенієм висвячений в Березнянську парафію у священника, про що 3 березня 1842 р. за № 15 була видана ставленицька грамота [8, арк. 14].



Клірова відомість про священника Свято-Дмитрівської церкви
с. Березна (нині Хмільницького р-ну) – Феофана Хомича Леонтовича,
1867 р.

За указом Подільської духовної Консисторії у 1852 р. призначений наставником Березнянського сільського приходського училища. 10 жовтня 1858 р. за старанну службу нагороджений набедреником, а у 1862 р. синодальною скуфією.

Дружина Феофана Хомича – Олександра Александрова (1829 р. н.), донька священника. У подружжя було восьмеро дітей. У кліровій відомості Березнянської Свято-Дмитрівської церкви за 1867 р. зазначено: Іоанн (1849 р. н.) навчається у вищому відділенні учбових училищ, Дмитро (1851 р. н.) – у нижчому відділенні Подільської духовної семінарії, Сергій (1859 р. н.), Костянтин (1861 р. н.) і Олександр (1864 р. н.) вчать читати і писати, а Марія (1847 р. н.), Єлизавета (1851 р. н.), Ольга (1858 р. н.) вже вміють і читати, і писати [8, арк. 14].

У цій же відомості містяться детальні дані про церкву в с. Березна (тепер Хмільницького району Вінницької області). Зокрема, відомо, що церква освячена на честь великомученика Дмитра

Солунського, побудована у 1767 р. старанням парафіян. Будівля дерев'яна з трьома куполами, які вкриті чорнолистковим залізом і пофарбовані зеленою фарбою. Храм має кам'яний фундамент, кам'яну дзвіницю і таку ж саму огорожу. У церкві один престол. Є достатня кількість начиння і службових книг. Причт складається зі священника, диякона і паламаря. При церкві є три десятини присадибної землі, сорок п'ять орної, дев'ять десятин сінокісної. Будинок для священницької родини виділений казенний із землею, городом і садком, за які з 1856 р., за розпорядженням губернського управління державного майна, на користь казни священником сплачується оброк. Службові приміщення біля будинку побудовані власне священником Леонтовичем із придбаних ним у різних поміщиків матеріалів за власні кошти. Кошти, що надходять до парафії, витрачаються на придбання свічок, освітлення церкви, вино, вугілля, елей, ладан, борошно для проскурок та інші церковні потреби [8, арк. 12].

Феофан Хомич брав активну участь у облаштуванні та підтриманні в належному стані церковного приміщення [3, арк. 2, 3]. Завжди старанно повчав слову Божому своїх парафіян.



Церква, у якій служив Феофан Хомич Леонтович.
с. Березна Хмільницького р-ну, 2016 р.

Дмитро Феофанович Леонтович (1851 р. н.) – батько видатного композитора, навчався у Подільській духовній семінарії і закінчив курс семінарських наук 31 травня 1875 р. у другому розряді.

Був одружений, дружина – Марія Йосипівна Ятвинська (1859 р. н.), мала м'який характер, вирізнялась душевною чуйністю і тонкістю. У подружжя було п'ятеро дітей: сини Микола (1877 р. н.) і Олександр (1879 р. н.) та доньки Марія (1885 р. н.), Вікторія (1886 р. н.), Олена (?). Дмитро Феофанович був людиною освіченою і любив музику. Грав на кількох інструментах:

віолончелі, скрипці, фісгармонії, гітарі. В роки навчання брав участь у семінарському оркестрі, деякий час керував хором семінаристів [13, с. 11].

Перше місце служіння Дмитра Феофановича – с. Селевинці Брацлавського повіту, де 6 лютого 1877 р. Преосвященним Феогностом, єпископом Подільським і Брацлавським, був висвячений у священники Успенської церкви. За власним проханням, 30 березня 1878 р. тим самим Преосвященним переведений на штатне священницьке місце у Немирівський жіночий монастир. 20 червня 1879 р., знову ж таки за своїм проханням, Преосвященним Маркелом переведений на служіння у с. Шерпні Тиврівської волості [12, арк. 1031].

Церква у Шерпнях була однопрестольна, кам'яна, з такою ж дзвіницею, вкрита листовим залізом, побудована у 1825 р. зусиллями поміщика Ігнатія Собещанського і парафіян на честь Воздвиження Хреста Господнього [9, арк. 654]. Храмівий іконостас був дерев'яний триярусний, простої столярної роботи з іконами простого письма, написаними місцевими іконописцями. У церкві



Дмитро Феофанович і Марія Йосипівна Леонтовичі

було достатньо церковного начиння. Причт складався зі священика і псаломщика [11, арк. 1107].

Церкві належала присадибна земля у розмірі однієї десятини, орна в трьох змінах у кількості тридцяти десятин та сінокісна – чотири десятини.

[illegible]

Клірова відомість про священика Христо-Воздвиженської церкви
с. Шершні (нині Тиврівського р-ну) – Дмитра Феофановича Леонтовича,
1886 р.

Новий, дерев'яний, на кам'яному фундаменті, критий шалівкою (тесом) будинок священика побудований у 1880 р., за Дмитра Феофановича Леонтовича. Споруда мала п'ять кімнат і кухню [11, арк. 1107]. При ньому був один сарай і погріб, решта господарських служб – старі.

Знаний дослідник священик Євфимій Сецинський у своїй книзі про приходи й церкви Подільської єпархії зазначає, що у 1898 р. священицькі приміщення згоріли від пожежі [19, с. 239].

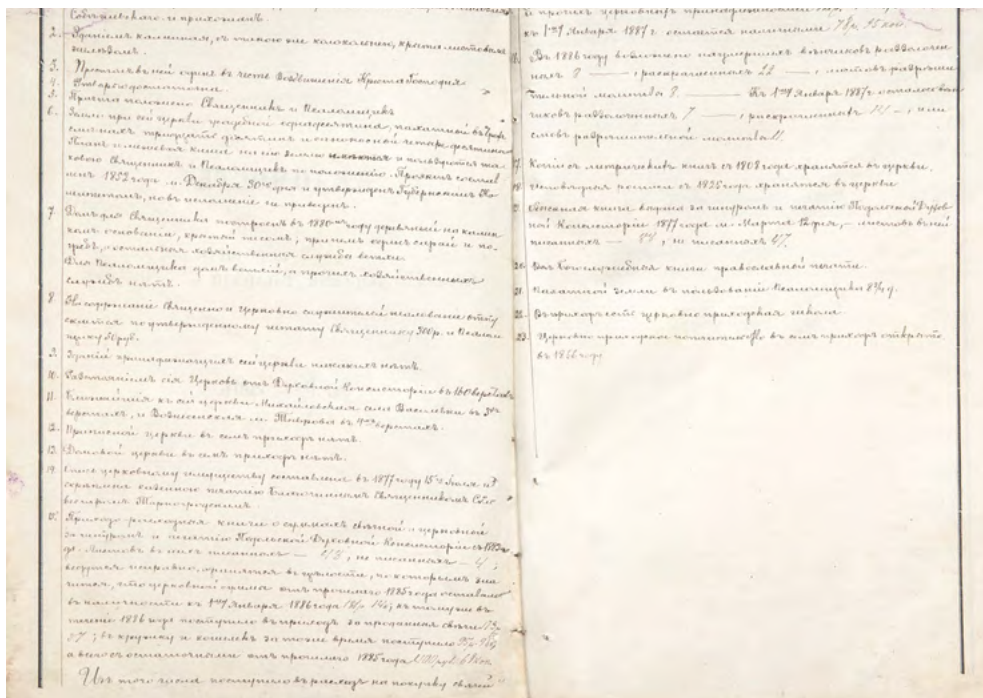
Псаломщицькі приміщення – старі, біля них не було й господарських служб [12, арк. 1030].

Інші будівлі, що належали б цій церкві, відсутні.

Відстань до Духовної Консисторії становила 160 верст. Найближчі церкви в трьох верстах від Шершнів – Михайлівська у с. Василівка, і Вознесенська м. Тиврів – у чотирьох верстах [9, арк. 654].

У 1866 р. при церкві було відкрите церковнопарафіяльне опікунство [9, арк. 654]. З 1867 р. тут діяла церковнопарафіяльна школа. У 1870 р. граф Гейден подарував під школу будинок із садибою, а у 1898 р. на кошти парафіян і графа Гейдена для школи побудоване нове приміщення [19, с. 239].

Першими учителями у школі були місцеві псаломщики. Згодом граф Гейден прислав з Петербурга вчителя – Василя Петровича Зальотова. Наступними учителями були селянин Березовський, який закінчив міністерське однокласне народне училище, та Яків Пясецький. За час священства Дмитра Леонтовича в Шершнях учителювали: у 1879–80 навчальному році Данило Василевський, закінчив духовну семінарію; Федір Пасічник, вихованець учительської семінарії, який залишив про себе добру пам'ять як старанний учитель і улаштовувач церковного хору (при ньому у 1884 р. було



Клірова відомість Хресто-Воздвиженської церкви с. Шершні (нині Тиврівського р-ну), де служив Дмитро Феофанович Леонтович, 1886 р

побудовано нове приміщення для школи з поганого матеріалу, що стало причиною його швидкого руйнування і потреби побудови нової будівлі); Павло Тарноградський, син бувшого священика с. Шершні Сильвестра Тарноградського; Павло Загайкевич, закінчив духовну семінарію [14].

У 1885 р. Шершнянська спілка селян асигнувала на утримання школи щорічно 161 крб, у тому числі 50 крб на платню вчителю.

Більш точні і детальні відомості про школу починаються з 1887–88 навчального року, коли учителювала в ній Марія Сенчиневич, яка закінчила Каменецьке жіноче духовне училище. Це була дуже старанна і здібна вчителька. При ній у 1888 р. відбувся перший випуск трьох учнів, які закінчили школу з пільговими правами і отримали свідоцтва.

У 1888–89 навчальному році у школі навчалося 32 хлопчики і 10 дівчаток, закінчили 4 учні. У 1889–90 навчальному році у школі – 40 учнів, закінчили – 3. Сенчиневич отримувала від графа Гейдена щорічну грошову допомогу у розмірі 100 крб. З Шершнів вона була переведена в жіночу школу Браїлівського монастиря [14].

У 1890–91 навчальному році при випускнику семінарії учителю-псаломщику Діонісію Кричковському сталася пожежа, від якої згорів дах школи (у школі навчалося 22 хлопчики і 5 дівчаток). Школа прийшла в занепад, випуск учнів став неможливим. Граф Гейден, у свою чергу, відмовив Кричковському у виплаті грошової допомоги.

Відомо, що 11 квітня 1896 р. на шкільній ділянці землі було висаджено сорок сім саджанців груш і яблунь, переважно зимових сортів. Частина посаджених трирічних рослин прислані без грошей з Уманського Царциного саду, а частина однорічних придбана за грошову допомогу



Церква, у якій служив
Дмитро Леонтович, с. Шершні
Тиврівського р-ну, 2016 р.

Подільської єпархіальної училищної ради. У 1897 й 1898 рр. зроблені нові посадки на вільних місцях, і у 1898 р. деякі дерева дали перші плоди.

29 серпня 1897 р. селяни с. Шершні асигнували на побудову нового шкільного приміщення 2000 крб, опікун школи граф Гейден пожертвував для будівництва всю необхідну цеглу, близько 80 тис. штук. Навесні 1898 р. зроблено закладку будівлі, а 29 жовтня того ж року цегляне приміщення, крите залізом, було освячено, і у ньому розпочалися заняття. Складалося воно з теплового передпокою, класної кімнати, бібліотеки, двох кімнат для учителя, сіней (чорного ходу), кухні і комори [14].

Повертаючись до перебування у Шершнях Дмитра Леонтовича, потрібно сказати, що у 1882 р. за ревну старанність і переконання парафіян до пожертви 1500 крб на ремонт парафіяльної церкви Дмитро Феофанович був удостоєний подяки Єпархіального керівництва. У серпні 1888 р. нагороджений Подільською Духовною Консисторією набадреником. Дмитро Леонтович завжди зі старанням промовляв власні повчання. Піклувався про церковнопарафіяльну школу, як законовчитель провів у навчальному 1888 р. до 80 уроків. Відомо, що у Шершнях, зокрема з 1881 по 1888 рр., з родиною Леонтовичів мешкали мама і брат Марії Йосипівни – Юлія Іллівна Ятвинська (1832 р. н.) та Федір Йосипович (1870 р. н.) [12, арк. 1031], який навчався у Подільській духовній семінарії [9, арк. 656].

Географія служіння Дмитра Феофановича на духовній ниві у Подільській єпархії була доволі розгалуженою: с. Монастирок Брацлавського повіту, с. Шершні Тиврівської волості Вінницького повіту, села: Новоселиця Літинського, Білоусівка Брацлавського, Немичинці Проскурівського, Носівці Гайсинського повітів, с. Марківка Кублицької волості.

Так, 14 березня 1891 р. з парафії у с. Шершні Дмитро Леонтович адміністративно переведений в с. Новоселиця Літинського повіту (тепер Літинського району) [14], з якого у 1895 р. [13, с. 15] переміщений в с. Білоусівка Брацлавського повіту на місце священика Ігнатія Лотоцького, призначеного старшим священиком при Браїлівському жіночому монастирі. У той же час у с. Новоселиця на місце о. Дмитра парафіяльним священиком призначений о. Миколай Базилевич [18, с. 144].

Наразі невідомо, коли родина священика Леонтовича вкотре змінила місце свого проживання і покинула Білоусівку, але відомий той факт, що у 1908 р. композитор Микола Дмитрович, який в цей період працював у Гришинській залізничній школі на Донеч-

чині, у листі до батька повідомляє його про свої наміри залишити Гришине. Дмитро Феофанович, у свою чергу, радить сину повертатися до рідного Поділля. Навесні 1908 р. Микола Леонтович із сім'єю переїхав до Білоусівки [13, с. 26].

До сьогодні залишаються білі плями в подальшій долі та місці служіння о. Дмитра. Але у той же час, з листа-прохання Дмитра Феофановича відомо, що у 1917 р. він був настоятелем Свято-Дмитрівської церкви с. Немичинці Проскурівського повіту (тепер Хмельницький район Хмельницької області).

Прохання було адресоване Преосвященнішому Пімену, єпископу Балтському, вікарію Подільської єпархії, та датоване 22 вересня 1917 р. Щоб показати надзвичайно жалюгідне становище о. Дмитра на той час, вважаємо за потрібне привести весь текст цього прохання: «Після довгих для мене поневірянь Подільською єпархією за пошуком для себе священницького місця я, Преосвященним Митрофаном, єпископом Подільським і Брацлавським, призначений на священницьке місце у Свято-Дмитрівську церкву с. Немичинці Проскурівського повіту, де зазнав повного зубожіння церковної садиби, в якій квартирували наші російські війська, які проходили на фронт і назад. Будинок, призначений під квартиру для священника, являє собою якусь руїну, де з-під прогнилої підлоги вилазять жаби, скло у вікнах побите, входні двері настільки осіли в землю разом зі стінами будівлі, що їх доводиться відкопувати для того, щоб зняти. З чотирьох, у тому будинку, кімнат, я міг би користуватися лише двома, але і тих не маю чим опалювати, так як залишки соломи в садибі, яка належала моему попереднику, забрана військами, а закупити таку у кого-небудь з місцевих жителів неможливо, в одному випадку через неймовірну її дорожнечу, а в іншому через її нестачу. Крім таких важких для мене умов життя я рішуче не маю ніякої можливості перевезти в село Немичинці і своє майно, і мою родину, розкидану по світу, так як і сам не маю певного притулку і вимушений дні і ночі проводити в чужому житлі, харчуватись крихтами, служачи обтяжливо їм, самому морально мучитися і страждати фізично. За підрахунком підводчиків, що виявили готовність перевезти моє майно з колишньої моєї парафії з с. Білоусівка Брацлавського повіту в с. Немичинці Проскурівського повіту, мені потрібно заплатити дві тисячі карбованців, яких я не маю, а залізнично-дорожнє керівництво приватних вантажів не приймає; збути своє майно я не можу, так як втративши його, придбати його вже не зможу. Якби я навіть і зумів перевезти мою родину і майно без усіляких витрат з мого боку, то і тоді я не зможу

бути впевненим, що я, моя родина і моє майно не зникне у випадку наступу ворогів Росії на Подільську губернію. Зважаючи на вищевикладене покійно прошу Ваше Преосвященство відрахувати від мене цю парафію, яку я зараз займаю – с. Немичинці, і зарахувати за мною парафію – с. Антонівка Ямпільського повіту або с. Носівці Гайсинського повіту, щоб позбавити мене від необхідності потрапити у руки кредиторів, і цим Ви надасте можливість, порівняно спокійно, дожити мій призначений Богом вік» [10, арк. 2].

У наступному, другому своєму проханні від 5 жовтня 1917 р., Дмитро Феофанович наголошує, що священницьке місце у с. Носівці Гайсинського повіту вакантне на час написання другого листа, тому він знову просить про переміщення у цю парафію. Прохання о. Дмитра було задоволено, про що йдеться у резолюції Благочинної Ради 1-го округу Гайсинського повіту, де вказано про його призначення на настоятельське місце у Свято-Покровську Церкву с. Носівці [10, арк. 3].

У похилому віці Дмитро Феофанович жив у с. Марківка Кублицької волості. Відомо, що у 1919–21 рр., які були найбільш злидненими для родини видатного композитора Миколи Леонтовича, що проживала у Тульчині, й для сім'ї не вистачало харчування, Микола Дмитрович відправляв доньку на різні релігійні свята у гості до дідуся в Марківку, з надією, що та повернеться хоч з якимись харчами [13, с. 38].

Невідомими залишаються час, місце смерті та поховання о. Дмитра.

Наступним відомим продовжувачем священницького роду Леонтовичів став Олександр Дмитрович Леонтович (1879 р. н.), брат всесвітньо відомого композитора.

Олександр Леонтович закінчив Кам'янець-Подільську семінарію у 1901 р., його висвячення у священника відбулося 14 липня 1902 р. під час недільної літургії у церкві святих апостолів Петра і Павла. Літургія була здійснена Його Преосвященством, Преосвященнішим Христофором, єпископом Подільським і Брацлавським. Під час служби, серед інших,



Олександр Дмитрович
Леонтович

Архієрейскія служенія.

14-го іюля, въ воскресенье, литургія была совершена Его Преосвященствомъ, Преосвященнѣйшимъ Христофромъ, Епископомъ Подольскимъ и Брацлавскимъ, въ церкви св. Апостоловъ, что на Архієрейской Дачѣ на Подзамчѣ, въ сослуженіи Каѳедрального протоіерея Бунина, Ключаря священника Съдинскаго, священника Копержинскаго и іеромонаха Евфросина. Рукоположены: во священника окончившій курсъ Кишиневской духовной семинаріи Василій Брага, назначенный въ с. Бырлинцы-Гѣсовые Могилевскаго уѣзда, и во діакона учитель церковно-приходской школы с. Великой-Мочулки Гайсинскаго уѣзда Александръ Леонтовичъ, назначенный на діаконское мѣсто къ Проскуровскому собору.

Витяг з Подільських єпархіальних відомостей про висвячення
у дияконський чин Олександра Леонтовича

був висвячений у диякона вихованець Кам'янець-Подільської семінарії, вчитель церковно-приходської школи с. Велика Мочулка Гайсинського повіту Олександр Леонтович [16, с. 326], який був призначений на штатне дияконське місце у Проскурівський собор [17, с. 250].

За родинною традицією духовну освіту отримав і сам Микола Дмитрович Леонтович. Після підготовчого класу Немирівської гімназії, розпочалося його навчання у Шаргородському духовному училищі (1888–1892), де окрім церковних дисциплін, юний Леонтович професійно студіював хоровий спів. Наприкінці навчального курсу Кам'янець-Подільської духовної семінарії (1892–1899) він став визнаним регентом хору семінаристів [15, с. 30]. По закінченні семінарії Леонтович, усупереч родинним традиціям, вирішив бути світським учителем та з 1 вересня 1899 р. розпочав викладання співів і арифметики у Чуківській двокласній школі.

Є люди зі звичайними долями. У інших вони переплітаються з покликом часу або ж обставин. Але є люди, навіть цілі родини, які мають своє неповторне обличчя. Такою була родина Леонтовичів. І неважливо, був це священник чи геніальний композитор. Важливо інше – за будь-яких обставин вони залишалися вірними своїй справі та мали виключні людські якості.

Проходять роки, минають десятиліття, але пам'ять про цю родину назавжди залишиться у людських серцях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Хмельницької області (ДАХО), ф-315, оп. 1, спр. 1762.
2. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 1762 а.
3. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 3265.
4. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 6760.
5. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 6844.
6. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 7040
7. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 7888.
8. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 8785.
9. Там само, ф-315, оп.1, спр. 9117.
10. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 9465.
11. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 12490.
12. Там само, ф-315, оп. 1, спр. 12391.
13. Завальнюк Анатолій. Микола Леонтович. Дослідження, документи, листи. До 125-ї річниці від дня народження. – Вінниця: «Поділля-2000», 2002. – 256 с.
14. Літопис церковний кін. XIX – поч. XX ст. с. Шершні. – Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. – Спр. № 551 (КП-14819).
15. Музично-педагогічна і творча діяльність М. Леонтовича в контексті відродження національної освіти та культури. Наукові доповіді першої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. Кам'янець-Подільський Державний педагогічний університет. – Кам'янець-Подільський: ПП ХВ ім. В. Гагенмейстена. – 1997. – 250 с.
16. Подільські єпархіальні відомості. – № 27-28, 13 липня 1902 р.
17. Там само. № 29, 20 липня 1902 р.
18. Подольский адрес-календарь 1895 г. – ч. 6. (составил В. К. Гульдман). – Каменец-Подольский. – 1895.
19. Приходы и церкви Подольской епархии. Под редакцией священника Е. Сецинского. – Біла Церква: Вид. Олександр Пшонківський. – 2009. – 996 с.
20. Тацієнко В. С. Сім'я православного парафіяльного духовенства Київської єпархії XIX – поч. XX ст. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського]. Вип. 24 [Електронний ресурс] – Режим доступу: nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2016_24_8/.

НОВАТОРСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ У ТВОРЧОСТІ М. ЛЕОНТОВИЧА ТА ЇХ РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ

Українська культура – неповторна, самобутня та неординарна – посідає гідне місце у світовому культурному просторі. Для української національної культури основоположною базою є народна культура, на основі якої поступово сформувалися професійні наука, література, музика та мистецтво. На її становлення та розвиток вплинули такі відомі діячі, як: Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка, М. Грушевський, Л. Курбас, І. Дзюба, В. Вернадський, В. Барка та багато інших. Велику роль у становленні української музичної культури відіграв видатний діяч, самобутній композитор-новатор, уславлений майстер хорової мініатюри, диригент, фольклорист, талановитий вчитель М. Леонтович.

Микола Дмитрович зробив великий внесок у музичне життя Вінниччини – організовані ним хорові колективи в Тульчині, Немирові, Вінниці успішно пропагують вироблену в народному побуті хорову культуру. Спадщина Леонтовича складається з 200 обробок українських народних пісень, 2 оригінальних творів на слова М. Вороного і незакінченої опери «На русалчин Великдень», хорових творів та хорових поем: «Льодолам», «Літні тони», «Легенда», «Моя пісня», духових творів «Літургія», «Світе тихий», «На воскресіння Христа». Його пісні співає весь світ. Справжніми шедеврами хорової музики стали такі пісні, як «Щедрик», «Козака несуть», «Дударик», «Із-за гори сніжок летить», «Гаю, гаю, зелен розмаю» та багато інших [6, с. 167].

Усі його хорові твори відрізняються драматургічною завершеністю, тонкою проробкою кожної деталі образу, сюжету. Тому обробки цього композитора завжди приваблювали виконавців своєю яскравістю та філігранністю, проникненням у саму душу народної пісні. Серед українських композиторів, які працювали в хоровому жанрі, М. Леонтович посідає одне з найпочесніших місць. Блискучі фольклорні обриси вражають щирістю, безпосередністю і, разом

з тим, особливою вишуканістю. За той короткий проміжок часу, який судилося йому прожити, композитор залишив доволі значну за обсягом спадщину, складену із згаданих вище обробок, із низки чудових духовних творів: церковних колядок, кантів і псалмів. Робота М. Леонтовича з оркестром, масштабні духовні твори, розгорнуті композиції на основі фольклорних джерел – усе слід розглядати як інтуїтивне відчуття великого таланту щодо великої творчої місії. Можна сказати і так: його хорові твори, позначені печаттю геніальності, були композиторською лабораторією, де відчувалася майстерність поліфоніста, інтерпретатора поетичного змісту, відбувалися пошуки новаторського підходу до поєднання національних та загальнолюдських цінностей. Будучи справжнім композитором-новатором, митцем-демократом, художником-реалістом, Леонтович збагатив українську музику новими методами перетворення музичного фольклору. Переважна більшість творів заснована на поетичній образності й методичному матеріалі народних пісень. «Досліди у народній музиці, – говорив Леонтович, – викликають до життя нові форми гармонії та контрапункту, що органічно зв'язані з народною піснею, бо пісня як художній удосконалений твір, дає не тільки одну мелодію, але таїть у собі музичні властивості. Вміти записати її та відчувати все, що вона може дати для музики у широкому розумінні слова – це необхідна чергова справа...» [1, с. 124]. У цих словах композитора – його творче кредо, якого він дотримувався протягом усього свого життя.

М. Леонтович у своїй творчості обмежився хоровою мініатюрою, але це не є свідченням жанрової одноманітності його творчості. Його творча спадщина – надзвичайно яскраве і самобутнє явище в українській музичній культурі – побудована на народних піснях. Особливістю творчого методу Леонтовича є розкриття в музиці внутрішнього змісту поетичного тексту пісні, динаміки її розвитку, сюжету, образів [4, с. 45]. Отже, творчий метод став етапним для всієї української музики. Композитор виявив драматургію образу в пісні, йдучи власне від самої пісні, а не підкорюючи її сучасним для нього правилам композиторського письма. Метод, започаткований М. Леонтовичем, був впроваджений у творчості його послідовників: П. Козицького, Л. Ревуцького, Б. Лятошинського.

Тематика хорових мініатюр композитора надзвичайно різноманітна. Насамперед, це обрядові, церковні, історичні, чумацькі, жартівливі, танцювальні, ігрові пісні. Одне з центральних місць у творчості Леонтовича посідають хори на побутові теми. Це, зокрема, «Ой у лісі при дорозі», «Ой темная та невидная ніченька»,

«Мала мати одну дочку», «Ой з-за гори кам'яної». Для них характерні динамічне розгортання сюжету, активна драматизація подій та образів, на зразок кобзарської манери. Взірцем такого високого драматичного піднесення є народна пісня «Пряля», в якій Микола Дмитрович досяг рівня трагічної балади [1, с. 221]. У піснях-реквіємах «Козака несуть», «Із-за гори сніжок летить», «Смерть» Леонтович талановито переосмислив мелодику народного плачу, використовуючи специфічне звучання окремих голосів та цілих хорових груп, застосовуючи різні хорові звукові ефекти, наприклад, спів із закритим ротом. У своєму щоденнику він занотував: «Досліди у народній музиці викликають до життя нові форми гармонії та контрапункту, що органічно зв'язані із народною піснею, бо пісня, як художній удосконалений твір, дає не тільки одну мелодію, але таїть у собі всі музичні можливості (гармонію, контрапункт і т. ін.). Вміти записати її та відчувати все, що вона може дати для музики, у широкому смислі слова, це необхідна чергова справа». М. Леонтович широко користується індивідуалізацією голосів, застосовує різноманітні поліфонічні прийоми, з якими зв'язана і його багата, колоритна гармонія. Для кожної пісні він знаходить свої виразові засоби, що найкраще відповідають її текстовому і мелодичному змісту та характеру образів. Широко відомі такі обробки пісень: «Гаю, гаю зелен розмаю», «Ой вербо, вербо», «Ой піду я в сад гулять», «Ой сів, поїхав» та багато інших. Цінними у Леонтовича є поєднання прийомів народної підголоскової та класичної імітаційної поліфонії.

Особливо популярним був і залишається «Щедрик», в якому органічно поєднані прийоми народного багатоголосся з досягненнями класичної поліфонії. Композитор домігся того, що кожен голос відіграє цілком самостійну виражальну роль, відтворюючи найтонші зміни настрою в пісні, подаючи кожен художній образ у граничному завершенні. Щоразу перед Різдвяними святами ми знову й знову маємо змогу почути знамениту пісню «Carol of the bells». І в кожного українця вона викликає особливе хвилювання й гордість, бо це ж наш знаменитий «Щедрик». Дослідники стверджують, що ця пісня, а найбільше її мелодія, на американських теренах має понад сотню аранжувань. Уперше за океаном «Щедрик» прозвучав у Нью-Йорку ще 1921 р. Саме тоді в залі Карнегі-хол цей твір виконувала уславлена українська республіканська капела під орудою О. Кошиця. Відтоді й донині він не втрачає популярності, хвилюючи мільйони сердець. Успіх «Щедрика» – фантастичний. В Англії «Щедрика» називають «новорічною серенадою», в Латинсь-

кій Америці – «піснею великого чару», «піснею бурхливого моря», а в Канаді – «нововідкритим сфінксом». Весь музичний світ визнав «Щедрика» піснею XX ст., а Україну – «країною пісень» [2, с. 111].

Музично-педагогічна спадщина відомого українського композитора і педагога знайшла своє відображення в практиці сучасної загальноосвітньої школи України. Увага до творчості М. Леонтовича пояснюється передусім багатою спадщиною педагога для школи, особливо обробками народних пісень. Шкільна практика відібрала найкращі з нотних обробок, а саме: «Щедрик», «Дударик», «Грицю, Грицю до роботи», «Женчикок-бренчикок», «Пряля», «Козака несуть», «Гра в зайчика», «Над річкою бережком», «Зоре моя вечірняя», «Їхав козак на війноньку», «Тиха вода» [7, с. 34].

Миколу Леонтовича – талановитого українського композитора, фольклориста й знавця народної творчості – можна порівняти з ювеліром, який, вишукуючи дорогоцінні діаманти народної пісні, філігранно шліфував їх за допомогою свого майстерного аранжування. Недарма термін «обробка» стосується і коштовного каміння, і музичного твору. Леонтович, який є уродженцем Поділля, ще з дитинства захоплювався українськими народними піснями, які чудово виконувала його мати, дружина священика, і хто знає, можливо, «Щедрика» він уперше почув з маминих уст.

Леонтович надзвичайно багато зробив для популяризації багатьох українських народних пісень. На основі народних мелодій композитор створював цілком оригінальні й самобутні хорові композиції, надаючи їм неповторного звучання. В кожній народній перлині він прагнув максимально передати її незвичайний образний зміст і художню красу, водночас використовуючи музичні надбання європейської хорової культури. Він відіграв неабияку роль у становленні видатних українських композиторів, а саме: П. Козицького, В. Дремлюги, М. Вериківського, Г. Верьовки, Л. Ревуцького, М. Скорика, Л. Дичко, Є. Станковича [5, с. 37]. Крім цього, слід наголосити на глибоко гуманістичній спрямованості ідей Леонтовича, який прагнув до виховання особистості музикою, звеличення її духовного життя. Усією своєю композиторською, педагогічною, громадською діяльністю він стверджував ідеали музичного просвітництва, відстоював ідею обов'язкового музичного навчання всіх дітей, незалежно від музичної обдарованості, авторитетом своєї творчості сприяв поширенню власних педагогічних поглядів, які утворюють цілісну концепцію музичної освіти, основою якої стало ставлення до народної пісні як найбільш правдивого за своєю художньою і етичною сутністю життєвого явища, зрозумілого

і доступного для дитячого сприймання; визнання провідної ролі фольклору в музичній освіті школярів; прагнення до загального музичного навчання і виховання всіх дітей на матеріалі кращих творів професійної і народної творчості; вільного володіння нотною грамотою; взаємозв'язку різних видів музичної діяльності; розвитку музично-творчих здібностей і художньо-образного мислення [5, с. 98].

Микола Дмитрович Леонтович – унікальна постать в українській культурі початку ХХ ст. Його творчість рельєфно вирізняється серед яскравих талантів полисенківського покоління – К. Стеценка, Я. Яциневича та О. Кошиця. Мистецтво Леонтовича піднесло образ українського світу до рівня загальнолюдських взірців, викликаючи захоплення і подив довершеною художністю та неповторним колоритом. Усвідомивши своє покликання ще в юному віці, він наполегливо йшов до мети, крок за кроком опановуючи нові сфери. Щирість його голосу захоплювала. Створений композитором світ глибокого ліризму і дивовижних барв увійшов до культурного надбання України легко і природно. Осяяний світлом національного генія, він ставав світочем етнічної пам'яті і провидцем майбутнього. За що, мабуть, і загинув... [3, с. 86].

У першій чверті ХХ ст. українська музично-педагогічна думка досягла високого рівня, увібравши в себе досягнення європейської і вітчизняної науки, української національної культури, досвід народного музикування. Більше того, у своїх концептуальних засадах вона носила випереджувальний стосовно інших країн характер. Йдеться про гуманістичну спрямованість української музичної педагогіки, визнання провідної ролі народної пісні в музичному вихованні школярів, прагнення здійснити музичний всеобуч, забезпечити розвиток музичних здібностей, вільне володіння нотною грамотою, використання творчого музикування тощо. Про плідність педагогічних ідей Леонтовича свідчить поява в середині ХХ ст. музично-виховної системи відомого угорського композитора, фольклориста і педагога З. Кодая, яка в усіх принципових позиціях повністю збігається з педагогічними ідеями М. Леонтовича.

Значна кількість спогадів про Миколу Дмитровича Леонтовича, опублікованих його учнями і колегами, дає можливість уявити яскраву фігуру людини благородної та енергійної, невтомного трудівника на освітянській ниві, сміливого новатора і поборника підвищення загальної музичної культури українського народу. У його концепції естетичного виховання домінують творче ставлення викладача і учнів до навчання музиці, опора на свідоме засвоєн-

ня програми, облік індивідуальних особливостей дітей і диференційований підхід до них, спадкоємність в розгортанні навчального матеріалу.

Насамперед варто підкреслили особливу роль національних витоків, зокрема, народної музичної творчості, у становленні духовності людини. І педагоги, і музиканти єдині в тому, що віковічні духовні традиції народу повинні стати надбанням дітей: рідна мова, пісня, казка мають врятувати їх від безпам'ятства, безликості й сірості. Творча спадщина Миколи Дмитровича Леонтовича, одного із найталановитіших синів українського народу, який прославив українську народну пісню на весь світ у найкращих її зразках, є однією з висот українського духу. Вона повинна послужити благородній справі – вихованню свідомого українця, здатного творити Незалежну Українську Державу, про побудову якої мріяв протягом усього свого короткого, але багатого на події творчого життя, наш славетний композитор.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архімович Л. Глава VIII. Творчі взаємини з К. Стеценком і М. Леонтовичом / Л. Архімович, М. Гордійчук // М. Лисенко: Життя і творчість. – 3-е вид., доп. і перероб. – К.: Музична Україна, 1992. – 617 с.
2. Барвінський В. Музика // Історія української культури / [за редакцією Крип'якевича]. – К.: Либідь, 1994. – 111 с.
3. Витвицький В. Леонтович Микола / В. Витвицький // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1994. – Т. 4. – 285 с.
4. Гордійчук М. Микола Леонтович / М. Гордійчук. – К.: Музична Україна, 1974. – 134 с.
5. Гордійчук М. М. Д. Леонтович: Нарис про життя і творчість / М. Гордійчук. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1956. – 123 с.
6. Завальнюк А. Микола Леонтович. Листи, документи, духовні твори / А. Завальнюк. – Вінниця: ПП «Нова книга», 2006. – 273 с.
7. Іванова Л. Педагогічні ідеї М. Леонтовича / Л. Іванова // Музика в школі: Збірка статей. – К.: Музична Україна. – Вип. 8. – 1982. – 137 с.

НАТАЛІЯ КУШКА
музикознавець, викладач-методист Вінницького
училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича

ІСТОРІЯ ВІННИЦЬКОЇ ХОРОВОЇ КАПЕЛИ ім. М. Д. ЛЕОНТОВИЧА

Хоровий спів здавна є традиційним в Україні. Але у кожному регіоні його розвиток ішов своїми стежками. Хорове мистецтво на Поділлі, зокрема, у Вінниці, сягає своїм корінням у сиву давнину, але особливо активно почало розвиватися наприкінці XIX – на початку XX ст. А у 20-30-х рр. минулого століття спостерігалось велике піднесення. Особливо це пов'язане з життям і творчістю нашого видатного земляка Миколи Леонтовича.

Після смерті Миколи Дмитровича у Києві було створене Товариство ім. М. Д. Леонтовича. Воно мало на меті, перш за все, вивчити весь спадок майстра хорової справи, організувати концертну діяльність із розповсюдженням творів Леонтовича. По-друге, Товариство розпочало видавати друковані ноти його хорів. По-третє, ця організація прагнула створювати хорові колективи та гуртки, де б вивчались твори Леонтовича. Усім капелам при Товаристві та його філіях, як правило, присвоювали ім'я Леонтовича. З початку діяльності Подільської філії Товариства ім. Леонтовича ім'я композитора надається відразу декільком колективам. Так, плідно концертує Тульчинська капела ім. Леонтовича, активно діють хори ім. Леонтовича у Гайсині, Деражні, с. Куниче. У Вінниці при клубі залізничників «Червоний Жовтень» також була у ті часи самодіяльна хорова капела ім. Леонтовича.

Але діяв у Вінниці хор, що сприймався як еталон для всіх. Він брав участь у всіх культурних процесах міста та губернії майже з самого початку століття. У 1920-х саме його Вінницька філія Товариства і взяла під своє «крило».

Діяльність хору розпочалася у 1903 р., а професійним він стає у 1910 р., коли до Вінниці був запрошений диригент Борис Порфирович Левитський з Києва.

Хор активно концертував, виконуючи українські пісні та класичний репертуар. 26 липня 1918 р. у газеті «Слово Подолі» невідомий автор розміщує статтю про його концерти 21 і 23 липня у



Виступ хорової капели Б. П. Левитського
у Вінниці прибл. у 1910 р.

Народному Домі та Білій залі міської думи, де повідомляє читача, що співав хор з 60 чоловік. Диригував Б. Левитський. Виступала також солістка Львівського театру опери та балету Любеч [1].

Через деякий час керівник хору виїхав з Вінниці до Києва для організації там Робітничого українського хору («РУХ») і лише в 1923 р. повернувся до нашого міста. Його колишнім хором керував вже інший диригент. Тому Левитський взявся працювати з єврейською капелою ім. Леонтовича [2].

Але повернемося до буремних 1918–1919 рр. Колектив часто запрошувався до участі в концертах у театрі. Виконували багато українських пісень. Виступали там разом із хором із Галичини, Українським хором вінницького осередку «Просвіта» Я. Бартко, вокалістами М. Тобук-Черкас, Білогорською-Левченко, Галінім та Павловським, хореографами Забойкіною і Трахтенберг.

Варто навести рецензію невідомого журналіста (псевдо «Ель») з газети «Слово Подолії», опубліковану 13 жовтня 1918 р., про концерт української пісні Українського хору під орудою Я. Бартко в Білій залі. У програмі – твори М. Лисенка, К. Стеценка, О. Кошиця. Автор статті дуже хвалить хор і диригента, відзначає, що слухачів був повний зал. Вперше у Вінниці виконувались «Сійтеся квіти» К. Стеценка з ніжною мелодією, хори М. Лисенка («Коза-

ченьку, куди йдеш», «Чорна хмара», «Коломийка»). Заплановано наступний виступ на відзначення 6-х роковин з дня смерті Лисенка. Під кінець рецензії «Ель» таємничо повідомляє, що у колах, близьких до «Просвіти», ідуть розмови про створення великого національного хору.

У цей ключовий для історії колективу момент (1919) у місті на базі колишнього хору Б. Левитського утворюється Художня капела, на чолі якої стає видатний диригент Григорій Митрофанович Давидовський, який приїхав до Вінниці у приватних справах, а потім вирішив залишитись на якийсь час у нашому місті.

Про організацію Художньої капели Давидовського дізнаємося із звіту театральної та музичної секцій народів Подільському Губернському ЧК у травні 1919 р.: «Организована Художественная капелла уже приступившая к работе. Ведется также преподавание сольного пения и теоретических предметов» [3]. У 1919 р., коли відновлюється діяльність УНР на Вінниччині, газета «Шлях» зафіксує спільний концерт хору Я. Бартко та Художньої капели Г. Давидовського. Будуть вони разом супроводжувати постановку опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм». Цей виступ і стане моментом злиття обох хорів в один потужний колектив [4].



Вінницька Художня капела під керуванням Г. М. Давидовського, 1919 р.

Художня капела за короткий час стала зразковим колективом. За її діяльністю слідкував Микола Садовський, на той час Головний уповноважений у справах мистецтва УНР. Саме він і запропонував Давидовському здійснити велике турне Україною з освітянською метою. Виникла також ідея відкрити на основі капели Народну консерваторію: «Мандрівна капела разом буде і мандрівною консерваторією» [5]. Йшлося про вивчення складних програм, а частина учасників капели мала слабенькі знання з музики. Давидовський сам викладає хористам теорію музики, сольфеджіо та постановку голосу. На педагогічну роботу була запрошена артистка Львівської опери О. Козак. Для розвитку інтелекту хористів Давидовський вводить низку загальноосвітніх предметів. На жаль, газета «Винницькая жизнь» в своїй інформації про це не подає прізвищ викладачів [6].

Щоб укріпити і освіжити склад капели, Давидовський оголошує конкурсний набір до неї. Обіцяно зарплату 6000 гривень на місяць, а також безкоштовний проїзд залізницею, безкоштовна квартира, освітлення і опалення. 4 жовтня публікується повідомлення,



Г. М. Давидовський

що за перші дні конкурсу до капели Давидовського набрано співаків з Вінниці, Києва, Чернівців, Полтави, Харкова, Галичини. Склад капели стабілізується до 50 осіб.

Григорій Давидовський продовжує активно співробітничати з Міським театром. І опера «Запорожець за Дунаєм» з Художньою капелою прозвучала ще декілька раз. Але найяскравішим моментом творчості диригента і композитора стала постановка хорової опери самого Г. Давидовського «Під звуки рідної пісні» [7]. Репертуар Художньої капели кількісно розрісся майже до 100 творів. Тут і обробки пісень різних народів, і професійні хори композиторів-класиків та романтиків,

і українська музика. Звучали також твори самого Давидовського: поема «Україна», фантазії «Бандура», «Кобза» та ін. [8]. Спочатку хор їздив з концертами по районах Вінниччини, але поступово гастрольна географія розширилася. На жаль, на адресу капели друкували і критику, яка ображала диригента. Його експеримент щодо

створення хорового супроводу до опер, де хористи наслідують своїми голосами інструменти оркестру, співаючи *mormorando* (закритим ротом), називали невдалим, звинувачували у націоналізмі за спів українських пісень або у космополітизмі за те, що у репертуарі були єврейські, грузинські, білоруські, литовські, вірменські пісні. Отже, дехто заздрих таланту Давидовського, його здібності організовувати людей, захоплювати хоровим співом. У газетах та журналах з'являється навіть таке визначення, як «давидовщина». Це слово вигадав колега Давидовського С. Папа-Афанасопуло, який, як не дивно, стане наступним диригентом капели. Художня капела чим далі, тим більше страждала від матеріальних нестатків. Не вистачало коштів на нотний папір, на придбання нових партитур, на забезпечення хористів транспортом чи проживанням у готелях під час подорожей. У квітні 1921 р. підвідділ мистецтв Наросвіти у черговому звіті повідомляв, що Художня капела, організована Давидовським, націоналізована. Переглянуто і поновлено її репертуар [9]. Капелі була виділена разова допомога, але це не покрило боргів. Окрім того, у листопаді 1921 р. у протоколі засідання колегії підвідділу мистецтв Подільської губернської наросвіти читаємо про створення плану щодо самоокупності капели Давидовського та інших мистецьких колективів, що вбивало їх остаточно [10].

На цей час у Вінниці вже знаходився хормейстер Київської державної української опери, художній керівник державного вокального ансамблю та диригент Київської пролетарської капели Сергій Юрович Папа-Афанасопуло. Поки що він взявся керувати Українським церковним хором у Казанській церкві (колишній єзуїтський собор), але, очевидно, прагнув більшого. З його заяви до Наросвіти 14 жовтня дізнаємося, що він просить доручити йому організувати хор при відділі мистецтв Губернської наросвіти. Кількісно планує 44 особи [11].

Григорій Давидовський, відчуючи тиск конкурентів, у цей же час вирішує поїхати до Києва. Тим більше, що його запрошують до музично-драматичного інституту ім. Лисенка керівником диригентського відділу. Ще одна причина переїзду до Києва – друк власних творів. Рекомендує призначити новим керівником Художньої капели Антона Гуммеля, знаного на Поділлі музиканта [12].

До поради Г. Давидовського не прислухались. Відразу після його від'їзду у листопаді 1921 р. керівником Художньої капели призначається диригент Б. Поляков, колишній завідувач МУЗО, а з 1 грудня – С. Папа-Афанасопуло. Помічником диригента капели (після націоналізації хор називають Державним) стає В'яче-

слав Іванович Мерзляков (у майбутньому викладач Вінницького музичного училища, заслужений вчитель України).

Вже 10 грудня уповноважені капелою С. Папа-Афанасопуло, Н. Тушинська, М. Михалевич пишуть, що колектив переживає перший рік існування, сповнений пошуків та матеріальної нестачі. На папері склад капели – 56 співаків: 13 сопрано, 11 альтів, 11 тенорів, 4 баритони та 11 басів, 1 диригент, 1 адміністратор, 1 бібліотекар та 1 служитель. Насправді на репетиціях буває лише половина людей. Страшна матеріальна скрута [13].

22 грудня 1921 р. С. Папа-Афанасопуло вже звітує про діяльність капели. Початок роботи призначений на 1 грудня 1921 р. Завдання: розповсюджувати між широкими колами пролетаріату найкращі зразки української народної хорової пісні в художньому виконанні, розвиток естетичних почуттів, ознайомлення з творчістю світових музикантів, збирання на території Поділля найкращих зразків народних мелодій, їх запис, аранжування і виконання. Капела мусить обслуговувати свята, конференції, маніфестації, з'їзди тощо. Програма роботи капели: мати в репертуарі обрядові пісні (весняні, купальські, весільні, колядки, щедрівки), старовинні канти і псалми, народні танки та ігри, етнографічні народні пісні, історичні пісні (Київського періоду, запорізькі, бурлацькі, чумацькі, думки, шумки, про Байду, Кармелюка, Морозенка, Саву Чалого), пісні українських композиторів (М. Лисенка, К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича, П. Козичького, М. Вериківського, А. Вахнянина, Я. Ярославенка, С. Людкевича, В. Ступницького, П. Сениці, В. Верховинця та ін.), революційні пісні. Періодично виступати в місті, по Поділлі. Диригент та його помічники мусять широко провадити музично-естетичну роботу [14]. У 1922 р. капелу, керовану С. Папа-Афанасопуло, зробили провідним колективом щойно організованої Вінницької філії Товариства ім. М. Леонтовича і присвоїли його ім'я.



С. Ю. Папа-Афанасопуло

Активна організація хорової справи ведеться і поза Вінницею, у містечках і селах Подільської губернії. Наприклад, перед Політосвітою у 1921 р., як свідчить план на перше півріччя, ста-

висься завдання організації двох музично-співочих шкіл та двох пересувних Народних хорів. Із статистики за 1 березня, оголошеної на засіданні Подільського Губернського ревкому, лише у Вінницькому повіті – 25 хорів. У 1924 р. додалося ще більше 20 колективів у містечках навколо Вінниці і у самій Вінниці.

Але, якщо і віддавати комусь «пальму першості» за роль у мистецьких подіях нашого міста та області, то тільки капелі ім. Леонтовича під орудою С. Папа-Афанасопуло. За даними газети «Червоний край» №8 за 1923 р. капела складається з 40 хористів. У програмі колективу – твори провідних українських та західноєвропейських композиторів. Схвальні статті про капелу і надалі з'являлися у пресі. Наприклад, 4 липня 1924 р. у рубриці «Театр і музика» тієї ж газети була розміщена рецензія такого собі «П. В.» на виступи капели ім. Леонтовича. Він пише, що капела – «дужий, гарно виучений хор». Багато гастролює (Сутиски, Немирів, в проекті – Бар, Могилів-Подільський). У репертуарі 150 творів. У іншій замітці 21 вересня повідомляється, що в музичному Товаристві ім. Леонтовича капела, яка мала коротку літню відпустку, готується до відкриття нового концертного сезону на початку жовтня. В програмі – оригінальні твори М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, Ш. Гуно, Г. Топольницького, Я. Яциневича та ін. Концерти будуть проходити в театрі. 21 листопада відбувся звітний концерт хору [15]. Наприкінці 1924 р. капела стала визнаним колективом. Доповідна записка президії Подільської філії музичного Товариства ім. Леонтовича Головополітосвіти УРСР про концертну діяльність Української хорової капели Поділля за 1922–1924 рр. від 12 грудня відзначає багатогранність, інтенсивність роботи: 74 концерти за рік в театрі, клубах, у Білій залі, Народному домі, на Старому місті, на площах, майданах, у сквері на Кумбарах (т. зв. колишній «Шато де фльор»), у Жмеринці, Літині, Немирові, Сутисках, Луці-Мелешківській. Хор брав участь у вечорах пам'яті Т. Шевченка, Я. Франка, М. Леонтовича. Охоплено близько 33800 слухачів. Хор мав великий вокальний репертуар – понад 120 музичних творів композиторів різних епох і стилів, серед яких значна частка належить українським митцям [16].

Не зважаючи на такі успіхи, матеріальний стан капели навряд чи був терпимим. У «Червоному краї» наприкінці 1924 р. написано про відсутність фінансової бази у капели Леонтовича, «а це серйозна мистецька організація». Політосвіта не цікавиться життям капели. Позбавлена керівництва й підтримки, капела стоїть на одному місці [17]. Навіть перервалися лекції в студії при капелі. Сергій Юрович Папа-Афанасопуло у 1925 р. виїжджає з

Вінниці назовсім. Він навіть продає свій будинок на Старому місті. Отже, постає питання, хто ж буде диригувати хором? До Подільської філії Музичного Товариства ім. Леонтовича з цим питанням звертається група уповноважених хористів [18]. Їх звернення залишається без відповіді. У хорі розгортається творча криза. Але ні співаки, ні керівники не забували історії свого створення. Ось промовистий факт: у 1928 р., незалежно від зміни статусу та диригентів, вінницька капела святкувала своє 25-річчя.

Архівна документація першої половини 20-х років демонструє досить багату палітру хорового життя Вінниці: Російсько-Український Пролетарський хор І. Кедріна, єврейські хори ім. І. Переца та М. Вінчевського. Діяв, хоч і з перервами, єврейський хор ім. М. Леонтовича, яким продовжував керувати Б. Левитський, частенько навідуючись у Вінницю. Самодіяльні хори, хорові ансамблі та хорові гуртки діяли при кожному клубі та навчальному закладі.

Коли Папа-Афанасопуло виїхав з Вінниці, Товариство ім. Леонтовича зрозуміло, що втратить найкращий колектив. Щоб врятувати хор, очолити його просять члена правління Вінницького товариства ім. М. Леонтовича І. Вікула. Він не зміг це зробити з об'єктивних причин зайнятості. На

початку 1926 р. запрошують і затверджують М. Крижанівського. І знову невдало. Деякий час взяв на себе відповідальність за хор співак та вчитель музики В. Філіповський, але дуже скоро стало зрозуміло, що і це не надовго. Нарешті, знайшли варіант: єврейський хор ім. Леонтовича зливається з капелою ім. Леонтовича, а Б. Левитському доручають керувати оновленим колективом. Уже з початку 1927 р. диригент готував хор до виступів на першому Святі Музики у Вінниці [19]. Було заплановано декілька концертів. Левитський на той час продовжу-



Б. П. Левитський

вав працю з двома капелами: київським «РУХом» і Вінницьким ім. М. Леонтовича. Ініціативний диригент спробував їх об'єднати у спільному концертному проєкті. І не де-небудь, а у самому Києві! 11 та 12 грудня 1927 р. там відбулися два вечори хорового співу в Будинку комуністичної освіти (колишній пролетарський будинок мистецтв) під керуванням Бориса Левитського. Брили участь

Вінницька капела ім. Леонтовича та Київська капела «РУХ». Концертмейстер – вінницький піаніст Борис Шерр [20].

На жаль, успішний виступ обох капел був їх останнім «зоряним часом». «РУХ» невдовзі втрачає своїх кращих співаків і розпадається. Вінницька капела переживає найжахливішу фінансову скруту і ряд реорганізацій. До речі, у 1927 р. у Вінниці йшла повним ходом реорганізація усіх хорів.

У лютому 1928 р. відбувся Другий з'їзд Товариства імені М. Леонтовича, на якому ухвалили реорганізувати його діяльність і змінити форми роботи. Ця подія фактично розпочала справу знищення Товариства і відкрила дорогу для активізації інших організацій, таких, як АПМУ (Асоціація пролетарських музикантів України), пролеткульту, АСМУ (Асоціація сучасної музики України) тощо. Попри це титанічна боротьба «Дон Кіхотів» з «вітряками» триває. У Вінниці є люди, які хочуть, щоб хорова музика розвивалася будь-що і на найвищому рівні. Ось документи про округовий з'їзд профспілки «Робмис» (працівників мистецтв) у 1928 р., де одним з головних було питання щодо жахливого стану капели. Капела ім. Леонтовича в цьому році фактично існує на папері. Хор Вінчевського також розпадається. А їх треба зберегти. Таким був головний висновок [21]. Як? За які кошти? Ці болючі питання стали лейтмотивом не лише цього, а й інших зібрань діячів культури Вінниччини. Знову і знову робляться спроби організації при єврейській та українській капелах студій з вивчення нотної грамоти та вокалу. Наросвіта протягом лютого-березня 1928 р. влаштовує зібрання з приводу наступного етапу реорганізації обох капел ім. Леонтовича та ініціює їх об'єднання в Округову капелу, поліпшення репертуару та поживавлення роботи на селі. 11 березня 1928 р. змінено склад Ради Округової капели. До участі в Раді запрошуються провідні музиканти. Через декілька днів, 17 березня, нова нарада Профосвіти, у тезах якої про стан культури, зокрема, вказується на стихійність роботи музичних гуртків та хорів, погані музичні інструменти або їх відсутність, немає контролю над гастрольними колективами, немає керівництва на місцях у Товаристві ім. Леонтовича. В капелах перебувають люди, які одночасно співають у синагозі і церкві. Фінансовий стан капел погіршується з кожним днем. Утримувати дві капели ім. Леонтовича (українську та єврейську) стає неможливим.

26 травня 1928 р. керівництвом капели ім. Леонтовича на чолі з керівником Б. Левитським складається план роботи капели ім. Леонтовича. У плані важлива інформація: в хорі 35 осіб, концертує по лінії лікнепу (ліквідація неписьменності) в Літині,

Жмеринці, Немирові в червні. 24 червня концерт в театрі ім. Леніна у Вінниці на честь 25-річчя капели. Програма: хор з опери «Нижегородці» Направника, хор з опери «Царева наречена» Римського-Корсакова, хор з опери «Алеко» Рахманінова, «Жевріє зірка» Чеснокова, «Насіяли дівки льон» Гречанінова, «Нова Атлантида» Козицького, «А ти, всевидящее око» Радзівеського, «Лисенку» Ревуцького, «Там на горі, за Дніпром» Верьовки, «Гімн Геліосу» Лисенка, «На майдані» Вериківського, «Коцюбинському» Коломийця, «Літній вечір» Яциневича, «Вечірня пісня» Левитського. При капелі працює студія з вивчення музичної грамоти. Роботі заважає брак власного помешкання, музичних інструментів, нестабільність оплати. Тоді ж було зроблено звернення до всіх клубів Вінниці. Інспектура наросвіти і політосвіти просить звертати увагу на капелу ім. Леонтовича: «Культурно-художня капела ім. Леонтовича зараз підготувала новий і цінний репертуар» [22].

А найсильніша капела Вінниці знову без диригента. Борис Левитський виїжджає до Києва, де проживала його сім'я і п'ятеро дітей чекали підтримки. Остаточо розпався київський «РУХ» і диригент думав, що його можна буде якось реанімувати.

Вінницьке Бюро Секції Наросвіти розглядає питання про капелу ім. Леонтовича у зв'язку з невизначеністю особи диригента. Вирішили запросити Строевського (ім'я чи ініціали не подаються), до якого звернулися листом. Окрнаросвіта схвалює кандидатуру Строевського, приймає його заяву і вимагає негайно розв'язати питання про роботу капели. Ухвалили також збільшити дотацію хору на 500 крб за рахунок клубів. Хто ж такий цей Строевський і чи взявся він управляти хором, наразі не відомо.

Найголовнішою проблемою залишається відсутність професійного диригента в капелі, яка по суті перетворилася у художній ансамбль. Диригента шукають не лише у Вінниці, а і поза межами області. Питання вдалося вирішити аж восени 1932 р. Художнім керівником хору призначають М. Гайдая [23].

Михайло Петрович Гайдай приїхав до нас, маючи за плечима великий досвід керування хоровими колективами у Житомирі, на



М. П. Гайдай

Волині, у Москві та Києві. Він із наснагою взявся наводити лад у Вінницькій капелі ім. М. Леонтовича, боровся за дисципліну і порядок, які похитнулися за два роки без керівника. За короткий час було вивчено багато нових творів. До хору запрошувались молоді співаки. 27 грудня 1933 р. у рубриці «Сьогодні у Вінниці» газета «Більшовицька правда» повідомляла про зміцнення капели ім. Леонтовича, де її склад було доведено до 40 співаків. Капела веде планову діяльність у Вінниці. Вирішується також справа з постійним приміщенням для виступів. Це сьогодні для нас виглядає дещо дивним, але базою капели стає кінотеатр ім. М. Коцюбинського! У цьому чудовому осередку мистецтва знайшли тоді собі притулок і можливість творити різні ансамблі та солісти Вінниці. На якийсь час набула тут дах над головою і капела ім. Леонтовича. Концерти у кінотеатрі розпочалися 26 грудня 1933 р. [24].

З кінця листопада 1934 р. капелою керує новий диригент О. Раїнський.

Особливо ж великі зрушення у хоровій справі проявилися у роботі над створенням обласної філармонії. Там потрібен був великий професійний хор. До 1937 р. завершився поступовий процес злиття вінницьких хорів в одну велику капелу ім. М. Леонтовича.



Гастролі Вінницької капели ім. Леонтовича на Західній Україні, вересень 1939 р. Диригент О. Д. Середюк (другий ряд знизу, другий зліва)

З травня 1937 р. капелу очолив хоровий диригент О. Середюк, під керівництвом якого вона увійде до складу обласної філармонії.

Восени 1939 р. капела ім. Леонтовича виїде на гастролі у Західну Україну та Білорусію, де буде сприйнята слухачами із захопленням, яке виражатиметься у бурхливих і довгих оплесках після кожного концерту.

З початком окупації Вінниці нацистами діяльність капели ім. М. Леонтовича припиниться. А після війни почнеться нове життя для хорового мистецтва Вінниці. При філармонії буде організований інший колектив.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Концерти капели // Слово Подолії. – 1918. – 26 липня, 13 жовтня.
2. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО), ф. р-256, оп. 1, спр. 1272, арк. 6.
3. ДАВіО, ф. р-925, оп. 2, спр. 1а, арк. 24 зв – 25 зв; ф. р-254, оп. 1, спр. 623а, арк. 54.
4. Маєстро. В театрі відбувся спектакль-концерт // Шлях. – 1919. – 4 вересня; Маєстро. Театр і музика // Там само. – 7 вересня.
5. Театр і музика // Винницькая жизнь. – 1919, 30 вересня.
6. Театр і музика // Винницькая жизнь. – 1919. – 30 вересня; Хроніка // Там само. – 4 жовтня.
7. Хроніка // Шлях. – 1919, 4, 13–17 вересня.
8. Маєстро. Театр і музика // Шлях. – 1919. – 19, 22, 24, 26, 27, 30, 31 серпня, 1 вересня.
9. ДАВіО, ф. р-254, оп. 1, спр. 600, арк. 4 зв, 7 зв.
10. ДАВіО, ф. р-254, оп. 1, спр. 632, арк. 1–2 зв.
11. ДАВіО, ф. р-254, оп. 1, спр. 633, арк. 1035–1037.
12. ДАВіО, ф. р-254, оп. 1, спр. 633, арк. 617.
13. ДАВіО, ф. р-254, оп. 1, спр. 632.
14. ДАВіО, ф. р-254, оп. 1, спр. 632; спр. 17, арк. 3–3 зв.
15. Театр і музика // Червоний край. – 1924. – 4 липня, 21 вересня, 17, 21 листопада.
16. ДАВіО, ф. р-254, оп. 1, спр. 81, арк. 108–109.
17. В. М. Про стан капели Леонтовича // Червоний край. – 1924. – 29 грудня.
18. ДАВіО, ф. р-256, оп. 1, спр. 702, арк. 54.
19. ДАВіО, ф. р-256, оп. 1, спр. 1272, арк. 6.
20. Тимошенко В. Диригент з бомбою? // Вітчизна. – 1997. – № 7–8. – С. 18–20.
21. ДАВіО, ф. р-256, оп. 1, спр. 708, арк. 382.
22. ДАВіО, ф. р-256, оп. 1, спр. 708, арк. 108.
23. М. Г. Капела ім. Леонтовича – міцний художній колектив // Більшовицька правда. – 1932. – 10 листопада.
24. Об'ява // Більшовицька правда. – 1933. – 26–30 грудня.

ТРІУМФАЛЬНИЙ ПОЛІТ РІЗДВЯНОЇ «ЛАСТІВКИ» МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА КРІЗЬ ВІКИ

Попри те, що походження «Щедрика» – одного із легендарних творів українського композитора М. Леонтовича, досліджували десятки українських і зарубіжних музикознавців і мистецтвознавців, деякі деталі з історії його написання, першого виконання та подальшої популяризації досі потребують як уточнення, так і узагальнення для створення цілісної картини. Тим більше, що з цим унікальним твором пов'язано доволі багато таємниць і розбіжностей, які набули «епідемічного» поширення у наукових виданнях та ЗМІ.

Проаналізуємо деякі з цих спірних тем.

1. Історія написання та появи «Щедрика»

Українська народна пісня була кредо життя композитора Леонтовича. Скрізь, де він навчався, працював, просто перебував, завжди намагався збирати пісенний фольклор. «Записував їх мелодії і тексти від знайомих і друзів, від колег по роботі та учнів. Об'єктами обробок стали й народні пісні, запозичені композитором із відомих йому на той час друкованих збірників: «Народні мелодії з голосу Лесі Українки» (К., 1917), А. Конощенко «Українські пісні з нотами» (Одеса, 1902, 1909, Київ, 1904), К. Поліщук-Остапович «Збірник найкращих українських пісень з нотами» (К, 1913. – Ч. I, III, IV), І. Демченко «Українське весілля» (Одеса, 1905) та рукописний зошит «23 пісні» [1, с. 166].

Коли текст був відсутній або неповний, то М. Леонтович дозволяв собі дописувати або доручав зробити це товаришам. Тому автентичність його творів інколи важко встановити [1, с. 167].

Перші згадки про те, що подільський композитор почав працювати над обробкою популярної мелодії «Щедрика», датуються 1910 р. Цього року викладач Леонтовича, професор Болеслав Яворський, запропонував йому працювати над «щедрівкою». Але закінчив роботу Микола Дмитрович значно пізніше. На рукописі,

що Леонтович надіслав відомому диригенту О. Кошицю до Києва, є помітка автора «18.VIII.1916 р.» [2, с. 231]. Вказана на нотах дата означала, що Леонтович остаточно завершив роботу над твором. Шість років трудився митець над створенням невеличкої мініатюри, щоб вона стала справжньою музичною перлиною.

Значна кількість дослідників вважає, що першоджерелом «Щедрика» Леонтовича була обрядова пісня а capella, записана К. Поліщуком та М. Остаповичем у м. Краснопіль Житомирського повіту на Волині [3, с. 89]. Але ч. IV збірки Поліщука-Остаповича, у якій було надруковано пісню, побачила світ лише 1913 р., коли Леонтович уже працював над твором, тому волинська версія могла стати однією зі складових частин мелодії, однак не була єдиною її основою.

Конкретизують цей факт, наводячи відмінності, і деякі науковці. Зокрема, Я. Юрмас писав: «Її (мелодію «Щедрика». – Авт.) Леонтович узяв, мабуть, із ч. IV збірки Поліщука-Остаповича, що вийшла 1913 р., хоч, за згадкою проф. Б. Яворського, на замовлення й за детальними вказівками якого Леонтович опрацьовував її, Леонтович почав працювати над нею приблизно 1910 р. Але остаточно опрацьовував, мабуть, пізніше... Темп в Остаповича: «Помалу», а в чернетці Леонтовича: «Не хутко»... Розкладку на мішаний хор уперше надруковано в літографічній збірці «З народні пісні» (1918). В одному рукописі (не рукою Леонтовича), що був серед його паперів, така відмітка: «Але гроші то полова». Динаміку та інше деталізуємо за чернетками. За рукописом Леонтовича, що одержали від М. Підласової, деталізуємо акцентуацію та динаміку. В останньому такті Леонтович написав «Soli» і поставив повну паузу для альтів; отже, цей останній такт розкладки мають співати 2 сопрано» [4, с. 342].

У ч. IV збірки Поліщука-Остаповича (с. 43, № 23) слова 6-го куплета трохи відмінні: не «в тебе жінка», а «твоя жінка»; там же (також в рукописі Леонтовича): «хоч не гроші» [5].

Вперше «Щедрик» М. Леонтовича було опубліковано в період Гетьманату, в 1918 р. у збірці «З народні пісні» [6, с. 279]. Це перше малотиражне видання (фотомеханічний друк з рукопису) зберігається у відділі музичних фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. У цьому виданні були ще дві пісні – «За річкою за Дунаєм», «Ой вербо». Видання без обкладинки та титульної сторінки, на рукописі «Щедрика», над нотами – запис: «З Волині». В абетковому покажчику пісень М. Леонтовича у збірнику наукових статей «М. Д. Леонтович» за 1947 р. було вказано



Перше видання
«Щедрика» в
Україні,
Київ, 1918 р.
З фондів музичного
відділу НБУ
ім. В. Вернадського

перше нотне видання «Щедрика» у збірці «Три пісні»: («Щедрик», «Дударик», «Пряля»), здійснене у Харкові в 1921 р. у видавництві Головполітосвіти НКО. Це видання також без титульної сторінки. У примітках до «Щедрика» зазначено: «Обрядова пісня [Щедрівка] зі збірки Поліщука-Остаповича, ч. IV, с. 43, № 23. Пісня з м. Краснопіль, Житомир. пов. на Волині. Для мішаного хору а сарела; темпо: не визначено, розмір: $\frac{3}{4}$ » [3, с. 89]. На жаль, відшукати четверту частину збірки К. Поліщука та М. Остаповича поки що не вдалося.

Зрештою, уже перші дослідники творчості Леонтовича зазначали: «Щедрик» – то не розкладка пісні, то самоцінний музичний твір, який осяяно променем генія і який вартий зайняти (і займе) не останнє місце в світовій музичній скарбниці» [7, с. 10].

На інтернет-ресурсах масово поширюється версія, що існувало декілька редакцій «Щедрика»: перша нібито була написана до 1901–1902 рр., друга – в 1906–1908 рр., третя – 1914 р., четверта – 1916 р., і нарешті, п'ята – 1919 р. Проте жодними посиланнями на архівні документальні джерела ця версія не підкріплена.

2. Дата та місце першого виконання

Вабсолютній більшості наукових, популярних праць, де йдеться про перше виконання найпопулярнішого твору М. Леонтовича «Щедрик», вказується дата: 25 грудня 1916 р. (за ст. ст.) – на День Різдва – у приміщенні Київського університету Св. Володимира.

Однак, вперше «Щедрик» подільського композитора прозвучав 29 грудня 1916 р. [8] у залі Київського Купецького зібрання (нині – приміщення Національної філармонії). Причина помилки в тому, що 25-го грудня у газеті «Киевская мысль» з'явився лише анонс виступу на четвер, 29-го грудня. Того року це був четвертий щорічний вечір-концерт українських різдвяних колядок, які традиційно виконував мішаний хор під орудою шанованого киянами диригента О. Кошиця. Прем'єра концерту українських колядок була започаткована колективом Кошиця 27 грудня 1913 р., у залі



громадського зібрання (вул. Володимирська, 45), що мала чудовий резонанс, тому вирішено було продовжити тематичні виступи і в наступні новорічні свята. У концертних програмах 1914–1915 рр. лунали не лише українські колядки, але й польські. Про виконання «Щедрика» саме під час четвертого концерту колядок згадував сам диригент у своєму листі до П. Маценка: «Приїхав до Києва Леонтович і привіз з собою для розгляд щось нове, не пам'ятаю, що. Це була вже друга його візита до мене, і так само, як в перший день знайомства, ми сіли пограти і мої розкладки... А потім я одержав від нього «Щедрика», в якому головну роль грає той самий музичний засіб і тоді ж (я) вивчив його з Студентським хором для

наступного концерту колядок в 1916 році. Це був початок популяризації Леонтовича в моїх концертах і взагалі перший його виступ у світ як компоніста. Виступ був дуже вдалий і успішний» [9, с. 57].

«Щедрик» виконав мішаний хор студентів університету Св. Володимира і хор слухачок Вищих жіночих курсів. Збір коштів від концерту пішов на користь Товариства надання допомоги населенню Півдня Росії, яке постраждало від військових дій. «Квитки у В. Ідзіковського (вул. Хрещатик, 37) і у Бюро «Натураліст» (вул. Володимирська, 52) від 10 год. ранку до 7 год. вечора, а 26 і 27 грудня – від 11 год. ранку до 5 год. вечора», – сповіщав анонс [8].



Хор під орудою О. Кошиця, Київ, 1916 р.
З фондів ВОКМ

Усі вечори колядок були благодійними, зокрема, у попередні роки хористи влаштовували співи на користь товариства швидкої допомоги учням вищих навчальних закладів та товариства «Самоосвіти». Останній концерт колядок у Києві під керівництвом О. Кошиця відбувся 27, 30 грудня 1918 р., у програмі було три твори М. Леонтовича, серед них і «Щедрик» у II відділі [10, с. 224]¹.

¹ О. Кошиць вперше взяв до програми музичного товариства «Боян» твір Леонтовича «Понад яром, тай до моря», який було виконано 1907 р. у залі Купецького зібрання. Відкривав концерт М. Лисенко. Свято було урочистим. «Вперше тоді на серйозний концерт поставлено пісні Леонтовича...» [10, с. 240].

3. Тріумф «Щедрика» у світі

Значна частина дослідників творчості Леонтовича помилково вважає, що за межами України «Щедрик» вперше виконали 5 жовтня 1921 р. (!) у Карнегі-Хол (Нью-Йорк), де він і здобув світову славу. Насправді, музична мініатюра Леонтовича вже декілька років до виконання у США у 1922 р. була знайома європейським артистичним колам.

«Щедрик» в Україні ще за життя композитора отримав широкої популярності і багаторазово виконувався музичними колективами у різних аудиторіях. Твір Леонтовича під час революції співав у Києві і Полтаві Український національний хор під керівництвом К. Стеценка; 1919 р. у Кам'янці-Подільському «Щедрик» був виконаний під орудою самого Миколи Леонтовича. 31 травня 1920 р., під час перебування Директорії у Вінниці, відбувся виступ капели Давидовського, яка презентувала і найкращі твори Леонтовича [11]. Лунав «Щедрик» і в Тульчині у виконанні місцевої капели, сформованої у вересні 1920 р. самим автором.



Виступ I-го Українського національного хору,
м. Полтава, літо 1918 р.



Друга Мандрівна Капела
дніпросоюзу

В КОРОТКІМ ЧАСІ ДАТЬ

КОНЦЕРТ

присвячений творчості сучасних українських композиторів **М. ЛЕОНОВИЧА, Я. СТЕПОВОГО та К. СТЕЦЕНКА.**

ПРОГРАМ КОНЦЕРТУ:

Відаїа I.

з творів М. ЛЕОНОВИЧА.

1. Про Почаївську Божу Матір.
2. Із-за гори спіжок летить.
3. Над річкою беріжком.
4. Шедрик.
5. Го-го-го, коза!

НАРОДНІ ПІСНІ

В ХУДОЖНІЙ ОБРОБЦІ.

Відаїа II.

з творів Я. СТЕПОВОГО.

1. Дві хмароньки. Сл. Олеся, — виконає капела.
2. Для всіх ти жертва. Сл. Олеся, — виконає капела.
3. Не беріть із зеленого луку верби.
Романс, — виконає артистка капели * *
4. Розвійтеся з вітром. Романс, — виконає артист С. Дурдуківський.
5. Ой, на горі рожен швіте. Дует, — виконають арт. кап. * * та С. Дурдуківський.

Відаїа III.

з творів К. СТЕЦЕНКА.

1. Хмари. Сл. Вороного.
2. Сон. Сл. Грабовського.
3. Над нами ніч. Сл. Олеся.
4. Коляска. Сл. О. Коваленка, — викон. хор., скрипка та артистка капели * *
5. Сонце на обрії. Сл. Олеся.

ХОРИ.

Дирігує Капелою К. СТЕЦЕНКО.

Час і місце концерту — в афішах.

Уповноважений Дніпросоюзу **Ол. Чапківський.**



Учні Леонтовича навіть не підозрювали, що їх вчитель є автором більшості творів, які вони готували. Один з його вихованців, диригент Одеської опери М. Покровський, згадував: «Про те, що Леонтович є автором чудових обробок українських народних пісень, ми, тульчинці, дізналися лише завдяки Кирилу Григоровичу Стеценку, який восени 1920 року приїхав до нашого міста з



К. Г. Стеценко

Другою Пересувною хоровою капелю Дніпросоюзу. Концерт капели відбувся в залі колишнього Офіцерського зібрання поряд з кімнатою, де колись жив О. В. Суворов. Серед творів М. Леонтовича виконувалися «Моя пісня», «Щедрик», «Дударик», «Над річкою бережком», «На городі качки пливуть» та ін. Майже всі номери доводилось повторювати «на біс». Потім К. Стеценко оголосив автора творів і витягнув на сцену Миколу Дмитровича. Важко передати, що було в тім залі: овації, овації без кінця. К. Стеценко з капелю поїхав далі з концертами, а М. Леонтович залишився таким же скромним, яким був і раніш» [12, с. 109].

Останні прижиттєві концерти Леонтовича відбувалися у другій половині грудня 1920 р. в подільських містечках Шаргород та Бершадь. За словами очевидця тих виступів Івана Чорноволюка, Микола Леонтович завітав до Бершаді проїздом з Шаргорода, оскільки хотів послухати місцевий шкільний хор, про який «слава докотилася до самого Тульчина». «Концерт відбувся у міському театрі, колишньому приміщенні лісового складу. Зібралось багато жителів міста, які бажали послухати чарівні пісні улюбленого композитора. Ведучий програму учень Дмитро Гончарук дзвінко оголосив: «Микола Дмитрович Леонтович. «Щедрик». Диригує автор!» У залі вибухнули оплески, які з появою композитора перейшли в овацію» [13, с. 124].

Тріумф світової слави найкращого твору Миколи Леонтовича розпочався з появою у січні 1919 р. Української Республіканської капели, у витоків якої стояв Музичний відділ при Міністерстві

мистецтв та національної культури. Його очолював К. Стеценко, а поряд з ним працювали і М. Леонтович, і О. Кошиць, останній, до речі, був головою етнографічної секції. На початку 1919 р. за вказівкою Головного Отамана Симона Петлюри постало питання про організацію хорового колективу для відправлення у закордонне відрядження до Франції, щоб посилити українську дипломатичну місію на Паризьких мирних переговорах¹. Під час виборів диригента цієї капели Микола Леонтович разом із Кирилом Стеценком зняли свої кандидатури на користь Олександра Кошиця.

У січні – квітні 1919 р. Українська республіканська капела виступала на Поділлі, Станіславщині, Закарпатті, де остаточно сформувала склад учасників та творчий репертуар, і в складі 81 особи в травні місяці прибула до Праги.

Саме у цьому місті українська пісня не лише привернула увагу європейської спільноти до нашої самобутньої культури, але заявила про цілий народ, що прагнув до ідентичності та визнання



О. А. Кошиць

за ним права на власну самостійну державу. Перша травнева репетиція українського хору в Празі в «Народньому Дівадлі», на якій були присутні музичний бомонд, критики, газетярі, викликала справжній фурор. Як зазначав один із адміністраторів капели, Олександр Пеленський: «Це був великий день для нашої справи, бо в цей день, історичний для українського народу, українська пісня здавала іспит своєї зрілості, а празький музичний Олімп

¹ Поштовхом для відрядження за кордон послужив твір Леонтовича «Легенда» на слова М. Вороного. О. Приходько у своєму листі до О. Мейчика писав: «А чи співаєте Ви кардинальну композицію Леонтовича «Легенда» («Дівчину вродливу юнак покохав»? Ця композиція зродила думку укр.[аїнської] влади р.[оку] 1919 послати Укр.[аїнську] Респ.[убліканську] капелу до Європи! Мусите це знати!» [14, с. 240].

визнав нашу музику як високу культурну цінність» [15, с. 11]. Перша музична критика була не концерту, а генеральної репетиції і починалась вона пророчими словами Цезаря «Veni, Vidi, Vici» у чеському часописі «Venkov». Українцям кричали «Слава!» та відзначали, що «виконання найліпше, що ми коли-небудь чули» [15, с. 12]. Гастролі в Чехословаччині тривали понад два з половиною місяці. Заклавши тривкі підвалини тріумфу у сусідній слов'янській державі Українська республіканська капела під орудою диригента-чарівника О. Кошиця вирушила у світове турне. Калейдоскоп концертів проходив в найпрестижніших європейських залах – і скрізь шалений успіх, овації, слава.

Графік концертів був дуже насичений: 1919 – Австрія (липень – серпень), Швейцарія (жовтень), Франція (листопад – грудень); 1920 – Бельгія, Голландія (січень), Англія (лютий), Бельгія (березень), Німеччина (квітень – червень), Чехословаччина (липень – серпень), Польща (жовтень); 1921 – Франція (січень – лютий), Іспанія (лютий), Бельгія (березень), Франція (березень – квітень), Німеччина (травень – серпень), Чехословаччина (вересень – жовтень), Польща (жовтень); 1922 – Німеччина (квітень – травень).

Наведемо декілька відгуків музичної критики про ці виступи, зокрема про виконання творів Леонтовича: «Приїзд хору є найбільшою подією в нашому співацькому світі за багато років. Він показав нам, що маємо орієнтуватися не тільки на Захід, але й на Схід. Українці побідили нас несподіваною красою співу і багато дечого нас навчили» [16, с. 50]. «Леонтович у своїй пісні [Ой, пряду, пряду – *Авт.*] (властиво колисковій) виявив такий сильний баладний характер, що підняв її прямо у трагічну атмосферу правдивої балади, надавши їй таким робом особливу цінність. То є одна з найкращих (коли взагалі не найкраща) з тих управ українських пісень» [16, с. 53]. «Сказать тільки, які можливості дав Леонтовичу «Щедрик», де повторюється сталий безконечний мотив, і як ці можливості композитор використав! Стереотипний склад пісні цілком дотримано, але тим більш висуното проти него «протигласи», сміливо йому протиставлені, які вносять крок за кроком нове життя в первісний по суті, по суті досить убогий, мотив. Завдяки такій мистецькій управі з простого мотиву виростає композиція, незмірної внутрішньої рухливості, і надзвичайно оригінальна своїми характеристиками» [16, с. 54].

Легендарна капела презентувала старій Європі через пісню унікальну, самобутню українську культуру. Недаремно газе-

та «Киевская жизнь» відзначала: «Капела Кошиці сприяє успіху української справи за кордоном набагато більше, ніж українські дипломати» [17].

На жаль, поразка Української революції негативно відзначилася на хоровому товаристві українців. Фактично призупинилось фінансування, влітку 1920 р. у капелі відбувся розкол: частина співаків на чолі з Олексою Приходьком залишила колектив і створила нову хорову одиницю, а капеляни під орудою О. Кошиця почали називатися – Український національний хор (у пресі інколи писали – «Український республіканський хор». – *Авт.*). Олександр Пеленський пізніше з цього приводу згадував: «У Берліні відспівала (капела) свою останню «лебедину пісню» і розділилася на дві нерівні частини, і пішли кожна іншим шляхом, яко урядова установа перестала існувати в Варшаві зимою 1921 року».

Незважаючи на розкол, у програмах обох колективів збереглися твори композитора Леонтовича. Відомо, що відокремленою хоровою одиницею, яка отримала назву «Український хор ім. Леонтовича», керував наш земляк, уродженець с. Лука Мелешківська Юрій Кириченко. Восени 1921 р. новостворений колектив виступав у Німеччині, Іспанії, зокрема 21 та 23 листопада у Мадридському театрі Comedia. Під час співів українців були присутні іспанська королева Вікторія Євгенія і декілька баварських принців та принцес. Україномовна американська газета «Свобода» на своїх шпальтах писала: «В розмові з представниками хору королева висловила, що в Англії чула багато гарних речей про український хор і вона поставила собі за ціль його почути... хор зробив на неї велике враження. Як на провінції, так і в столиці хор мав надзвичайний успіх. Публіка раз у раз домагалась повторення «Щедрик-Щедрик» Леонтовича...» [18]. Далі хористи мандрували, співаючи в містах Алжиру та Тунісу. В африканських країнах колектив здійснював справжній фурор. У пресі зазначалося: «Те мистецтво, яке показали українці, стало яскравим свідченням краси й чару їх рідної пісні». А один із туніських музичних критиків м. Магдія писав, що «високо в небі над сценою літнього театру в час виступу українського хору довго кружляли лелеки. Гадаю, що вони вже чули ці пісні в Україні. Мабуть, цей концерт додав їм туги за рідним краєм» [19]. Через рік частина співаків знову повернулася до капели під орудою О. Кошиця.

Заручившись підтримкою відомого імпресарію Макса Рабінова, 16 вересня 1922 р. на кораблі «Каронія» Український національний хор на чолі з диригентом Кошицем відплив до Америки



Хор О. Кошиця у Нью-Йорку, 1922 р.

(США) у складі 43 осіб (За іншими даними 41 особи. – *Авт.*). Подолавши непростий шлях, українські співаки нарешті, 26 вересня, дісталися Нью-Йорка, де їх сердечно зустрічали представники різноманітних українських громад та товариств, американська преса, працівники кінотеатрів. На кораблі публіка фотографувалася з українськими хористами, що були одягнуті в національні шати, члени спеціально створеного Комітету Привітання говорили промови, а на завершення хор відспівав гімн «Ще не вмерла Україна» [20].

5 жовтня 1922 р. – у престижному концертному залі Карнегі-хол розпочався американський тур українських співаків. Відкривали концертну програму твором Миколи Леонтовича – кантом «Почаївська Божа матір» («Ой, зійшла зоря вечірова Над Почаєвом стала»). Як писав оглядач Цегельський: «...Саля (зал. – *Авт.*) виповнюється громом. Таких оплесків склепінне Карнегі-хол певне ще ніколи не відбивало». Далі виконали ще одну пісню подільського композитора – «Ой там, за горою», а завершили першу частину виступу легендарним «Щедриком». «Хор відходив з естради серед демонстративних оплесків усієї салі» [21]. Того ж дня прозвучали ще дві пісні Леонтовича – «Дударик» та «Ой пряду, пряду». Тріумф у Нью-Йорку був такий великий, що наступний концерт відбувся 15 жовтня у найбільшому театральному-концертному приміщенні міста – розкішному залі Іподрому, неподалік Таймс-скверу, який на той час вміщав 5200 місць. Зал був переповнений, а успіх ще більшим [22].

Театр «Іподром» – найбільший розважальний центр Нью-Йорка, відкритий у квітні 1905 р. Автори – Фрідріх Томсон та Ельмер С. Данді. Сцена у десять разів перевищувала розміри середньої бродвейської сцени. На сцені могли розміститися до 1000 виконавців, а коли були циркові видовища, то весь цирк із слонами і кіньми. Іподром мав пишний інтер'єр у римському стилі, розкішне оздоблення з позолоти, срібла та слонової кістки, мармуровий вестибюль. У 1939 р. театр зруйнований. Відбудований у 1952 р. всього на 1120 місць. Це був найдешевший зал для відвідувачів – квитки від 25 центів.

Хор О. Кошиця в 1919–1926 рр. об'їздив весь культурний світ Європи й Америки, дав близько тисячі концертів, а кожний виступ тривав не менше двох годин і деколи приходилось виступати двічі на день і більше. Внаслідок різних подій та причин матеріального характеру сама капела за цей період переформовувалась декілька разів і мала різну кількість і різний склад співаків – від 75 до 35 осіб [16, с. 10]. Поряд із найкращими хоровими творами і оброб-

ками народних пісень чільне місце у її програмі займали і твори Миколи Леонтовича. На суд музичної критики усього культурного світу було презентовано 15 творів подільського композитора: «Почаївська», «Ой там, за горою», «Щедрик», «Ой, пряду, пряду», «Коза», «Діду мій, дударіку», «Чого Івасю змарнів», «Ой у полі при дорозі», «Ой, вийду я на улицю», «Мак», «Ой, з-за гори тай стовпом дим», «Зайко», «Женчичок-бренчичок», «На городі качки пливуть», «Ой, темная, тай невидная ніченька». За кількістю пісень у репертуарі хору Леонтович займав третє місце після Лисенка та Кошиця [16]. Найулюбленішими у публіки були кант «Про Почаївську Божу Матір», «Щедрик», «Ой пряду, пряду» [23, с. 32].

Як згадував у своїх спогадах Олександр Кошиць: «Леонтовичеві пісні співали, за малим винятком, усі. «Щедрик» став коронною точкою нашого репертуару в усіх краях впродовж п'яти з половиною років» [24, с. 100, 103].

«Новина в аранжовці полягала в трактуванні народної мелодії, вокальної по суті, як об'єкт інструментальної розробки. Це надавало безумовно свіжості аранжовці, чулось щось незвичке, і подобалось публіці дуже, включно до надання титулу геніальності самому авторові» [9, с. 57].

Ще один учасник тих подій, колишній учасник капели О. Пеленський, відзначав, що пісні Леонтовича «Все і всюди очаровували публіку, і не раз бувало, що з боку публіки передавано карточками бажання, щоб одну з цих пісень заспівати, коли її не було в програмі» [15, с. 146–147].

Гліб Шандровський, бас-профундо хору, пізніше писав: «Мелодії українських пісень, виконані надзвичайним хистом Кошиця, дивували чужинців своєю красою, в багатьох державах і по сей день співають різні хори українські пісні в перекладі на свої мови, як, наприклад «Щедрик» М. Леонтовича. У мене є дві платівки американських колядок, наспіваних різними американськими хорами, серед яких красується і наш «Щедрик» англійською мовою» [25, с. 105].

Звучали твори Леонтовича і у виступах хорів у таборах інтернаціональних осіб у Польщі, Чехословаччині, співочих товариствах, студіях української емігрантської громади, студентських громадах Австрії, Німеччини, Бельгії, Голландії, які масово виникали в 1920-х рр.

«Щедрик» Миколи Леонтовича настільки сподобався американцям, що 1936 р. Пітер Вільговський, українець за походженням, написав текст англійською мовою, і дотепер американські

хори, професійні й непрофесійні, співають цей твір як коляду на Різдво. Ця маленька українська щедрівка стала справжнім музичним дивом, яке розійшлося по всіх континентах*.

Тільки в США «Щедрик» мав 600 редакцій і 50 видань на грамплатівках упродовж 1950–1974 рр. та донині використовується у різних народів Європи і Америки у святах новорічної обрядовості, у сучасних голлівудських фільмах, на концертах, телешоу і в рекламі відомих брендів. Мелодію українського «Щедрика» використовують у різних стилях від джазу до року.

Саме тому творчість нашого видатного співвітчизника – Миколи Леонтовича, потребує як дослідження, так і популяризації, оскільки «Щедрик» вже давно став світовим хітом, різдвяною мелодією ХХ століття, а ім'я композитора Леонтовича за кордоном досі відоме лише вузькому колу фахівців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Колотило Т. Народна пісня у творчості М. Леонтовича / Т. Колотило // Музично-педагогічна і творча діяльність М. Леонтовича в контексті відродження національної освіти та культури. Наукові доповіді першої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (10–12 грудня 1997 року). До 120-річчя від дня народження. ПП ХВМ ім. В. Гагенмейстера. – Кам'янець-Подільський, 1997. – 350 с.
2. Леонтович М. Д. Хорові твори / М. Д. Леонтович; упор. та прим. В. Брусса – К.: «Музична Україна», 1970. – 243 с.
3. Смушкіс М. Д. Абетковий покажчик пісень / М. Д. Смушкіс // М. Д. Леонтович: зб. ст. і матеріалів / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії; упорядкував та зредагував В. Д. Довженко. – К., 1947. – С. 61–89.
4. Примітки до творів Леонтовича, укладені Я. Юрмасом... // Микола Леонтович. Хорові твори. Редактор-упорядник В. В. Кузик. – К.: «Музична Україна», 2005. – 341 с.
5. Примітки Юрмаса до збірника №5 1930 р. «Музичні твори: зб. V». – Вид. 2-ге / перев. і прим. Подав Я. Юрмас. – Харків; Київ: Книгоспілка, 1930. – 20 с.

* Під час світового турне хорові твори, які виконувала капела, були перекладені англійською, французькою мовами. Відома дослідниця «Щедрика» Валентина Кузик наводить три варіанти «Щедрика», що утвердилися на сьогоднішній день: перший варіант – текст архаїчної дохристиянської щедрівки, яка є найпоширенішою в Україні («Щедрик-щедрик, щедрівочка, прилетіла Ластівочка»), другий – «Ой на річці, на Ордані» записаний вчителем співу Ф. Лотоцьким у 1916 р. у с. Паланка Гайсинського повіту на Поділлі і співається як колядка. І нарешті третій варіант – це текст англійською мовою Пітера Вільговського «Колядка дзвонів» [6, с. 278].

6. Кузик В. В. «Щедрик»: аналіз – *streta* / Кузик В. В. // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2013. – Вип. 14.
7. Козицький П. О. Творчість Миколи Леонтовича / П. О. Козицький // Музика. – 1923. – № 1.
8. Киевская мысль. – 1916. – 25 дек.
9. Відгуки минулого. О. Кошиць в листах до Н. Маценка. – Вінніпег, 1954. – 80 с.
10. Кошиць О. А. Спогади / О. А. Кошиць. – Ч. 2. – Вінніпег, 1948. – 272 с.
11. Україна. – 1920. – 25 трав.
12. Покровський М. З сторінок минулого / М. Покровський // Микола Леонтович. Спогади. Листи, матеріали (упорядкування, примітки та коментарі В. Ф. Іванова). К.: «Музична Україна», 1982. – 238 с.
13. Чорноволюк І. Останній концерт / І. Чорноволюк // Микола Леонтович. Спогади. Листи, матеріали (упорядкування, примітки та коментарі В. Ф. Іванова). К.: «Музична Україна», 1982. – 238 с.
14. Мейчик О. І. Хорова культура України у рефлексіях О. Приходька та І. Мейчика // О. І. Мейчик. Хорова культура України у рефлексіях О. Приходька та І. Мейчика. Українська культура: минуле сучасне, шляхи розвитку. – Вип. 15. – 2009 р. (Т. 1).
15. Пеленський О. Українська пісня в світі / О. Пеленський. – Львів, 1933. – 167 с.
16. Українська пісня за кордоном. Світова концертна подорож Українського національного хору під проводом Олександра А. Кошиця. (Голос закордонної музичної критики). – Париж, 1929. – 396 с.
17. Киевская жизнь. – 1919. – 27 сер.
18. Свобода. – 1921. – № 301.
19. Житкевич А. Незакінчена пісня Юрія Кириченка // Тижневик «Міст», 5 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://meest-online.com/culture/nezakinchena-pisnya-yuria-Kyrychenka/>.
20. Свобода. – 1922. – 28 вер.
21. Свобода. – 1922. – № 236.
22. Свобода. – 1922. – № 241.
23. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1 / С. Наріжний. – Прага, 1942. – 372 с.
24. З піснею через світ. Подорож Української республіканської капели. – Т. 1. – Вінніпег, 1952.
25. Лисенко І. Музична культура України (у спогадах, матеріалах, листах) / І. Лисенко. – К., 2008.

ОЛЕНА БРОДЗЬ
вчений секретар Вінницького
обласного краєзнавчого музею

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА У ФІЛАТЕЛІЇ, НУМІЗМАТИЦІ, МОНУМЕНТАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ

Вінницька земля щедро обдарована видатними діячами історії, культури і мистецтва, літератури і науки. Яскравою і самобутньою є її музична спадщина, окрасу якої становить творче надбання нашого земляка – видатного українського композитора-новатора, хорового диригента, громадського діяча, педагога Миколи Дмитровича Леонтовича.

Нині до постаті нашого земляка привернута увага широкого кола громадськості Вінниччини. Сплановано низку заходів щодо дослідження і популяризації його творчої спадщини, вшанування пам'яті, перелік яких було погоджено під час «круглого столу» на тему: «Леонтович – славетний син співочого Поділля» 24 лютого 2016 р., який відбувся у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.

Наразі Леонтовича, зокрема, вшановано у нумізматиці, філателії та монументальному мистецтві.

21 червня 2002 р. Укрпоштою було введено в обіг марку до 125-річчя з дня народження композитора – «Микола Леонтович (1877–1921)».

Тираж випуску марки: 300 000 шт.

формат: 16

перфорація: 13½

друк офсетний

номер у каталозі: 452

дизайн: В. Василенко

Дана марка художня, багатоколірна (коричневий, бежевий, білий), прямокутної форми (видовжена вертикально), із зубчастими краями, номіналом у 40 коп.



На лицьовій стороні марки, по центру – погрудне зображення композитора (анфас) у молодому віці, одягненого у світлу сорочку

і піджак. Зліва від зображення є напис українською мовою чорними літерами: «Микола Леонтович (1877–1921)»; під зображенням рівновеликими літерами: УКРАЇНА 40 к.; зліва англійськими рівновеликими літерами: UKRAINE 2002. Описане зображення та інформація обрамлені, під рамкою у правій нижній частині є відомості про художника: В. Васильченко [35].

Серед філателістів побутує марочний лист «Микола Леонтович (1877–1921)», 2002 р. Марочний лист – це частина типографського листа паперу з надрукованими поштовими марками, на які він розрізається у типографії перед передачею до поштової адміністрації. На цьому листі розміщено 16 марок «Микола Леонтович (1877–1921)». Вони розташовані у чотири ряди по чотири марки [13].

1977 р. – рік відзначення 100-річчя з дня народження композитора, ЮНЕСКО було оголошено роком Миколи Леонтовича. Саме у цей рік в обіг введено конверт, на якому зображено пам'ятник (скульптор Галина Кальченко), встановлений Миколі Леонтовичу у Тульчині. Таке ж зображення є на непоштовій марці Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури. 100-річчя від дня народження митця відзначено пам'ятним російськомовним штемпелем (Немирів, 13.12.1977), 125-річчя – так само штемпелем (м. Хмельницький, 13.12.2002). 21 червня 2007 р. створено ще один немаркований конверт [27].



Пам'ять нашого талановитого земляка вшанована і у нумізматиці. 5 січня 2016 р. Національний банк України увів в обіг дві пам'ятні монети номіналом у 5 і 20 гривень з серії «Українська



спадщина» до 100-річчя першого хорового виконання твору Миколи Леонтовича «Щедрик».

Монета номіналом у 5 гривень має наступні технічні характеристики:

Метал: нейзильбер (сплав нікелю (5–35 %), цинку (13–45 %) і решта – міді)

Маса: 16,54 г

Діаметр: 35 мм

Категорія якості карбування: спеціальний анциркулейтед (якість чеканки монети, при якій монета має рівний матовий металевий блиск без дзеркальної поверхні)

Гурт: рифлений

Тираж: 50 000 шт.

Роздрібна ціна: 43 грн

Художники: Володимир Таран, Олександр Харчук, Сергій Харчук

Скульптор: Анатолій Демяненко

На аверсі монети на матовому тлі розміщено: угорі – малий Державний Герб України, праворуч від якого – напис: УКРАЇНА, під ним – рік карбування монети – 2016, на тлі нотних рядків – рельєфне зображення ластівки, під якою праворуч зазначено номінал – 5 гривень та логотип Банкотно-монетного двору Національного банку України.

На реверсі монети зображено групу колядників, які співають, один із них тримає різдвяну зірку, над нею написи – ЩЕДРИК, ЩЕДРИК, ЩЕДРІВОЧКА [33].

Монета номіналом у 20 гривень має наступні технічні характеристики:

Метал: срібло

Маса дорогоцінного металу у чистоті: 62,2 г



Елементи оздоблення: кубічний оксид цирконію діаметром 2,0 мм та голографічне зображення

Діаметр: 50 мм

Категорія якості карбування: пруф (якість чеканки монети, при якій монета має рівне дзеркальне поле і контрастуючий з ним матовий рельєф)

Гурт: гладкий із заглибленим написом

Тираж: 3 000 шт.

Роздрібна ціна: 2 355 грн

Художники: Володимир Таран, Олександр Харчук, Сергій Харчук

Скульптори: Анатолій Демяненко, Володимир Демяненко

На аверсі монети розміщено: угорі – малий Державний Герб України та, півколом, напис – НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ; унизу зазначено номінал – ДВАДЦЯТЬ ГРИВЕНЬ; у намістовому колі зображено різдвяну зірку, в центрі якої – колядники, праворуч від них на дзеркальному тлі – рік карбування монети – 2016; між променями зірки – по три дзвоники.

На реверсі монети розміщено композицію, поділену на дві частини стилізованим музичним рядком із «Щедрика»: угорі портрет Миколи Леонтовича з диригентською паличкою в правій руці, на лівій руці композитора сидить ластівка, праворуч – напис – МИКОЛА / ЛЕОНТОВИЧ; ліворуч від портрета на тлі концентричних кіл, що символізують звучання музики, у центрі яких є вставка синього кольору з кубічного оксиду цирконію, напис – ЩЕДРИК; унизу – «колядка дзвонів» – на тлі кольорових голографічних кіл зображено дзвоники (7 шт.) [33].

Монета «Щедрик» номіналом у 20 грн у 2017 р. була відзначена в номінації «Краща монета року» [8].

Важливою складовою вшанування пам'яті нашого талановитого земляка є встановлені йому в Україні пам'ятники і меморіальні дошки. Вони споруджені у багатьох місцях, пов'язаних із життєвим і творчим шляхом композитора, тому інформацію про них подамо у хронологічній послідовності відповідно до сторінок біографії композитора.

Микола Леонтович народився у с. Монастирок, нині Немирівського району Вінницької області. Земляки вшановують пам'ять свого знаного односельця. У 2004 р. у селі, перед будівлею

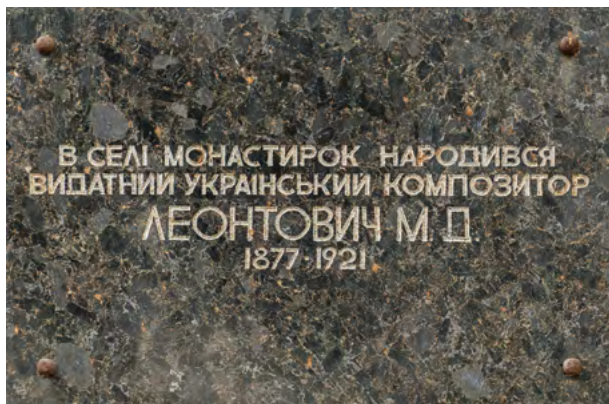
школи, відкрито гранітний бюст композитора [9, с. 4]. Скульптор Яків Куленко зобразив митця у вишиванці. На табличці, що має вигляд сувою паперу із завитими краями, міститься напис: «М. Д. Леонтович / 1877–1921».



Пам'ятник
Миколі Леонтовичу
у с. Монастирок
Немирівського р-ну

Пам'ятний знак
на місці хати,
у якій народився
Микола Леонтович,
с. Монастирок
Немирівського р-ну





Пам'ятна дошка
на стіні колишньої школи,
с. Монастирок
Немирівського р-ну

У тому ж році в Монастирку неподалік місця, де стояла хата Леонтовичів – встановлено камінь з чорного граніту з меморіальною дошкою із сірого граніту, на якій міститься напис літерами сірого кольору: «Тут стояла хата, / в якій народився / славетний україн- / ський композитор / Леонтович М. Д. / 1877 р. – 1921 р.». На жаль, будівля, у якій народився митець, не збереглась. На місці, де вона розташовувалась, є сучасна забудова.

На стіні приміщення колишньої сільської школи – дошка з чорного граніту, на якій зазначено літерами сірого кольору: «В селі Монастирок народився / видатний український композитор Леонтович М. Д. / 1877•1921» [4].

Раннє дитинство Миколи Леонтовича минуло у с. Шершні, нині Тиврівського району Вінницької області. Будинок, в якому він, як донедавна вважалося, мешкав, нині в аварійному стані і не підлягає ремонту, оскільки – це дерев'яна дильована споруда без фундаменту, яка почала руйнуватись ще у середині ХХ ст. У 1997 р., до 120-річчя від дня народження митця, на ньому встановлена меморіальна дошка. Це прямокутна гранітна дошка, що містить напис: «В цьому будинку в 1879–1888 рр. / провів дитячі роки видатний / український композитор / Микола Дмитрович / Леонтович / 13.XII. 1877 – 23.I.1921» [32].



Меморіальна дошка на будинку,
в якому, ймовірно, мешкав композитор,
с. Шершні Тиврівського р-ну

У 1887 р. Леонтович вступив до Немирівської гімназії, де він провчився рік. Найбільший за розміром пам'ятник Миколі Леонтовичу знаходиться саме у Немирові. Його було створено за сприяння Вінницької обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Пам'ятник встановлено неподалік профтехучилища №10 (з 2004 р. – Немирівський професійний



Пам'ятник Миколі Леонтовичу у Немирові

ліцей) на вулиці, що носить ім'я композитора, обабіч дороги, яка веде на батьківщину митця, в с. Монастирок. Урочисте відкриття відбулось 29 травня 2004 р. Автори проекту – скульптор Яків Куленко та архітектор Микола Нечипорук, працівники Художнього фонду України, за походженням – немирівчани [17].

У 1888 р., через брак коштів, батько переводить Миколу Леонтовича з Немирівської гімназії до Шаргородського початкового духовного училища. 11 вересня 2015 р. на фасаді Шаргородського музею образотворчого мистецтва відкрили композиційний пантеон світовим постатям: Михайлу Коцюбинському, Степану Руданському і Миколі Леонтовичу. Триптих, виконаний у бронзі, складається з погруддя і меморіальної дошки Степанові Руданському (в центрі), меморіальних дощок Михайлу Коцюбинському (справа) і Миколі Леонтовичу (зліва). У нижній частині меморіальної дошки Леонтовичу є погрудне зображення композитора, над ним – напис «В Шаргороді / в 1888–1892 рр. / навчався великий / український композитор / М. Д. Леонтович» [29].



Пантеон Михайлові Коцюбинському, Степану Руданському і Миколі Леонтовичу на фасаді Шаргородського музею образотворчого мистецтва

У 1892–1899 рр. Леонтович навчався у Подільській духовній семінарії в Кам'янці-Подільському. 12 грудня 2002 р. в Кам'янці-Подільському на будинку колишньої семінарії (нині один із корпусів Подільського державного аграрно-технічного університету) пам'яті Леонтовича встановлено меморіальну дошку з портретом композитора, ластівкою та першим нотним рядком його безсмертного «Щедрика» [31], [34].

Дошка розміщена на західному фасаді одного з центральних корпусів університету – вмонтована у попередньо створену для неї нішу рустованої стіни. Рельєфна композиція виконана з цільної брили темного граніту. За задумом авторів – митців з Кам'янця-Подільського, заслуженого художника України Бориса Негоди та заслуженого майстра народної творчості Володимира Лашка, загальна ком-



позиція представлена у вигляді церковного дзвону, що виступає за площину стіни. Такий прийом дозволив авторам збільшити об'єм рельєфу, вся поверхня якого умовно розбита на три частини, відповідно до форми дзвону. Композиційним центром твору є барельєфний портрет Миколи Леонтовича, завершений вишуканим еліптичним шрифтовим обрамленням. Портрет композитора вражає документальною точністю, грамотним пластичним вирішенням тонкого рельєфу та віртуозним володінням обробки матеріалу. Центральна частина оздоблена українським народним рослинним орнаментом. Нижня частина містить напис: «Видатний український композитор у / 1892–1899 рр. навчався у духовній / семінарії Кам'янця-Подільського». Під написом – нотний стан, що орнаментує дзвін, підкреслює приналежність Миколи Леонтовича до світу музики. Увінчує композицію символічна ластівка, виконана горельєфно. Вона символізує політ, свободу, надію і підкреслює звучання всього моноліту, додає йому динамічного руху, що досягнуто завдяки контрасту фактури і форми [1], [12], [28].

У 2002 р. у Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка відкрито музей-кімнату Миколи Леонтовича і встановлено барельєф митця, виконаний Володимиром Лашком [20], [21], [25].

На честь 140-річчя від дня народження композитора у вестибюлі мистецького корпусу Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка відкрито ще одну меморіальну дошку. Автор Володимир Лашко зобразив у центрі композиції портрет Миколи Леонтовича, обрамлений рослинним орнаментом. Справа від зображення – стилізовані промені, на яких є напис: «Микола / Леонтович», зліва – ластівка [30].

З 1899 р. Леонтович почав працювати вчителем у сільських школах і водночас самотужки удосконалювати свою музичну освіту. У 1899–1901 рр. у с. Чуків, нині Немирівського району Вінницької області, він викладав співи, географію та арифметику у Чуківській двокласній школі. На жаль, не зберігся будинок, у



Меморіальна дошка Миколі Леонтовичу на будівлі Чуківської школи

якому діяла школа за часів Леонтовича, нині на цій території – приватна забудова. Однак чуківці встановили меморіальну дошку з сірого мармуру на будівлі сучасної Чуківської СЗШ І–ІІІ ступенів. Напис на ній засвідчує: «В цьому будинку 1901–1903 рр. / працював учителем співів / український композитор / Леонтович / Микола Дмитрович». Порівнюючи дату з біографічних відомостей щодо перебування композитора у Чукові і дату, вказану на меморіальній дошці, помічаємо невідповідність. На дошці зазначені 1901–1903 рр., тоді як, за свідченнями біографів митця, – це 1899–1901 рр. [6], [7], [24]. Очевидно, автори дошки припустились помилки.

У 2005 р. за зібрані громадою кошти у селі відкрито пам'ятник митцю [11, с. 308]. Бюст виготовлено з сірого граніту, постамент обкладено плиткою з рожевого мармуру. На гранітній дошці під бюстом є напис: «Леонтович М. Д. / 1877 – 1921»; під ним – нотний стан із скрипковим ключем (зліва) і кетягом калини з листям (справа) [14, с. 3].

З 4 березня 1901 р. Леонтовича прийняли на посаду вчителя церковного співу і чистописання до Тиврівського духовного училища (нині Тиврівський ліцей-інтернат). На фасаді палацу Ярошинських (XVII–XIX ст.), у приміщенні якого діє ліцей, в пам'ять про перебування тут видатного композитора, тиврівчани до 120-річчя з дня на-

родження митця встановили меморіальну дошку. На плиті з сірого граніту викарбовано напис: «В цьому будинку в 1901–1902 рр. / працював і творив видатний / український композитор / Микола Дмитрович / Леонтович / 13.XII.1877 – 23.I.1921» [10].

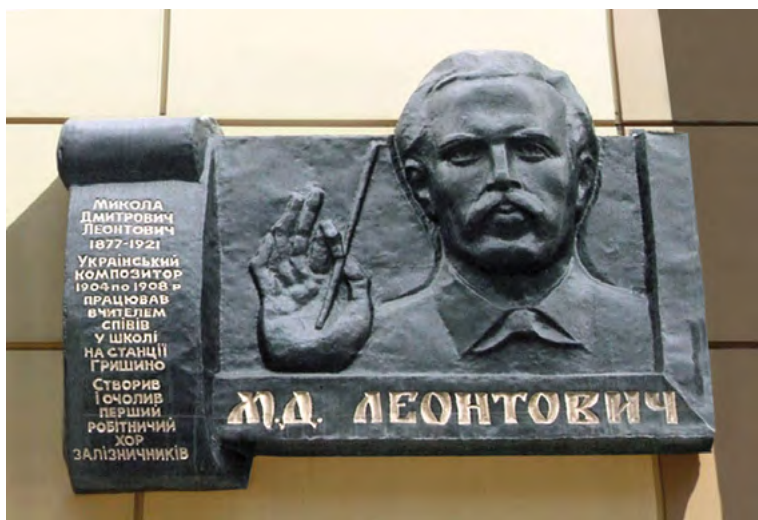


Пам'ятник Миколі Леонтовичу
в с. Чукові Немирівського р-ну



Меморіальна дошка Миколі Леонтовичу на стіні Тиврівського ліцею-інтернату

Його ім'ям названо одну з вулиць міста, ім'я Миколи Леонтовича присвоєно місцевій музичній школі. На будівлі залізничного вокзалу встановлено меморіальну дошку з граніту. Головний акцент композиції – погрудне зображення Леонтовича з диригентською паличкою у правій руці, під ним напис літерами золотого кольору: «М.Д. Леонтович». У лівій частині дошки на вертикальному виступі міститься ще один напис: «Леонтович / Микола / Дмитрович / 1877–1921 / український / композитор / з 1904 по 1908 рр. / працював / учителем / співів / у школі / на станції / Гришино / Створив / і очолив / перший / робітничий / хор / залізничників» [2].



Меморіальна дошка на будівлі залізничного вокзалу у м. Покровськ Донецької обл.

Восени 1904 р. композитор залишив Поділля і переїхав на Донбас, де влаштувався викладачем співу та музики у залізничній школі с. Гришине, нині м. Покровськ Донецької області. Під час революції 1905 р. Леонтович організував хор робітників, який виступав на мітингах. Жителі Покровська вшановують пам'ять нашого земляка.

26 серпня 2018 р. у Покровську при вході в міський парк «Ювілейний» встановлено пам'ятник Леонтовичу. Його автором є заслужений художник України Петро Антип, родом з Донецчини. Також над створенням композиції працювали скульптори: Іван Гудима, Сергій Любинецький, Микола Бірючинський, Олександр Сердюк, архітектор Сергій Шапошніков. Їхні імена зазначені на табличці, розміщеній на тильній стороні монумента. Композиція з бронзи, граніту і скла складається з трьох елементів. У центрі – бронзова фігура Миколи Леонтовича 2,2 м у висоту. Композитора зображено із диригентською паличкою. Справа від пам'ятника – гранітний камінь з написом: «Леонтович / Микола / Дмитрович / 1877–1921». На другому плані – інсталяція зі скла і бетону, що зображає залізничну станцію Гришине (бронзові макети будинків, об'єкти залізниці) і містить партитуру «Щедрика» на скляній вітрині.



Пам'ятник Миколі Леонтовичу
у м. Покровськ Донецької обл.

Діяльність Леонтовича привернула увагу поліції, й він змушений був навесні 1908 р. повернутися на Поділля. З 8 жовтня 1908 р. став викладачем співів у Тульчинському єпархіальному жі-

ночному училищі. Саме у Тульчині споруджено перший пам'ятник композиторові на теренах Вінниччини. Задуми щодо його встановлення виникли ще у кінці 1940-х рр., у 1948 р. було розроблено перший проект пам'ятника, який залишився нереалізованим.

Пам'ятник Миколі Леонтовичу, споруджений за постановою ЦК КПУ та Ради Міністрів № 517 від 09.09.1968 р., відкрито 12 липня 1969 р., на честь 50-річчя народної хорової капели ім. М. Д. Леонтовича. Автори пам'ятника – скульптор Галина Кальченко, архітектор Анатолій Ігнащенко.



Пам'ятник Миколі Леонтовичу
у м. Тульчин

Ця пам'ятка монументального мистецтва (з 2009 р., охоронний номер 020024-Н) встановлена в центрі міста перед Будинком культури [22]. Пам'ятник виготовлено з бронзи. Розміри погруддя: висота – 0,8 м, ширина – 0,5 м, довжина – 0,6 м. Постамент бронзовий, чотиригранний, прикрашений рослинним орнаментом. Розміри постаменту: висота – 3,7 м, основа – 0,6×0,6 м. На постаменті є напис: «Композитор / Микола / Дмитрович / Леонтович / 1877–1921». Цоколь гранітний, полірований, прямокутної форми. Висота цоколю – 0,25 м.

За інформацією, що міститься в Урочистому акті від 15 травня 1969 р., яким райком КП України, виконкоми районної і міської рад депутатів трудящих постановили встановити у м. Тульчин пам'ятник Миколі Леонтовичу, під основу пам'ятника замуровано:

1. Акт про закладку пам'ятника.
2. Буклет «Пам'ятні місця Тульчинського району».
3. Фотокопію рукопису пісні Миколи Леонтовича «Щедрик».
4. Фото тульчинської самодіяльної народної хорової капели ім. М. Д. Леонтовича.
5. Газету «Зоря комунізму» від 1 лютого 1969 р.
6. Запрошення на ювілейний вечір, присвячений 90-річчю з дня народження композитора Миколи Леонтовича.
7. Монети СРСР 1967 р. [13], [18].

У 1977 р. до 100-річчя від дня народження композитора у Тульчині почав діяти Музей-квартира М. Леонтовича (на правах відділу Тульчинського краєзнавчого музею). На його фасаді розміщено меморіальну дошку з сірого граніту з написом літерами золотого кольору: «У цьому будинку / у 1908–1921 роках / жив видат-



Погрудне скульптурне зображення композитора в експозиції Музею-квартири М. Леонтовича у м. Тульчин

ний / український / композитор / Микола Дмитрович / Леонтович». В експозиції музею знаходиться погрудне скульптурне зображення композитора роботи Галини Кальченко.

8 червня 2018 р. в рамках проекту Leontovych ART-КВАРТАЛ у Тульчині відкрито пам'ятник «Щедрику». Автором інтерактивної інсталяції є вінницький художник і дизайнер Єгор Лобузов. Скульптура, встановлена біля місцевого будинку культури у сквері Леонтовича, має вигляд 5-ти метрового музичного ключа на круглому постаменті. Ключ оповитий металевим нотним станом із партитурою всесвітньо відомої мелодії. Увінчують композицію три пластикові дзвони помаранчевого, блакитного і зеленого кольорів. У нижній частині пам'ятника є напис: «Мелодії Щедрик». Коли до цієї скульптури підходить людина, одразу починає лунати мелодія «Щедрик» у супроводі світлової інсталяції. Об'єкт живиться від сонячної енергії. Біля пам'ятника розміщені лавочки у вигляді клавіш піаніно.



Пам'ятник «Щедрику», м. Тульчин, 2018 р.

Після встановлення Української Народної Республіки у кінці 1918 р. Микола Леонтович переїздить з Тульчина до Києва. Там, на будинку, де у 1918–1919 рр. плідно працював наш земляк (нині це будинок №12/2 по вул. Академіка Ромоданова (колишня вул. Пугачова), 15 жовтня 1965 р. встановлено меморіальну дошку

на честь композитора (скульптор Валентина Шевченко). Її виконано зі світлого і темного граніту. У верхній більшій світлій частині є напис: «У цьому будинку / в 1919–1920 рр. / працював видатний / український композитор / Микола Дмитрович / Леонтович». Початкова літера «У» знаходиться у темному прямокутнику із зображенням нотного стану. У нижній, меншій за розміром, темній частині дошки, зазначено роки життя видатного митця. Написи на світлому тлі зроблено темним, на темному – відповідно світлим. Тут, як і у Чукові, прослідковується невідповідність інформації на дошці даним біографів композитора [15, с. 164].

У листопаді 1919 р., як і більшість діячів українських урядових установ, композитор залишив Київ і знову повернувся до Тульчина.

Село Марківка, нині Теплицького району Вінницької області, стало останнім прихистком композитора. Саме тут, у батьківській хаті, 23 січня 1921 р. його було підступно вбито [24].

У 1969 р. жителі сіл Марківка та Степанівка Теплицького району на загальних зборах ухвалили створення меморіального комплексу Миколи Леонтовича в с. Марківка на території садиби його батька священика Дмитра Феофановича, де загинув композитор. У грудні 1977 р. до 100-річного ювілею Миколи Леонтовича було відкрито «Музей М. Д. Леонтовича», в експозиції якого знаходилась робота львівського скульптора Євгена Дзиндри «Композитор Микола Леонтович» – портретне зображення митця. Скульптура виконана у 1960 р. з пісковика, 0,58×0,37×0,56 м. Така ж робота зберігається у Національному музеї м. Львів [5].

Окрім того, відвідувачі музею мали змогу бачити скульптурну роботу з галереї українських композиторів вже згадуваної Галини Кальченко [7, с. 10]. Це бронзове погруддя, зроблене у 1966 р., нині знаходиться в експозиції оновленого музею (зал № 4 «Вшанування пам'яті М. Д. Леонтовича»).



Погруддя перед старим фасадом будівлі «Музею М. Д. Леонтовича»

Перед музеєм, по праву сторону від входу до нього, у 1977 р. було встановлено бронзове погруддя висотою 0,8 м на гранітному постаменті 1,7 м, виготовлене на Львівській скульптурній фабриці за художнім проектом скульптора Галини Кальченко [11, с. 308]. Погруддя є пам'яткою монументального мистецтва Вінницької області, охоронний номер № 153, взято під охорону 22 травня 1986 р. [19]. Скульптура возвеличувалась на постаменті з написом: «М. Д. Леонтович / 1877–1921». Згодом постамент було замінено, саме погруддя пофарбовано.

Після реконструкції музейного закладу погруддя передано у с. Суворівське Тульчинської міської об'єднаної територіальної громади і встановлено біля сільського будинку культури. Урочисте відкриття монумента відбулось 8 грудня 2017 р. [16]. Натомість, перед будівлею реконструйованого музею, за задумом автора його архітектурного проекту, Олександра Антонця (керівника проектно-виробничої організації «Майстерня музейних проектів»), біля стіни парадного фасаду музею мало бути встановлено пам'ятний знак із зображенням композитора. Над виконанням роботи працював творчий колектив на чолі із заслуженим художником України



Бюст Миколи Леонтовича перед фасадом реконструйованого
«Музею М. Д. Леонтовича»

Володимиром Оврахом. Маючи великий досвід у створенні пам'ятних знаків видатних діячів, Володимир Оврах запропонував два варіанти пам'ятного знаку Миколі Леонтовичу.

I-й варіант являв собою погруддя Миколи Леонтовича у тому віці, коли він загинув у с. Марківка. II-й варіант – більш модерне пластичне рішення: на постаменті поміщено збільшену у масштабі голову зображеного, анатомічні пропорції дещо деформовано задля посилення емоційного впливу на глядача. Символічними акцентами, за задумом авторів, стають лоб (символ думки), очі (як символ душі, почуття) і орнаментована стрічка, подібна до комірця вишиванки (символ національної ментальності).

Перевагу було надано II-му варіантові. Для втілення задуму обрано матеріал – бетон, тонований під бронзу. Розмір бюста у висоту – 1,2 м, загальний розмір разом з профільованим постаментом – близько 3 м.

Пам'яткою історії національного значення є могила композитора Миколи Леонтовича, розташована неподалік «Музею М.Д.Леонтовича» на території колишнього старого сільського кладовища [24]. В 1952 р. на могилі встановлено гранітний обеліск у формі зрізаного конусу. На обеліску – орнамент з лавровим вінком та лірою і напис: «Видатний / український / композитор / Леонтович / Микола Дмитрович / 1877–1921 рр.». Навколо могили була встановлена металева огорожа. Об'єкт взято під охорону згідно з постановою Ради Міністрів Української РСР від 21 липня 1965 р. № 711. Згідно з Реєстром пам'ятка має № 846. Постановою Кабінету міністрів України № 1761 від 27 січня 2001 р. «Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України»



Гранітний обеліск
на могилі композитора (вигляд
до здійснення благоустрою території
навколо могили)

могилу композитора як пам'ятку національного значення занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [23].

Коли у вересні 2015 р. «Музей М. Д. Леонтовича» став філією Вінницького обласного краєзнавчого музею, було розпочато опоряджувальні роботи на території, прилеглій до могили. У 2016 р. департаментом будівництва, містобудування та архітектури облдержадміністрації здійснено благоустрій прилеглої території могили Миколи Леонтовича. Проектно-виробнича організація «Майстерня музейних проєктів» розробила проєкт робіт.

Головним акцентом оновленої могили Миколи Леонтовича стало створення на прилеглій території меморіального комплексу пам'яті видатного українського митця. Вхід до нього починається з майданчика, де встановлено два камені з текстами на полірованих зрізах. Камінь зліва містить текст з відомостями про смерть та поховання Миколи Леонтовича. На камені справа – текст про заходи у 2016 р. до 100-річчя першого виконання «Щедрика» та вшанування пам'яті композитора.

Тематичним центром комплексу є пам'ятник на могилі композитора, встановлений у 1952 р. Він має статус пам'ятки історії національного значення, тому залишається незмінним.



Могила Миколи Леонтовича (сучасний вигляд, з 2016 р.)

За пам'ятником розташовано чотири стели на суцільному стилобаті, що утворюють стилізовану ротонду, яка має багатofункціональне навантаження. Стилoбат пристосований для виконання функції сцени, де може розміститися хор у три рівні, проводиться заходи на вшанування пам'яті Миколи Леонтовича. На стелах представлена творча спадщина композитора у вигляді назв творів (гравірування на камені). Верхню частину ротонди завершує нотний стан з фрагментом партитури всесвітньо відомого твору Леонтовича – «Щедрик». Чотири такти партитури – це музичне речення, в якому сконцентрована геніальна ідея однієї з найпопулярніших обробок Миколи Леонтовича.

Відомого земляка вшановано і в обласному центрі. Бюст Миколи Леонтовичу у 1987 р. встановлено на «Алеї видатних земляків» у Центральному парку м. Вінниця. Автор роботи – вінницький скульптор Володимир Смаровоз [11, с. 65]. Бюст виконано у бронзі, постамент гранітний, з написом на прямокутній табличці: «Леонтович М. Д. / 1877•1921».

1 вересня 2017 р. відбулось урочисте відкриття погруддя видатного композитора на подвір'ї Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Леонтовича [26]. Подію приурочено 140-ій річниці з дня народження митця та до 60-річчя училища. Автором споруди є вінницький скульптор Володимир Оврах. Погруддя композитора височіє на чотиригранному постаменті із написом літерами золотого кольору: «МИКОЛА / ЛЕОНТОВИЧ / композитор». Погруддя виконано з бетону, тоновано під бронзу. Леонтовича зображено у віці 30–35 років, зодягненого у вишиванку. У лівій нижній частині погруддя – ластівка – символ невмирущого «Щедрика», справа – квітка.

Творчий доробок нашого талановитого земляка відомий в усьому світі, проте, людство небагато знає про його автора. Донедавна і в Україні постать композитора не мала належного визнан-



Бюст Миколи Леонтовича на Алеї видатних земляків у м. Вінниця

ня. 100-річчя першого виконання «Щедрика» і 140-річчя з дня народження митця стали відправними подіями у справі вшанування Миколи Леонтовича на сучасному етапі. Краєзнавці, історики, мистецтвознавці, громадськість і представники влади Вінниччини об'єднали зусилля задля реалізації низки заходів, спрямованих на популяризацію творчого доробку митця, вшанування його пам'яті як композитора, чиє творіння нині лунає у кожному куточку планети.



Урочисте відкриття погруддя видатного композитора на подвір'ї Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Леонтовича, 1 вересня 2017 р., м. Вінниця

Автором статті досліджено питання щодо вшанування в Україні Миколи Леонтовича у філателії, нумізматиці, монументальному мистецтві. На даний час існує одна поштова марка «Микола Леонтович (1877–1921)» (2002), одна непоштова із зображенням пам'ятника Миколі Леонтовичу у Тульчині (1969), два тематичні немарковані конверти. 100-річчя від дня народження митця відзначено пам'ятним російськомовним штемпелем (Немирів, 13.12.1977), 125-річчя – так само штемпелем (м. Хмельницький, 13.12.2002).

Нумізматична колекція України у 2016 р. збагатилась двома пам'ятними монетами номіналом у 5 і 20 гривень.

Вшанування Миколи Леонтовича у монументальному мистецтві більш поширено. Так на Вінниччині існує 16 пам'ятників і скульптурних зображень і 9 меморіальних дощок. Одна дошка є у м. Києві, і одна дошка та пам'ятник – у м. Покровськ Донецької області. Варто зазначити, що інформація на деяких меморіальних дошках (с. Чуків, м. Київ) не співпадає з біографічними відомостями про композитора.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Великий подольанин. До 125-річчя від дня народження Миколи Леонтовича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.tovtry.km.ua/ru/.
2. В Красноармейске почтили память Николая Леонтовича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orbita.dn.ua/>.
3. Грошові знаки та монети України: Альбом. – Х.: Колорит, 2005. – 184 с.: іл.
4. До 50-річчя Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Діяльність Вінницької обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pamjatky.org.ua/>.
5. Дзиндра Євген Васильович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
6. Завальнюк А. Микола Леонтович: дослідження, документи, листи / А. Завальнюк. – Вінниця: Поділля-2002. – 256 с.
7. Завальнюк А. Ф. Микола Леонтович. Листи, документи, духовні твори: До 130-річчя від дня народження / Видання друге, допрацьоване і доповнене – Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. – 272 с., ноти, іл.
8. З шести тисяч обрали три: Нацбанк визначив кращі пам'ятні монети 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/natsbank-opredelil-luchshie-pamyatnye-monety-1498128249.html/>.
9. Кавун М. У рідному селі Леонтовича / М. Кавун // Вінниччина. – 2004. – 17 груд. – С. 4.
10. Казанець М. Леонтович до нас піснею прилинув...: фоторепортаж про відкриття меморіал. дощок / М. Казанець // Маяк. – 1997. – 27 груд. – С. 1.
11. Каталог-довідник: Пам'ятки історії та культури України. Зошит 5. Вінницька область / НАН України. Інститут історії України; Центр досліджень історико-культурної спадщини України. – К., 2015. – 482 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/ZvidVinObl5_2016/ZvidVinObl5_2016.pdf.
12. Кляпетура С. І., Васильєва Н. В. Постать М. Леонтовича в творчості подільських художників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.

13. Марка Леонтович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philatelist.by/marka/2002-n452-marka-leontovich.html/>.
14. Остапенко Т. Пам'ятник Миколі Леонтовичу // Освіта України. – 2005. – 26 лип. – С. 3.
15. Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 2: Каталог-довідник пам'яток історії та культури України: м. Київ / Горбик В. О. (кер. автор. колект.), Гаврилюк Л. О., Денисенко Г. Г., Катаргіна Т. І., Титова О. М., Пархоменко М. Т., Федорова Л. Д., Чешко В. М. – К., 2007. – 277 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/kyiv_katalog/kyiv_katalog.pdf/.
16. Пам'ятник Леонтовичу відкрили на Вінниччині — до 140-річчя композитора [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://klasno.info/pam-yatnik-leontovichu-vidkrili-na-vinnichchini-do-140-richchya-kompo-zitora/>.
17. Пам'ятник Леонтовичу в Немирові // Вінниччина. – 2004. – 2 черв. – С. 4.
18. Пам'ятник Леонтовичу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pslava.info/.
19. Перелік пам'яток монументального мистецтва Вінницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
20. Печенюк М. Пам'яті великого композитора // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 4. – С. 60.
21. Посвістак О. Товариство імені М. Леонтовича в контексті історії Поділля 20–30-х рр. XX ст. / О. Посвістак // Збірник наукових праць: серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2007. – Вип. XIV. – С. 114-116.
22. Про занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/>.
23. Село Марківка. Могила Леонтовича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pslava.info/>.
24. Семенко Л. І. Їх поєднала пісня Леонтовича...: Нариси з історії музичного життя в Україні 1910–1930-х рр. / Лариса Семенко. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2007. – 252 с.
25. 135-річчя Миколи Леонтовича відзначають Міжнародною конференцією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.hroniker.net/.
26. У Вінниці відкрили погруддя Леонтовичу та анонують премію імені композитора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vezha.vn.ua/>.
27. Українська музика у філателії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mus.art.co.ua/>.
28. Урсу-Яворська Н. Образ М. Леонтовича в творчості майстрів візуальних мистецтв / Н. Урсу-Яворська // Музично-педагогічна діяльність М. Леонтовича в контексті відродження національної освіти та культури: наукові доповіді першої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. – Кам'янець-Подільський: ПП ХВМ ім. В. Гагенмейстера, 1997. – С. 191–194.
29. У Шаргороді створили «триптих» із Коцюбинського, Руданського і Леонтовича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-vin.info/news/>.

30. Фаріон О. V Міжнародна науково-практична конференція «Микола Леонтович і сучасна освіта та культура» / Оксана Фаріон // Студентський меридіан: Газета Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://meridian.kpnu.edu.ua/2017/12/19/v-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiya-mykola-leontovych-i-suchasna-osvita-ta-kultura/>.
31. Фісгармонія для Леонтовича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podolyanin.com.ua/>.
32. Шершні Тиврівського району [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://irp.vn.ua/index.php?page=0&action=52&k=699/>.
33. Щедрик (до 100-річчя першого хорового виконання твору М. Леонтовича) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/currentmoney/>.
34. «Щедрику» Миколи Леонтовича виповнюється сто років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.3849.com.ua/.
35. Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.stampworld.com/ru/maps/>.

ТЕПЛИЧЧИНА І ЛЕОНТОВИЧ: НА ПЕРЕТИНІ ШЛЯХІВ

Історія нині віддає шану добре знаному у світі таланту Миколи Дмитровича Леонтовича, твори якого є неоцінним даром не лише українському народу, а й усьому людству. Це – воістину шедеври української культури, наше національне багатство, тому що черпались вони з глибин душі української, з мальовничих пейзажів рідної землі, з дзеркальних джерел народної творчості.

Леонтовича шанують на його рідній землі і всюди, куди доля занесла наших земляків, де є українська діаспора – в Австралії і Канаді, Америці і Бразилії, Чехії і Німеччині. У найвіддаленіших куточках нашої планети лунає український «Щедрик».

Дорога до Леонтовича... Це не просто шлях у Марківку чи Тульчин, Немирів чи Тиврів, це стежина до народного джерела, яке в хвилини радості і в лиху годину переливається в мелодію, в пісню, щоб завдяки їй зостатися в віках, піднятися з попелу і руїн, оновитися і розквітнути на диво і радість прийдешніх поколінь.

Творчість і життя Миколи Леонтовича нерозривно пов'язані з Тепличчиною. Микола Дмитрович підтримував тісні творчі стосунки з Давидом Тимофійовичем Тондієм, який був священником у с. Соболівка, мав неабиякий талант до співу, керував у Соболівці, а згодом у Петрашівці, хором. Позналились вони у Тульчині, де Микола Дмитрович працював у єпархіальному училищі і керував хором, в якому співала дочка Тондія. З того часу невмирущі пісні Леонтовича оселились у родині. Після кожної їх зустрічі привозились у Соболівку пісні в обробці Леонтовича і розучувались з односельчанами. Знали і шанували його творчість в Орлівці, де керував хором Калень Леонтійович Тарасюк, близький родич родини Тондіїв. Син, Микола Давидович Тондій, створив хор в Удичі і пропагував твори композитора. Дочка, Євгенія Давидівна Тондій, також пізніше керувала сільськими хорами в Соболівці, Орлівці, Петрашівці [4, с. 2–4].

З 2012 р. розпорядженням голови Теплицької районної державної адміністрації запроваджено премію ім. Миколи Леонтовича талановитим, обдарованим дітям, аматорам та митцям культури району.

2016 р. увійшов в історію Тепличчини як рік культурної спадщини Миколи Леонтовича. У Теплицькому районному Будинку культури щорічно проводиться свято хорової музики «Криниця Леонтовича – пісенне джерело» за участю хорових колективів Тепличчини.

23 листопада 2016 р, священиком, викладачем Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу та художнім керівником Народної жіночої хорової капели «Соломія» Назарієм Давидовським спільно з вищевказаним колективом було започатковано всесвітній флешмоб #Щедрик100challenge, під час якого відбулось близько 180 виконань «Щедрика» у 10 країнах світу. Під час закриття флешмобу суперфіналістом шоу «Україна має талант» художником Денисом Дитинюком було створено портрет Миколи Дмитровича Леонтовича у технології Magic Art. Дана робота була задумана організатором флешмобу Назарієм Давидовським та автором картини. Портрет переданий до «Музею М. Д. Леонтовича» [1].

М. Д. Леонтович у Теплицькій землі знайшов свій останній спочинок, саме тут була поставлена трагічна крапка в творчості та житті митця.

У 1969 р. жителі сіл Марківки та Степанівки Теплицького району на загальних зборах ухвалили рішення побудувати музей М. Д. Леонтовича. У грудні 1977 р. до 100-ліття з дня народження композитора його було відкрито у с. Марківка. Автором першої експозиції музею, що діє уже впродовж 40 років, став Анатолій Федорович Завальнюк.

У листопаді 2012 р. експозицію закладу було закрито для відвідувачів через аварійний стан приміщення, постало питання щодо передачі музею на баланс області. Рішенням Вінницької обласної ради у вересні 2015 р. музей став філією Вінницького обласного краєзнавчого музею.

Роботи з реконструкції музейного приміщення та впорядкування могили композитора розпочались у січні 2016 р. Відреставрований «Музей М. Д. Леонтовича» знову відчинив свої двері для відвідувачів 22 серпня 2016 р.

Під час підготовки нової експозиції «Музею М. Д. Леонтовича» працівниками Вінницького обласного краєзнавчого музею було здійснено чималий обсяг робіт. Реконструкцію приміщення музею

**Фрагменти експозиції
оновленого «Музею М. Д. Леонтовича»**









та благоустрій його території зроблено приватним виробничо-комерційним підприємством «Будівельник». Перед будівлею реконструйованого музею встановлено бронзове погруддя Миколи Леонтовича. Також здійснено і реконструкцію могили композитора. Автором проекту є архітектор Олександр Антонець [2].

Музейна експозиція розміщена у чотирьох залах, обладнаних спеціальними мультимедійними системами. Під час проведення екскурсій звучить музичний супровід. До бази мультимедійного терміналу ввійшли: біографія композитора, ноти оригінальних творів М. Д. Леонтовича та народних

пісень у його обробці, аудіо- й відеозаписи виконання творів композитора. Також вмонтовано монітори, з яких демонструється виконання творів композитора, кіно-, теле-, відеосюжети про життя і творчий шлях М. Д. Леонтовича.

В оновленій експозиції музею налічується понад 500 експонатів, зібрано багато цікавих матеріалів, велика кількість фотографій родини Леонтовичів [5, 6, 7]. Інтерес у відвідувачів викликають оригінальні рукописи партитур [8], титульних сторінок Першої та Другої збірок пісень із Поділля, піаніно, на якому грав М. Леонтович [9], а пізніше і його діти; книги, килим XVIII ст. [10], меблі родини Леонтовичів [11], малюнки сестри Леонтовича [12], речі, які власноруч виготовляв батько митця [13]. Анатолій Федорович Завальнюк з нагоди відкриття відреставрованого музею передав листи М. Леонтовича до дружини Клавдії та візитівку композитора [14].

Нині музей користується популярністю відвідувачів. У закладі вже побували близько 7000 осіб з України, Китаю, Італії, Німеччини, Португалії, Туреччини. Науковими співробітниками проведено близько 200 екскурсій, прочитано понад 70 лекцій.

Продовжуючи комплекс заходів у рамках культурологічного проекту «Щедрик», розробленого відділом культури і туризму Теплицької районної державної адміністрації, за участю Степанівської територіальної громади біля музею видатного композитора висаджено «Діброву Леонтовича»: посаджено 340 саджанців липи, дубів, ялин, кленів, ясенів, декоративних кущів, а окрасою стали скульптури, створені майстрами-каменотесами в історико-культурному заповіднику «Буша» [3, с. 3].



Скульптурні композиції на території «Діброви Леонтовича»

13 грудня 2017 р. до 140-річчя з дня народження нашого земляка у «Музеї М. Д. Леонтовича» проведено науково-практичну конференцію «Микола Леонтович: музична легенда Поділля».

У планах на майбутнє – на базі Марківського сільського клубу створити Міжнародний культурологічний центр «Щедрик». Він має стати міжнародним культурно-мистецьким та публічно-громадським комплексом, що сприятиме вивченню історії та традицій, буде туристичною окрасою не тільки Тепличчини, а й України.

В рамках даного проекту планується створення монументального ансамблю на вшанування твору «Щедрик», а також проведення Всеукраїнського пленеру скульпторів та каменотесів для виготовлення ансамблю скульптур з метою вшанування самого твору «Щедрик» і відтворення його в камені та скульптурі. Ще одним заходом проекту є будівництво Співочого Поля «На русалчин Великдень» у поєднанні з монументальним ансамблем «Щедрик». Під відкритим небом тут будуть проходити літні фестивалі вокально-хорового мистецтва, присвячені Миколі Леонтовичу, та різноманітні заходи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мазур В. Прилетіла ластівочка: у Вінниці фінішував міжнародний флешмоб #Щедрик100Challenge [Електронний ресурс] / Віталія Мазур // Вежа. – 2017. – Режим доступу: <https://vezha.vn.ua/pryletila-lastivochka-u-vinnytsi-finishuvav-mizhnarodnyj-fleshmob-shhedryk100challenge/#top>.
2. Тетяна Ковтун. Оновлений музей Миколи Леонтовича на Вінниччині чекає гостей [Електронний ресурс] / Т. Ковтун // Україна молода – 2016. – Режим доступу: <http://ridna.ua/2016/09/onovlenyj-muzej-mykoly-leontovycha-na-vinnychchyni-chekaje-hostej/>.
3. У селі Марківка Теплицького району висаджено «Діброву Леонтовича» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vin.gov.ua/news/ostannipovyny/7542-u-seli-markivka-teplytskoho-raionu-vysadzhenodibrovueleontovycha/>.
4. Максименко А., Прокопенко В., Лупещенко І. Його доля – пісня // Композитор М. Д. Леонтович (до 125 річниці з дня народження Миколи Дмитровича Леонтовича – видатного українського композитора). – смт Теплик, 2002. – С. 2–4.
5. Фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею: МЛ КН №85.
6. Там само: МЛ КН №161.
7. Там само: МЛ КН №103, МЛ КН №170, МЛ КН №162, МЛ КН №164.
8. Там само: МЛ КН №188.
9. Там само: МЛ КН № 68.
10. Там само: МЛ КН №385.
11. Там само: МЛ КН №69, МЛ КН № 19, МЛ КН №№ 55-61, МЛ Тз №1.
12. Там само: МЛ КН №249, МЛ КН №250, МЛ КН №251.
13. Там само: МЛ КН №406, МЛ КН №407.
14. Там само: МЛ КН №277.

ОЛЬГА КІЗЯН
завідуюча відділом наукової інформації та
бібліографії Вінницької обласної універсальної
наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва

У щорічному Всеукраїнському бібліотечному «Біографічному рейтингу», започаткованому Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з нагоди 100-річчя НБУВ та 25-річчя Інституту з метою підтримки видання і популяризації наукової біографічної продукції, в номінації «Біо-бібліографічний показник» переможцем визнано біобібліографічний посібник «Микола Леонтович – славетний український композитор» (Вінниця, 2017). Окрім цього видання відзначено як лідера відкритого голосування у спільноті «Українського біографічного товариства». Громада серед 40 видань Топ-10 віддала перевагу саме біобібліографічному показнику «Микола Леонтович – славетний український композитор».

Відбір видань-переможців Рейтингу здійснювали 25 авторитетних експертів із числа провідних дослідників-біографістів України, чия актуальна діяльність прямо пов'язана зі створенням, аналізом, рецензуванням біографічної літератури, поширенням біографічного знання. Зокрема, серед експертів Рейтингу – 15 докторів наук із різних галузей гуманітаристики (історики, філологи, філософи, педагоги, фахівці з соціальних комунікацій), які представляли наукові і освітні центри Дрогобича, Запоріжжя, Києва, Кропивницького, Львова, Одеси, Острога, Харкова, Чернігова.

Імена переможців оголосили під час підбиття підсумків Рейтингу на урочистій церемонії, яка відбулася 22 травня 2018 р. у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського.

БІБЛІОГРАФІЯ ТВОРІВ М. ЛЕОНТОВИЧА ТА ЛІТЕРАТУРИ ПРО ЙОГО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ

У статті проаналізовано структуру біобібліографічного показника «Микола Леонтович – славетний український композитор», який на сьогодні є найбільш вичерпною бібліографією про творчий та життєвий шлях видатного українського композитора, педагога, громадського діяча М. Леонтовича. Вміщені до видання бібліографічні записи книг, статей зі збірників, журналів, газет

українських та зарубіжних науковців, музикознавців, краєзнавців всебічно розкривають біографію митця, його оригінальну, музично-педагогічну спадщину, неперевершені обробки українських народних пісень, що здобули найбільшу пошану і захоплення в Україні та світі.

Біобібліографічний показчик «Микола Леонтович – славетний український композитор», підготовлений Вінницькою ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, присвячений 140-річчю від дня народження геніального українського композитора-земляка, фольклориста, талановитого педагога і громадського діяча М. Леонтовича [8].



Український поет, державний і громадський діяч І. Драч так зазначив про нього: «Цілу планету оснувала музика Леонтовича. Та чи прийшов він в українську школу так чи бодай так, як прийшли Бетховен і Чайковський, Моцарт і Мусоргський?! В усіх ознаках всесвітнього генія, в усіх регаліях володаря людської душі?! Передовсім мусимо його визнати ми самі. На рівні Президента, Міністерства культури, громадськості і снобів. Визнати і утверджувати як явище рідкісне і неповторне» [4]. Микола Дмитрович Леонтович – дійсно унікальне явище не лише Він-

ниччини чи Поділля, а й всієї України. Підтвердженням цьому є дослідження життя і творчості композитора як українських, так і зарубіжних музикознавців.

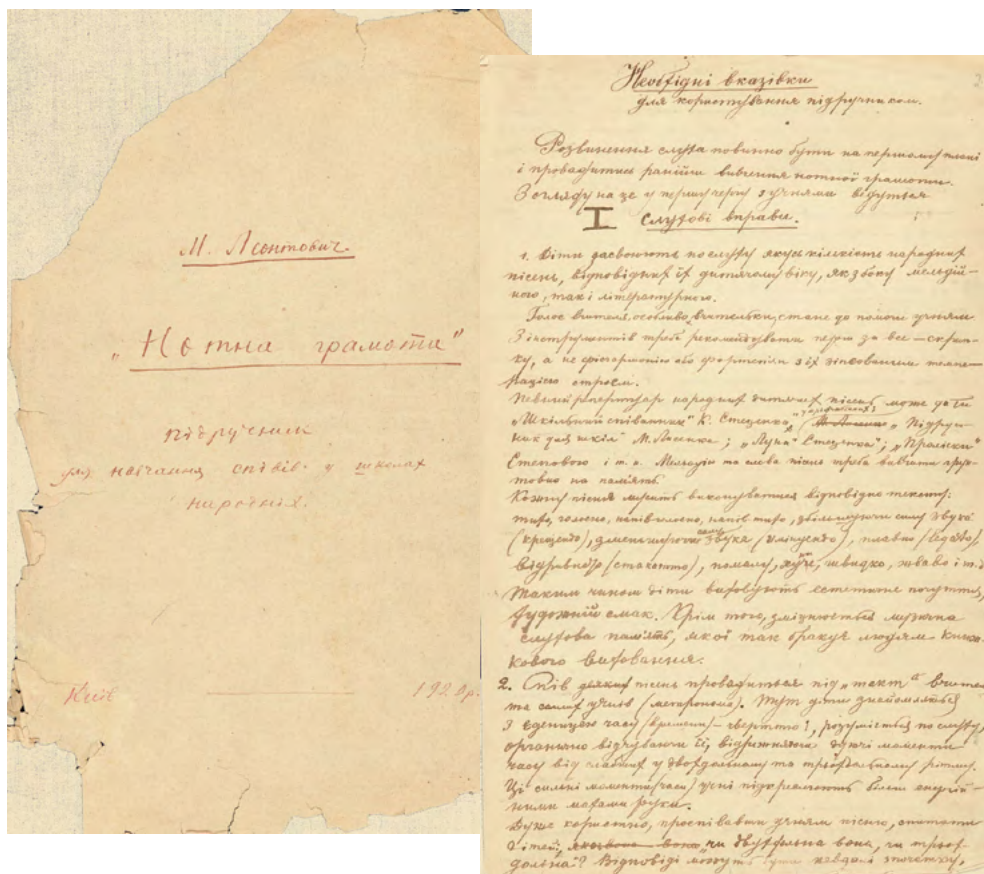
Зібрані у показчику матеріали на сьогодні є найбільш повною і вичерпною бібліографією про композитора.

Під час його підготовки, в першу чергу, було досліджено наявність бібліографічних матеріалів про життя і творчість композитора попередніх років. Однак, на жаль, їх майже не виявлено. Лише у збірнику статей та матеріалів за назвою «М. Д. Леонтович», підготовленому Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук України за упорядкування Валеріана Довженка у 1947 р., вміщено «Нотографію та бібліографію про М. Д. Леонтовича» [15], яка стала у пригоді при підготовці показ-

чика тому, що вона відображала основний масив матеріалів про творчий спадок М. Д. Леонтовича та його життя і творчість, виданих до 1947 р.

У покажчику зібрано документи, опубліковані в 1903–2017 рр., які всебічно відтворюють життєвий і творчий шлях митця. Віднайдена друкована та електронна інформація розміщена в шести розділах, які, у свою чергу, поділяються на підрозділи, де представлено бібліографічні записи джерел, що відображають окремі напрями творчої біографії композитора.

Перший розділ «Твори М. Д. Леонтовича: видання, виконання» містить інформацію про книги, статті, щоденники, листи, написані композитором, нотні збірки творів, окремі видання його обробок народних пісень та оригінальних творів. Тут представлені й публікації пісень митця в збірниках, періодичних та продовжуваних виданнях, а також виконання його творчого спадку



Титульна та перша сторінки рукопису М. Леонтовича «Нотна грамота»

найбільш відомими хоровими колективами як в Україні, так і за її межами, записані на грамплатівки та диски. До більшості видань, що розкривають музичний доробок М. Леонтовича, подано зміст вміщених творів. Це стосується, в першу чергу, найбільш знакових збірників, що виходили у 20-х, 30-х, 40-х і 70-х рр. Уточнено роки публікації деяких його музичних творів, наприклад «Повний збірник народних пісень М. Леонтовича», виданий у Саскатуні (Канада). Скоріш за все – це видання 1941 р., що вийшло до 20-річчя з дня загибелі композитора. Підтвердженням цьому є рецензія М. Гайворонського, вміщена у газеті «Свобода» [1].

До другого розділу «Дослідження життя і творчості М. Д. Леонтовича» ввійшли матеріали, які висвітлюють біографію композитора, місця його навчання та педагогічної діяльності. Особливу цінність мають статті з місцевих газет 60-х – 70-х рр. минулого століття. Ці невеликі за обсягом матеріали тогочасних дослідників, зокрема вчителя з Чукова О. Ведибіди, побудовані на спогадах сучасників композитора. Цікаво, чи зберігся архів цього краєзнавця?

На часі створення цифрової бібліотеки композитора, адже газетні й архівні матеріали про Миколу Леонтовича вже сьогодні на межі зникнення. Тож добре було б усім закладам культури області, причетним до збереження пам'яті композитора, започаткувати обласний проект електронного інформаційного ресурсу «М. Д. Леонтович», до якого б увійшли оцифровані повні тексти книг, статей з періодичних видань, збірників, архівні документи тощо.

В окремому підрозділі зібрані публікації про вбивство композитора в ніч на 23 січня 1921 р., у якому представлені версії і розслідування цієї трагічної події, починаючи з 20-х рр. XX ст., зокрема М. Тележинського, Г. Яструбецького, М. Заклинського, О. Бужанського, Ю. Бондаренка, І. Головченка, М. Сліденка, Г. Козака, І. Годзішевського, С. Вожаківського, Б. Іванова, Т. Міцінської, В. Квашука. Слід наголосити, що вперше зміст рапорта начальника Гайсинської міліції про вбивство композитора агентом повітчека Грищенком було оприлюднено в місцевій газеті «Комсомольське плем'я» за 18 жовтня 1990 р. [2]. Ще на початку 70-х рр. у статті «Жорстоке душогубство у Марківці», що була надрукована в «Альманасі Українського Народного Союзу на рік 1972», її автор М. Сліденко, аналізуючи різні версії загибелі композитора, слушно зауважив: «Рада Народних Комісарів УРСР ухвалила постанову про забезпечення сім'ї і увічнення пам'яті М. Леонтовича, але постанови про розслідування загибелі композитора не винесла – видно не бажаючи встановити ідентичність вбивника-більшовика» [14].

У.С.С.Р. Секретно 166

НАЧАЛЬНИК
ГАЙСИНСКОЙ
Уездной Советской
Рабоче-Крестьянской
МИЛИЦИИ
М.б.

Тов. Начальнику Подольской Губер-
нской М и л и ц и и

№ 61
" 9 февраля 1921 года.
г. Гайсин Под. губ.

РА ПО Р Т

В ночь на 23-го Января, агент Уездч.к. ГРИЩЕНКО вно-
слом из винтовки убил сына Свеченчика с. Марковки, Кублис-
кой волости Николая ЛЕОНТОВИЧА 43-х лет, у которого ГРИЩЕ-
НКО мочился и 26-го Января ГРИЩЕНКО скрывавшийся в м. 1 чина
при приосадовании его чинами милиции выстрелом из винтовки
ранит в живот милиционера ТИХОХОНА.

26-го Января на хуторе с. Тамкой, Терновской во-
лости, шестью вооруженными людьми убили помощника Меу-
чике Гайворонского Угрозиска ВАЛНИНА, агентов Богданова и
ЛИЛЕВИЧИ и бывшего с ними подводчика ИЦЕНКО.

23-го Января неизвестная банда в 25-человек произ-
водила в с. Слободках, Греновской волости, Волоски Советских
счетовых. В результате, охранные конвенты красноармейцев
на и охранных и мобилизационных подразделений ГРИЩЕНКО, скрывавшийся.

Случаев выступления банды "ТНХО" не было.

Начальник Уездной
Советской М и л и ц и и

Секретарь

Рапорт начальника Гайсинської міліції
про вбивство М. Леонтовича

У.С.С.Р. 51

ГАЙСИНСКАЯ
Уездная
Чрезвычайная Комиссия
по борьбе с контр-революцией, спеку-
ляцией и преступлениям по должности

№ 414
Ст. розыска
г. Гайсин, Под. губ.
Телефон № 40

Заведующему Гайсинским Уездным уголов-
ным розыском копия Начальнику милиции
уезда, -

Предлагаю принять самые решительные меры
к розыску и доставлению в следственную часть
уездч.к. бывшего районного информатора уезд-
ч.к. Афанасия ГРИЩЕНКО, который совершив пре-
ступления и убийство, неизвестно куда скрыл-
ся.

Начальник Уездч.к.

Зав. столом розыска

Секретарь

29 Янв. 1921 г.
Всем районным
информаторам
и агентам
милиции роздать

В. Г. Гайсин

Лист про розшук А. Грищенка

Далі у хронологічному порядку вміщено інформацію про вшанування роковин загибелі композитора як в Україні, так і українською діаспорою за кордоном. Спогади колег, друзів, учнів про М. Леонтовича як унікальну й непересічну людину, талановитого митця і вчителя представлено в підрозділі «Згадки сучасників».

Зібраний матеріал у підрозділі «Творчість композитора» представлено таким чином:

«Загальна характеристика і значення творчості» (окремо виділено книги, монографії, збірники; статті в наукових збірниках, матеріалах конференцій та навчальних посібниках; розвідки в періодичних виданнях).

«Окремі аспекти творчості М. Д. Леонтовича» – висвітлено такі напрямки його творчого доробку:

«Оригінальні музичні твори» – включено розвідки про його оригінальні твори «Льодолом», «Літні тони» «Моя пісня, «Легенда» та незакінчену оперу «На русалчин Великдень», які Станіслав Людкевич назвав правдивими шедеврами української музики, що заслуговують якнайпильнішої уваги і плекання хоровими колективами. Пісні «Льодолом» та «Літні тони» були написані Леонтовичем на слова поета Григорія Чупринки, знищеного радянською владою. Тож до цих творів В. Сосюра написав інші тексти, які й звучали при їх виконанні. Цікаво за чиєї ідеї це відбулося? Музикознавці української діаспори вважали, що це є спотворенням творчості композитора. На думку українського дослідника Р. Долчука [3] – це було зроблено заради того, аби твори Леонтовича не спіткала доля поезії забороненого поета.

«Духовна хорова музика» – розкрито значний пласт творчості М. Леонтовича, який понад півстоліття був заборонений. Лише зі здобуттям Україною незалежності розпочалося активне дослідження духовної спадщини композитора. Значну увагу науковців привертає його «Літургія Іоанна Златоустого», написана з національним колоритом та українським фольклористичним мелосом.

Однак серед творчого спадку М. Леонтовича найбільшу пошану, захоплення і визнання в Україні та світі здобули обробки українських народних пісень. Ця частина досліджень представлена в підрозділі покажчика «Майстер обробки української народної пісні». У своїй науковій розвідці «Принципи обробки народної пісні у М. Леонтовича» [5] український музикознавець, дослідник життя і творчості композитора В. Дяченко, доводить, що хорові мініатюри М. Леонтовича «не просто обробки, а цілком, по суті, самостійні оригінальні твори».

Під час підготовки бібліографічного покажчика з'ясувалося, що чимало дослідників окремо вивчали історію написання, виконання та популярності у світі «Щедрика» М. Леонтовича. Зокрема чеський історик і музикознавець Зденек Неедлі у книзі «Українська республіканська капела», досліджуючи опрацювання народної пісні українськими композиторами, писав: «Стереотипний мотив він витримує від початку до кінця, і цим привносить до того стереотипного і убогого головного мотиву все нове й нове звучання. Таким чином з простого мотиву виростає темпераментна композиція, що приваблює своєю надзвичайною оригінальністю» [9]. Інший дослідник – український композитор, музикознавець і диригент Ігор Соневицький зазначав, що завдяки геніальному підходові М. Леонтовича до народної пісні, «Щедрик» в його опрацюванні – це не звичайна собі гармонізація народної пісні, – це вища форма розкладки, яку можна назвати зовсім сміливо своєрідною музичною формою в українській музиці [16]. Свої спогади про враження слухачів, коли вперше звучав славнозвісний «Щедрик», залишив український композитор П. Козицький: «І раптом зал здригнувся: сріблясто-трепетно зазвучала незнайома пісня: «Щедрик». Пісня наповнювалась все новими й новими голосами, ширилась, росла. А голос «щедрик, щедрик, щедрівочка» – ні на хвилину не переривався, пронизуючи всю пісню, ніби сталевий струмінь. Раптом пісня обірвалася – в повітрі завмерло ніжно-ласкаве – «прилетіла ластівочка»... Хвилина мовчання, у залі пронісся шепіт: «Чия це пісня, хто автор?» Грім оплесків, овації, вимоги повторити... І пісня зазвучала знову» [7].

Важливою частиною творчої біографії М. Леонтовича є його педагогічна діяльність, яка представлена у підрозділі «Музично-педагогічна спадщина» і репрезентує розвідки сучасних теоретиків і практиків педагогічних поглядів М. Леонтовича та досвід їх використання в сучасній освіті. Більшість науковців дотримуються думки, що концептуальні підходи до музичного навчання і виховання дітей, які дістали ґрунтовне методичне наповнення у навчальних посібниках М. Леонтовича, свідчать про високий рівень його педагогічної думки та про їх відповідність сучасній вітчизняній музичній педагогіці, що гуманістичні ідеї М. Леонтовича, визнання провідної ролі народної пісні в музичному вихованні школярів і студентів співзвучні з європейськими принципами музичної освіти. Дослідниця Л. Рязанцева зауважує: «Незважаючи на те, що музична педагогіка дотепер накопичила великий практичний

досвід, узагальнений у багатьох працях, підручник М. Леонтовича «Практичний курс навчання співу у середніх школах України» доповнює їх та надає освітньому процесу важливе національне підґрунтя» [12].

Третій розділ «Вшанування пам'яті М. Д. Леонтовича» розпочинається з матеріалів про діяльність Всеукраїнського музичного товариства ім. М. Д. Леонтовича – потужної громадської музичної організації, яка веде свій відлік з часу, коли в Києві став відомий зміст телеграми про вбивство композитора та його діячів, яких не залякала ця трагічна подія, а навпаки – збурила в них дух опору, прагнення самим іти наступом проти руйнування і нищення діячів української культури. Тут подано статті з часопису «Музика» та «Української музичної газети», що видавалися товариством у 20-х рр. XX ст., та дослідження сучасних науковців (О. Бугасвої, В. Кузик, М. Ржевської, Л. Семенко тощо). У їхніх наукових розвідках детально простежена також історія цілеспрямованого нищення більшовицьким режимом цього унікального культурного явища доби Українського Відродження початку XX ст. та подальша трагічна доля багатьох членів товариства. У своїй статті «Підпільна петлюрівська контрреволюційна організація» [13] Л. Семенко, завідувача відділом новітньої історії Вінницького обласного краєзнавчого музею, за архівними документами наводить причини масових репресій колишніх членів Подільських філій товариства в 30-х рр. XX ст., яким було висунуто звинувачення у націоналістичній пропаганді за допомогою самодіяльних хорів, а також у створенні на їх базі всеукраїнської повстанської організації, яка ставила собі за мету (зазначало слідство) шляхом здійснення диверсійних актів забезпечити захоплення України Німеччиною в майбутній війні та проводила шпигунську роботу.

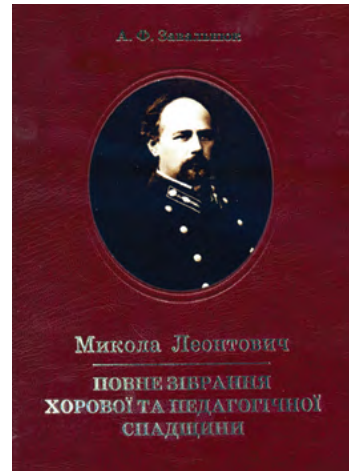
У цьому розділі також вміщено матеріали, що висвітлюють історію проведення та переможців Всеукраїнського конкурсу хоро-вих колективів ім. М. Леонтовича. Окремо представлено інформацію про створення пам'ятників та пам'ятних знаків в Тульчині та інших містах і селах Вінниччини, пов'язаних із перебуванням композитора. Цікавою є історія становлення й діяльності музеїв композитора та їхніх подвижників. Зокрема на Вінниччині у с. Мар-



ківка – музикознавця, фольклориста, педагога, кандидата мистецтвознавства, професора Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського А. Завальнюка.

Підрозділ «Художньо-мистецькі твори, присвячені М. Леонтовичу» представляє поезію, оповідання та пісні, написані на честь композитора. До нього включено реквієм по Леонтовичу «Зелене Поділля», який П. Тичина разом з композитором М. Вериківським написали відразу після трагічної смерті митця. Твір ніколи не друкувався, і вважався втраченим. Його фінал звучить як гасло повстання:

*До зброї, до зброї,
До пісні ясної!
Зелене Поділля і вся Україна
Вічну пам'ять співає тобі [17].*



Тут також зібрана інформація про відтворення образу М. Леонтовича і його «Щедрика» в живописі, скульптурі та кіномистецтві. Про проведення мистецьких заходів до ювілеїв композитора йдеться у відповідних підрозділах, присвячених вшануванню пам'яті митця.

В останніх розділах представлено бібліографічні посібники, присвячені М. Леонтовичу, яких, на жаль, небагато, та архівні документи. Найбільше вміщено матеріалів про композитора, що зберігаються в Державному архіві Вінницької області. Переважну частину друків опрацьовано *de visu*, тобто переглянуто безпосередньо.

Для підвищення інформативності видання бібліографічні описи супроводжують короткі анотації. Частина їх пояснює незрозумілі назви включених статей, але більшість наведена з метою показати повагу до особистості композитора та високу оцінку його творчості майже всіма дослідниками. Наприклад, П. Тичина у своєму «Щоденнику» [11], [18] Леонтовича схарактеризував одним вагомим словом – скромність. Цю рису композитор виявляв у всьому – способі життя, зовнішньому вигляді, а понад усе – у зневазі до амбітності. У своїй незакінченій статті про Леся Курбаса, надрукованій у часопису «Прапор», поет назвав композитора «наш тихий геній – Леонтович» [19]. На думку українського письменника і музиканта в еміграції Олександра Смотрича (Флоринського), «Микола Леонтович – з іскрою геніальності композитор, не при-

четний ані наукою, ані творчістю до будь-якої мистецької школи чи угруповання, які б наклали на його творчість тавро наслідувача. Леонтович насамперед Леонтович...» [20]. У газеті «Свобода» за 1946 р. автор, що підписався «О. С. С.» зазначив, щоб народна пісня певного народу стала загальнолюдським надбанням, необхідний митець, який би відповідними творчими засобами зумів зробити її зрозумілою для всіх, не лише для свого народу. Це вдалося у Скандинавії – Е. Грігу, у Німеччині – Р. Вагнеру, у Польщі – Ф. Шопену, у Чехії – А. Дворжаку, в Україні – М. Леонтовичу [10].

Українському композитору, музикознавцю П. Козицькому при першій зустрічі з М. Леонтовичем у 1918 р. запам'яталися його очі, які «були прекрасні, в них пломеніла велика душа геніального поета української народної пісні (відомий портрет роботи Б. Реріха найкраще відтворив внутрішню красу душі Леонтовича)». Про це він пише у своїй автобіографії «Мое життя» [6]. Його перу належить найбільше статей про Миколу Дмитровича як музикознавчих, так і присвячених до ювілеїв композитора, і в кожній з них він знаходив і розкривав нові грані таланту М. Леонтовича.

Довідковий апарат складається з іменного покажчика та списку назв газет, матеріали з яких використано під час підготовки посібника.

Основними джерелами добору матеріалів для покажчика стали видання державної бібліографії – літописи нот, газетних і журнальних статей, е-каталоги бібліотек України, повнотекстові е-бібліотеки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського («Наукова періодика України», «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини»), Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого («Культура України»), «Diasporiana» – проекту зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції, а також оцифрований архів газети «Свобода» української громади США та архів української періодики он-лайн «libraria.ua» тощо. Переглянуто ряд бібліографічних посібників універсального змісту та з питань музичного мистецтва.

Майже всі матеріали щодо видання творів М. Леонтовича за кордоном та статті про його життя і творчість, написані музичними фахівцями з української діаспори, підібрані Л. Шпильовою, колишнім працівником Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязева, відомим дослідником Поділля, яка нині проживає у США.

Під час підготовки бібліографічного покажчика доводилося звертатися до Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України

ім. В. Стефаніка, Одеської національної наукової бібліотеки, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, обласних універсальних наукових бібліотек Миколаєва, Хмельницького, Тернополя, центральних районних бібліотек Дрогобича, Кам'янця-Подільського, Тульчина, Тиврова, Немирова, КЗК «Міська бібліотека для дорослих» Криворізької міської ради, а також до наукових бібліотек навчальних закладів, зокрема Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, Вінницького державного педагогічного університету ім. М. М. Коцюбинського, Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича.

Значну консультативну допомогу в процесі підготовки посібника надавали А. Завальнюк та завідувач відділу новітньої історії Вінницького обласного краєзнавчого музею Л. Семенко, за що їм особлива подяка.

Робота над бібліографією про композитора показала, що сучасним науковцям, краєзнавцям і бібліографам є над чим працювати для подальшого дослідження окремих аспектів життя і творчості нашого видатного земляка.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гайворонський М. Повний збірник народних пісень М. Леонтовича. 154 сторін друку нот. Саскатун, Канада / М. Гайворонський // Свобода. – 1941. – 3 жовт. – С. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/2k1pkIw>.
2. Документ-свідчення: [наведено зміст рапорта нач. Гайсин. міліції, що зберігається у Держ. архіві Вінниц. обл. (ф. р. 195, оп. 4, спр. 28, арк. 116), у якому констатується вбивство М. Леонтовича агентом повіткича Грищенком] / публ. підготували: В. М. Верховлюк, Н. М. Лещенко, В. С. Мазурик // Комсом. плем'я. – 1990. – 18 жовт.
3. Долчук Р. М. Д. Леонтович і Галичина / Р. Долчук // Музично-педагогічна і творча діяльність М. Леонтовича в контексті відродження національної освіти та культури: до 120-річчя від дня народж.: наук. доп. першої Всеукр. наук.-теорет. конф. (10–12 груд. 1997 р.). – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 132–136.
4. Драч І. Дорога до Леонтовича: публіцист. щоденник / І. Драч // Час / Time. – 1997. – 18–24 груд. (№ 50). – С. 3.
5. Дяченко В. П. Принципи обробки народної пісні у М. Леонтовича / В. П. Дяченко // Українська музикальна спадщина: зб. ст. / ред. А. Ольховий. – [Київ], 1940. – С. 115–130; Творчість М. Леонтовича: зб. ст. / упоряд. В. Золочевський. – Київ, 1977. – С. 16–36.
6. Козицький П. Мое життя / П. Козицький; публ. О. Рибалка // Старожитності. – 1993. – № 11/12. – С. 24–30.

7. Козицкий Ф. Певец украинского народа: (к 25-летию со дня смерти Н. Д. Леонтовича) / Ф. Козицкий // Правда Украины. – 1946. – 26 янв.
8. Микола Леонтович – славетний український композитор: біобібліогр. покажч. / Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязева; уклад. О. І. Кізян; ред. С. В. Лавренюк; комп'ютер. верстка, дизайн, оригінал-макет Н. В. Спиця; відп. за вип. Н. І. Морозова, директор Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязева, заслуж. працівник культури України. – Вінниця, 2017. – 412 с.
9. Неедлі З. Опрацювання народної пісні українськими композиторами: (з кн. «Українська республіканська капела») / Зденек Неедлі // З піснею через світ: подорож Укр. респ. капели / О. Кошиць; передм., упоряд., літ. оброб. заг. ред. М. Головащенко. – Київ, 1998. – С. 51–55.
10. О. С. С. Український пісняр: Микола Леонтович: (у 25-річчя його трагіч. смерті) / О. С. С. // Свобода. – 1946. – 18 груд. – С. 2, 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/2jV7eK7>.
11. П'янов В. На струнах вічності: [нарис про П. Тичину] / В. П'янов // Визначні, відомі й «та інші»...: спогади, есеї, нариси / В. П'янов. – Київ, 2002. – С. 90–154.
12. Рязанцева Л. Д. Методичні настанови М. Леонтовича та їх актуальність для сучасної музичної школи / Л. Д. Рязанцева, Л. Д. Сибірцева // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Луганськ, 2008. – № 4. – С. 237–245.
13. Семенко Л. «Підпільна петлюрівська контрреволюційна організація» / Л. Семенко // Їх поєднала пісня Леонтовича...: (нариси з історії муз. життя в Україні 1910–1930-х років) / Л. Семенко. – Вінниця, 2007. – С. 34–42.
14. Сліденко М. Жорстоке душогубство у Марківці. Більшовики намагаються скинути з себе відповідальність за вбивство композитора Миколи Леонтовича / М. Сліденко // Альманах Українського Народного Союзу на рік 1972 / Л. Луців [та ін.]. – Джерсі Сіті (Нью-Йорк), [1971]. – С. 91–97.
15. Смушкіс М. Д. Нотографія та бібліографія про М. Д. Леонтовича / М. Д. Смушкіс // М. Д. Леонтович: зб. ст. і матеріалів / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії; упоряд. І ред. В. Д. Довженко. – Київ, 1947. – С. 59–97.
16. Соневицький І. «Щедрик» / І. Соневицький // Свобода. – 1956. – 10 січ. – С. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/2jUhCg3>.
17. Тичина П. Зелене Поділля...: іще одна знахідка – неопубл. вірш П. Тичини: [вірш-реквієм] / П. Тичина // Літ. Україна. – 1996. – 22 серп. – С. 2.
18. Тичина П. Зібрання творів. У 12 т. Т. 11. Щоденникові і літературно-мистецькі записи. Підготовчі матеріали / П. Тичина. – Київ: Наук. думка, 1988. – 552 с.
19. Тичина П. Чорнобрович: [з незакінч. ст. про Л. Курбаса] / П. Тичина // Прапор. – 1970. – № 1. – С. 77–81.
20. Флоринський О. Микола Леонтович / О. Флоринський // Голос. – 1944. – 22 жовт. (№ 43). – С. 3.

ПЕДАГОГІЧНА ТА ТВОРЧА СПАДЩИНА М. ЛЕОНТОВИЧА ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ У РОБОТІ З ДИТЯЧИМ ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ

Виховання освічених, духовно та культурно розвинених, патріотично та національно спрямованих дітей і молоді – завдання, яке залишається актуальним протягом багатьох століть. Збереження традицій та надбань нації, формування громадянської свідомості та гідності стає першочерговим питанням культурного розвитку сучасної України. Лише усвідомлення своєї приналежності до великого українського народу буде спонукати сучасну молодь до рішучих дій, до розвитку та розбудови країни. Процеси демократизації та національного відродження викликали значні зміни у вихованні та освіті підростаючого покоління. Все велике починається з малого – з виховання та самоусвідомлення.

Проблема інтеграції посідає чільне місце у відродженні і подальшому розвитку національної системи освіти. Об'єднання освітніх дисциплін і мистецтва, культури та музичного виховання, залучення національних пісенних традицій та сучасних технологій призведуть до створення нової генерації молодих прогресивних творчих людей.

Але жодна нова ідея, методика чи напрям у вихованні та навчанні не можуть бути ефективними без органічного засвоєння теоретичних напрацювань та педагогічного досвіду видатних педагогів минулого. Особливу увагу варто звернути на педагогічні розробки та надбання своїх співвітчизників. Адже саме вони найчіткіше бачать всі національні риси та спадковість наступного покоління, традиції виховання, навчання та передачу досвіду, при таманні саме українській нації.

Аналіз педагогічної спадщини минулого дозволяє говорити про те, що прогресивні люди саме школу вважали могутнім важелем перетворення громадського життя. Всі вони говорили про реформу школи, сутність якої вбачали у перетворенні навчальних закладів на майстерню людяності, поверненні школи до виховання цілісної культурно розвиненої особистості, надаючи їй простір

для всебічного прояву індивідуальності. Представники прогресивної педагогічної думки в Україні наголошували на вирішальному значенні освіти і виховання не лише для розвитку особистості, а й загального суспільного розвитку, вимагали поширення знань серед народу. Питання оновлення вітчизняної мистецької, зокрема музичної освіти, є одним із актуальних напрямів культуризації підростаючого покоління.

Одним із представників прогресивної педагогічної думки в Україні вважається М. Леонтович.

У даній статті буде проведено аналіз використання педагогічного досвіду Леонтовича на сучасному етапі розвитку мистецької освіти.

М. Леонтович – видатний український композитор, педагог, хоровий диригент та громадський діяч, який зробив вагомий внесок у культурну спадщину країни. У світову музичну історію він увійшов як автор всесвітньо відомого «Щедрика». Крім цього у талановитого композитора налічується понад 150 обробок українських народних пісень, духовні хорові твори («Літургія» та «Всенощна»), збірки народних пісень. Але рушійним поштовхом до композиторської діяльності стала його діяльність як керівника хорових колективів та педагогічна робота у школах України.

Досвід своєї педагогічної праці М. Леонтович узагальнив у навчальних посібниках для так званих народних шкіл України «Нотна грамота. Підручник для навчання співів у народних школах» [2, с. 102], «Сольфеджіо» та у методичних рекомендаціях: «Матеріали до методики співів у початковій школі», «Деякі методичні вказівки щодо організації нотного співу в народних хорах», «Практичні вказівки з методики навчання співів у хорах».

В основу свого підручника М. Леонтович поклав музично-пісенний фольклор, тим самим наблизивши його до потреб викладання музики в загальній школі. Неперевершений та багаторічний власний досвід автора як композитора також позначився на змісті підручника. Велика кількість вміщених народних пісень є відомими хоровими обробками самого М. Леонтовича. Дитячий репертуар підручника вдало підібраний педагогом з урахуванням діапазону дитячих голосів, вокально-технічних можливостей та ступеня засвоєння понять з музичної грамоти [3, с. 359].

Працюючи майже 20 років вчителем у школах і постійно керуючи учнівськими хоровими колективами, М. Леонтович як талановитий викладач та хормейстер перебував у постійному пошуку поєднання доступності (як виконавської так і змістовної) і худож-

ньої цінності хорових творів. Нерідко у практиці роботи з учнівськими колективами «гарне і цікаве» – важке для виконання, а доступне – занадто «просте і повсякденне». Тому пропагуючи любов до української пісні, композитор був змушений обробляти прості народні мелодії, які інколи складались з кількох звуків або поспівок, у прекрасні «хорові шедеври». Брак доступного репертуару, відсутність друкованих видань, невідповідність віковим і виконавським можливостям – все це спонукало до плідної композиторської праці. Відсутність хорового матеріалу, який би водночас мав національний колорит, ввібрав у себе всю мелодику української пісні і разом з тим відповідав сучасним ритмам та стандартам – це проблема, яка існує і у сучасній школі.

Основою педагогічної концепції М. Леонтовича про музичну освіту стало застосування народної пісні як музичного першоджерела, на прикладі якого вивчається весь теоретичний та практичний матеріал. Саме спів є головним засобом активного прилучення дітей до світу музичного мистецтва та культури, а народна пісня постає як найбільш зрозуміле і доступне життєве явище для дитячого сприйняття. Саме народній пісні належить особливе місце, оскільки вона виявляє душу народу і впливає на емоції людини через думки і уявлення. Через народну пісню «душа безпосередньо розмовляє з душею» і тим самим підтримує «свідомість національної єдності українського народу, любов до батьківщини і пошану до себе» [1, с. 120]. Спів пов'язаний з розвитком емоційності, він поглиблює та збагачує сприйняття світу в цілому, посилює вплив музичного мистецтва. Надалі цей принцип використовували у своїй роботі такі видатні та відомі педагоги і хормейстери, як З. Кодай і Г. Струве. Весь музичний матеріал «Хорового сольфеджіо» Г. Струве побудований на російських народних піснях. А музично-виховна система угорського композитора, фольклориста і педагога З. Кодая в усіх принципових позиціях повністю збігається з педагогічними ідеями М. Леонтовича. Методика швейцарського педагога Е. Жак-Далькроза суттєво розвиває систему педагогічних поглядів українських педагогів М. Леонтовича і В. Верховинця у доборі дитячих ігрових пісень з урахуванням їх ладотональних мелодійних і ритмічних особливостей, поєднанні ігор реалістично-побутового плану, хороводів і танцювальних композицій. Тож повертаючись у теперішній час, слід звернути особливу увагу на використання українських народних мелодій на теоретичних та хорових заняттях. Крім того використанням саме народних мелодій виховується притаманна українській пісні манера звуку – м'яка та наспівна.

Упродовж усього життя М. Леонтович проводив активну роботу у справі поширення української народної музики, ознайомлення з нею дітей та молоді. Основним завданням у музичному вихованні дітей педагог-музикант вважав, передусім, розвиток інтелектуальних сил, естетичних почуттів, виявлення громадянських інстинктів. Він звертав увагу на дисципліну, витримку і волю, як на найважливіші якості, що розвиваються під час занять з хорового співу.

Постійний потяг до професійної освіти, незгасна жага пізнати та навчатись вилилась у Леонтовича у наполегливу роботу над самоосвітою, над постійним «шліфуванням та огранкою» своїх хорових творів, особистого стилю. У педагогічній роботі це відображалось постійним бажанням згуртувати якомога більше людей, запалити, зацікавити хоровим співом. Так звані, на сучасний манер, «проекти» – він постійно створював та проводив концерти, постановки учнівських, аматорських хорів, де співав твори різних композиторів та епох. Але основною все ж була українська музика. Тому питання виховання національної гідності та патріотизму слід перейняти і сучасним керівникам дитячих хорових колективів.

Вивчаючи біографію митця, не можна не звернути увагу на особисту зацікавленість композитора у поширенні такого явища, як хоровий спів. Здебільшого твори Леонтовича написані для а-капельного виконання, якщо і є супровід, то він практично дублює хорові партії. Леонтович був видатним хормейстером, який тонко відчував кольори різних партій, їх переплетення у хоровій фактурі. Його «обробки» є оригінальними авторськими творами на основі народних мелодій. Саме ця досконалість і залишає його твори цікавими і нині.

Аналізуючи його музично-теоретичні розробки варто виділити основні, суттєві положення його методики, які є дієвими і у сучасній роботі з дитячими колективами. По-перше, М. Леонтович вважав, основою кожної методики є послідовність: йти від меншого до більшого, від нижчого до високого, від елементарного до складного: «Якщо вчитель початкової школи буде хапатися за все зразу, всьому вчити з першого ж уроку, можна наперед сказати, що його праця не дасть добрих наслідків. В молоденьких головках зробиться мішанина, безладдя». Зважаючи на стрімкий технічний сучасний розвиток, варто звертати на цей аспект особливу увагу. При бажанні виконати твори більш складні, зникає можливість усвідомлення простих основ музичної грамоти, а згодом нерозуміння елементарного призводить до втрати інтересу до виконання.

По-друге, у навчанні вчитель має уникати формалізму, механічного засвоєння матеріалу. На простих прикладах народних мелодій він має надати можливість засвоєння елементарних теоретичних знань, закласти основи для розвитку вокальної техніки. М. Леонтович наполягав починати навчання з безнотного співу («по слуху») на основі народних мелодій. Розвиток слуху має бути на передньому плані і проводитися раніше вивчення нотної грамоти. Релятивна система сольмізації, яку використовував Леонтович у роботі з дитячим хоровим колективом, і нині використовується на практичних заняттях хору. Сольмізуючи музичний твір дитячим колективом, у якому беруть участь діти з різним рівнем підготовки, дуже зручно показувати напрям мелодії, розбирати ладові тяжіння, правила інтонування саме у цій системі. Вона допоможе активізувати музичний слух, увагу, а головне в цій методиці, що в її основі гра – діяльність притаманна дітям. При цьому «ніяких нот учням показувати не треба, аби удосконалити слух без підпори його зоровими враженнями». Методичні вказівки М. Леонтовича не залишають сумніву в тому, що йому були добре відомі методика музично-ритмічного виховання за системою Е. Жак-Далькроза, яка набула поширення в школах Києва, та методична система французьких педагогів П'єра Галена, Еме Парі та Еміля Шефе, які значно спростили прийоми відносної сольмізації за цифровою нотацією, та так званий «Тонік Сольфа», метод навчання музики, розроблений англійськими педагогами Сарою Глоувер і Джоном Кьорвеном, в основі якого лежить виховання слухових уявлень ладових ступенів.

Видатний педагог у своїх методичних рекомендаціях радить починати роботу з ознайомлення дітей з ритмічною стороною пісні, найлегшою для дітей (спершу – ритм, потім – динаміка (сила) і нарешті – мелодія і дійсний спів по нотах). У «Практичних вказівках до методики навчання співу в хорах» М. Леонтович радить звертати увагу на ритмічний рух пісні, мелодії, на періодичність акцентів у цьому русі, на кількість моментів у кожній ритмічній групі (так званому тактові).

Наступний момент – це активна увага учнів на уроці. У процесі розучування пісень та засвоєння нотної грамоти учитель повинен постійно утримувати активну увагу учнів. Здійснювати це потрібно через постановку реальних теоретичних і практичних завдань, які спираються на здобуті знання та навички. Особливу увагу варто звернути на залучення учнів до самостійності в співі, це здійснюється під час виконання партій поодиночі. Для прикладу

наведемо методику вивчення нової пісні: «Учитель проспівав раз, другий або третій. Учні слухають. Потім вони повторюють всі разом або поодиноці».

Професійне навчання дітей музиці, виховання стійких навичок нотного співу і вільне володіння нотним письмом має стати наступним завданням роботи вчителя. Знову ж таки, як актуальна ця теза сьогодні. Студійні заняття вокалом, «модний» естрадний спів віддаляє від професійної освіти, робить спів індивідуальним, «особистим». Тоді як хоровий спів зближує, спонукає дітей гуртуватися, відчувати всіх учасників єдиним цілим.

Загалом увесь процес співу має сприяти активному, зацікавленому і творчому ставленню дітей до пісні. Залучати учнів до роботи над народною піснею варто через зацікавлення їх. Давати учням можливість складати невеликі мелодії і тим виявляти свою фантазію. Кожна пісня мусить виконуватися відповідно до тексту, розкриваючи його зміст та емоційний настрій. Все це виховує естетичні почуття і художній смак дітей. Робота над розвитком естетичного і художнього смаку є основною метою роботи вчителя.

Ще одним вагомим моментом є взаємозв'язок музики з іншими видами мистецтва. Спонукання дітей уявити і зобразити те, що вони співають, описати словами, що відчують під час виконання хорового твору. М. Леонтович радив використовувати на заняттях кольорові поєднання або репродукції живопису. Це і зараз є значимим на уроках хорового співу.

Узагальнюючи тези М. Леонтовича про розвиток музичного слуху та пам'яті, варто зауважити, що його спонукають наступні практики (чинники):

- студіювання пісень напам'ять,
- виконання ритмічних вправ без нот,
- слухові мелодійні вправи,
- запис ритмічного диктанту,
- спів ритмічних зразків, спів мелодій з аркуша,
- запис нескладних мелодійних диктантів.

Звертаючи увагу на вокальну техніку, М. Леонтович вважав основою точного і виразного співу роботу над правильним вокальним диханням, крім того радив дотримуватися гігієни співу. Діти не повинні дуже голосно співати або кричати: це вадить і стоїть на перешкоді розвитку музичного слуху. Щодо формування основ вокальної культури у дітей, то М. Леонтович відстоював положення про збереження дзвінкості, «сріблястості» дитячого голосу. Точніше, він відстоював збереження високої співацької позиції, що є

основою природного та вільного звукоутворення у дітей. Все це застосовується на уроках хорового співу і сьогодні.



Учасники зразкового дитячого хору старших класів «Весна», м. Вінниця

Ще однією дуже цікавою ідеєю, на яку варто звернути увагу аналізуючи методичні розробки М. Леонтовича, було поєднання кольорів зі звучанням музичного твору як однієї з найважливіших умов цілісного сприйняття музичного образу. З цією метою він створив власну систему показу мистецького матеріалу, що ґрунтувався на співвідношенні світлотіней і кольорів із музичними звуками. Він підкреслював, що кожний педагог мусить викладати музику в контексті інших наукових і художніх знань, а тому вважав за недоцільне обмеження фахової підготовки вчителя одним предметом.

Зацікавленість педагогічною працею, пошуки нових шляхів у вихованні молоді з огляду на нові соціально-політичні обставини висували перед Миколою Дмитровичем важливі проблеми методичного й методологічного характеру. Свої міркування з цього приводу він занотовував у «Пам'ятній книжці»: «Мета систематичних співів: розвага власними силами, музичне виховання, уважність, пам'ять, естетичне почуття..., розвиток інтелектуальних сил

од почуття спільної солідарності, громадські інститути, дисципліна волі через хоровий спів». Як бачимо, Леонтович дбав не лише про розвиток естетичних смаків. Він серйозно задумувався над питанням виховання засобами хорового співу громадських почуттів у людей.

Тому не дивно, що М. Леонтович за основу своєї творчості взяв саме українську народну пісню. Як слушно зауважує дослідник творчості композитора А. Завальнюк, М. Леонтович володів природженим даром відчувати найхарактерніші, ледь помітні тонкощі народної пісні, красу її мелодії, правдивість і мудрість поетичного слова. Сумна, задумлива і елегійна українська пісня ще з раннього дитинства увійшла в свідомість і сформувала його як людину безмежної доброти, чисту, щиру і красиву душею. М. Леонтович зумів проникнути в такі глибини національного мелосу і поезії, так розкрити дух, характер і картини побуту свого народу, як ніхто інший з його попередників і сучасників. Упродовж усього життя він проводив активну роботу у справі поширення української народної музики, ознайомлення з нею дітей та молоді. Прогресивність такого погляду і його вплив на виховну роль хорового співу в житті суспільства очевидна.

Наведені ідеї композитора-педагога М. Леонтовича щодо провідної ролі народної пісні в музично-естетичному вихованні, розвитку музично-творчих здібностей дітей, опори на інтонаційно-ладову і метро-ритмічну основу української музики, прагнення до загального музичного виховання всіх дітей на матеріалах кращих зразків народної і професійної творчості, взаємозв'язку різних видів музичної діяльності, надання процесу музичного навчання його сутнісної основи свідчать про високий рівень його методичної думки та відповідності сучасній шкільній музичній педагогіці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Борытко Н. М. Теория и практика становления профессиональной позиции педагога-воспитателя в системе непрерывного образования: автореф. дисс. на соискание научной степени докт. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. М. Борытко. – Волгоград, 1994. – 18 с.
2. Завальнюк А. Ф. Микола Леонтович. Листи, документи, духовні твори / А. Ф. Завальнюк. – Вид. 2-ге, доопрац. і доповн. – Вінниця: ПП «Нова книга», 2007. – 272 с., нот, іл.
3. Кобільник Л. Педагогічна діяльність Миколи Леонтовича / Л. Кобільник // Молодь і ринок. – 2012. – №10(93). – С. 101–105.

АНГЕЛІНА РОЖКОВА
директор Покровського історичного музею,
м. Покровськ Донецької області

ВИТОКИ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ м. ПОКРОВСЬК

Залишивши Вінницю у 1904 р., М. Д. Леонтович із сім'єю переїхав до станції Гришине (нині м. Покровськ) на Донбасі [5].

Історія Покровська, за офіційною версією, почалася у 1875 р. з рішення Міністерства шляхів сполучення Російської імперії купити у тодішньої Гришинської селянської общини Бахмутського повіту Катеринославської губернії ділянку землі для будівництва залізниці [2, 9].

Будувалася залізниця, а разом з нею швидко розбудовувалося і селище Гришине. Уже через шість років, 1881-го, тут з'явилося паровозне депо, яке стало одним з головних паровозоремонтних підприємств Катерининської залізниці. У 1883 р. споруджена будівля вокзалу, центральна частина якого збереглась до наших днів. І нарешті, в травні 1884 р. через станцію Гришине пішли перші потяги – залізниця почала діяти [2].

До 1884 р. на промисловому Півдні Росії будували виключно приватні залізниці. Нова залізниця була казенною, широтною, тобто проходила перпендикулярно діючим магістралям у напрямку: Центральна Росія – периферія. Вона зв'язала два промислові субрегіони: Донецький кам'яновугільний та Криворізький залізрудний басейни. Не дивно, що вже через 5–10 років після відкриття постійного руху новою магістраллю почалося укладання інших колій на всій трасі залізниці, а до початку ХХ ст. вантажообіг Катерининської залізниці вийшов на перше місце серед залізниць Російської імперії [1].

З початком роботи Катерининської залізниці, що обслуговувала кустарні копальні на території сучасного Покровського району, були відкриті станції Удачна, Гришине і Желанна.

Постійний рух здійснювався з травня 1884 р. – із відкриттям двох'ярусного залізнично-автомобільного моста через річку Дніпро [6].

Паровози працювали на вугіллі, тому замість дрібних селянських шахт почали будувати великі для того часу підприємства. Станція Гришине стала також центром торгівлі та переробки сільськогосподарської продукції. Сюди на будівництво щороку з'їжджались безземельні селяни не тільки з ближніх селищ, але й з усіх куточків Російської імперії. Наприкінці XIX ст. в пристанційному селищі жило близько 3 тис. осіб, в основному, залізничники та їх родини. Мешкали вони в глиняних та дерев'яних будинках, що знаходились по обидві сторони залізниці.

З надією на покращення матеріального становища сюди з сім'єю приїжджає і Микола Дмитрович Леонтович.

З осені 1904 р. він – викладач співів у Гришинському залізничному двокласному училищі Міністерства Народної Освіти, яке було відкрите на базі паровозного депо станції Гришине у 1902 р., та регент Свято-Миколаївської церкви, збудованої в 1896 р. на кошти Управління Катерининської залізниці [8].



Будівля, у якій діяло Гришинське двокласне училище

Висока культура Миколи Дмитровича, його душевна теплота, лагідність і особлива відданість музиці відразу привернули до нього увагу вчителів та учнів школи. Він створив аматорський хор робітників залізниці, до якого входило близько 50 співаків і співачок (дітей і дорослих). Леонтович навчав їх нотній грамоті й майстерності хорового співу. Таким чином, на станції Гришине

створено перший на Україні хор робітників-залізничників. У його репертуарі були російські, вірменські, єврейські, українські пісні в обробці Леонтовича, Лисенка, Коціпінського та інших композиторів. Практикував Микола Дмитрович виступи солістів у супроводі інструментального ансамблю [4].



Хористи любили й поважали диригента, він же, з свого боку, вкладав всю душу в цю справу.

«З концертами виступали ми не тільки на станції Гришине, але й на інших станціях: Авдіївка, Кринична, Чаплине, Межова тощо. Скрізь нас зустрічали дуже добре, успіх був великий. Миколу Дмитровича викликали, дякували... Співали ми безкоштовно. Микола Дмитрович любив свій хор, піклувався про кожного співака. Ми також любили його і ніколи не підводили свого “батька”» [10].

Перебуваючи на станції Гришине Микола Дмитрович близько спілкувався з робітниками-залізничниками, проїнявся їхніми інтересами, проблемами, з багатьма товаришував. Особливо зблизився з учителем залізничної школи Дейнегою Прохором Семеновичем [4].

Та таке безхмарне життя тривало недовго. Хвиля революційних подій 1905 р. в Росії докотилась до Гришина і трагічно зачепила родину Леонтовичів: загибель друзів-колег по школі –



Хор залізничників станції Гришине.
М. Д. Леонтович – у другому ряду 6-ий зліва

подружжя П. Дейнеги і Л. Добрової, новонародженого сина Володимира, пожежа в домі.

Після розгрому повстання в Гришині співали пісню про Дейнегу. І хоч була вона наївною і простенькою за своєю літературною формою, але зворушувала непідробною щирістю, теплотою і безпосередністю. Деякі з гришинців вважали її автором Леонтовича [4].

Після придушення грудневих революційних подій відбулося оновлення адміністрації школи і ставлення до Леонтовича погіршилось. Його підозрювали в стосунках з революційною інтелігенцією. Нове керівництво школи обмежувало його музично-громадську діяльність. Внаслідок цього в листі до батька композитор повідомляє про свої наміри залишити Гришине і переїжджає в с. Білоусівку поблизу Тульчина.

Місто Покровськ шанує видатного композитора, бо саме він залучив мешканців станції Гришине до музики та хорового співу, поклавши основу культурного життя міста. Саме про це розповідає експозиція Покровського історичного музею, де представлено фотодокументи та спогади гришинців про перебування Миколи Дмитровича в місті, його особисті речі.

На честь 100-річчя від дня народження композитора у 1977 р. його ім'я присвоєно дитячій музичній школі.



Фрагмент експозиції, присвяченої Леонтовичу,
у Покровському історичному музеї

Про перебування Миколи Дмитровича Леонтовича в нашому місті нагадують меморіальні дошки, встановлені на будівлях залізничної школи, де він вчителював, та залізничного вокзалу.

Ім'я Леонтовича увічнено в назві однієї з вулиць та в символіці нашого міста, прийнятий в 2017 р. – в центрі герба та прапора – ластівка, яка летить вгору. Ластівка символізує добру новину, щастя, надію, відродження і є символічною згадкою про видатного композитора Миколу Дмитровича Леонтовича, який стояв біля витоків культурного життя міста.



Герб м. Покровськ

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Белицький П. В. Залізниці Покровського району // Покровський район: подорож у минуле. Історико-краєзнавчі нариси. Книга перша. – Львів: Ліана-Л, 2017. – С. 233–268.
2. Гайворонський П. Є. Історія міського статусу Красноармійська. – Донецьк: Каштан, 2003. – С. 9, 11, 22.
3. Гайворонський П. Є. Красноармійськ: історія, адміністративний статус, зміна назв // Історико-краєведческий альманах «Любимый город» / Ред.: П. Е. Гайворонский. – Донецьк: ТОВ Каштан, 2013. – С. 40–66.
4. Гордійчук М. М. Микола Леонтович. – Київ: Музична Україна, 1972. – С. 16–19.
5. Дяченко В. П. М. Д. Леонтович. Малюнки з життя. – Харків: Мистецтво, 1941. – С. 74–86.
6. Исторический очерк развития железных дорог в России с их основания по 1897 год включительно. – Вып. II. – СПб., 1899. – 477 с.
7. Корнієнко М. П. Подорож у часі залами Покровського історичного музею // Покровський літописець. Історико-краєзнавчий альманах. – Краматорськ: Каштан, 2017, С. 13–20.
8. Луковенко С. П. Народное образование // Этюды о старом городе: Историко-краеведческие очерки. – Краматорск: Каштан, 2015. – С. 125–150.
9. Олейников М. Я. Красноармейск. Люди. Годы. События. – Донецьк: Донбас, 1974. – С. 5.
10. Орлова Ганна Наш дорогий Микола Дмитрович // Микола Леонтович: Спогади. Листи. Матеріали / упорядкування, примітки та коментарі В. Ф. Іванова. – Київ: Музична Україна, 1982. – С. 29-30.

ОЛЕНА ГОРДІЄНКО
старший науковий співробітник науково-методичного
відділу Вінницького обласного краєзнавчого музею

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У 2015 р. перед колективом Вінницького обласного краєзнавчого музею постало питання створення нової експозиції, присвяченої життю і творчості непересічної та неординарної особистості, генія музичної культури та хорового мистецтва ХХ ст., нашого все-світньо відомого земляка – Миколи Леонтовича. Під час розробки наукової концепції, авторами музейної експозиції Катериною Висоцькою, Мариною Кошельник та Оленою Гордієнко було вирішено поділити її на дві тематичні частини: «Життєвий і творчий шлях» та «Вшанування пам'яті». Оскільки основний кістяк старої експозиції був створений у 1977 р., а розділ «Вшанування пам'яті» після його фактичного створення доповнювався лише до ювілейних дат, стало зрозуміло, що цій темі не приділялось багато уваги в цілому. До того ж вшанування пам'яті композитора не було описане повною мірою, хоч про окремі заходи було надруковано чимало. Тож авторам експозиції довелося вивчити і систематизувати відомі джерела та літературу, об'єднати інформацію та здійснити огляд заходів із вшанування пам'яті Миколи Леонтовича в історичній ретроспективі.

Отже, ця стаття є чи не першою спробою об'єднати та систематизувати інформацію про головні заходи, присвячені Миколі Леонтовичу, та здійснити екскурс у історію вшанування пам'яті композитора.

Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Леонтовича

Вшановувати пам'ять видатного композитора почали уже за кілька днів після його смерті, коли у 20-х числах січня 1921 р. в Києві стала відома звістка про трагічну смерть Миколи Леонтовича. Представники мистецьких кіл, друзі, товариші загиблого вирішили створити ініціативну групу для вшанування пам'яті та впорядкування творчої спадщини митця, адже він майже всіма був



Президія музичного товариства ім. М. Леонтовича з діячами музичної культури. Зліва направо: сидять – К. Квітка, П. Козицький, Ю. Михайлів, О. Чапківський, М. Грінченко; стоять – К. Левицький, М. Вериківський, Д. Ревуцький, М. Качеровський, м. Київ, 1922–1923 рр.

визнаний як один з флагманів новітньої української музики. Саме тоді було створено Комітет вшанування пам'яті композитора, який у лютому 1922 р. перейменовано на Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Леонтовича. Перші збори Комітету відбулися вже 1 лютого 1921 р. у складі 11 осіб. На них було окреслено основні напрями роботи: збір матеріалів біографічного характеру, видання та поширення музичних творів М. Леонтовича, популяризація його творчості [27, арк. 1], [71, с. 12].

1 квітня 1922 р. на загальних зборах Товариства було вирішено відкрити філії в Одесі, Харкові, Вінниці та Тульчині [32, арк. 1], [71, с. 16]. Наступними виникли представництва у Житомирі, Полтаві, Дніпропетровську, Миколаєві, Чернігові, Черкасах, Кам'янець-Подільському, Проскурові, Кременчуці, Білій Церкві тощо. Так, у 1927 р. Товариство налічувало 12 філій, 4 з яких були Подільськими (Тульчинська, Вінницька (Подільська), Кам'янець-Подільська та Проскурівська), і 11 осередків та мало на обліку 1023 музичні колективи: 346 сільських, 211 робітничих,

367 хорів шкільних закладів, 17 професійних музичних закладів та 82 робітничих духовних та струнних оркестри [31, арк. 5 – 6]. Окрім того, при Товаристві діяла Музично-теоретична бібліотека ім. К. Стеценка, працював музей музичної культури. Товариство також активно займалось виставковою діяльністю.

За час свого існування (1921–1928) Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Леонтовича стало однією з найвпливовіших культурно-громадських організацій Радянської України, згуртувавши навколо себе майже всіх відомих музичних діячів та видатних вчених.

Хорові колективи ім. М. Леонтовича

Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Леонтовича одним з головних завдань своєї діяльності ставило створення нових хорових колективів, які б популяризували творчу спадщину М. Леонтовича, тому багатьом з них присвоювали його ім'я. Так, Тульчинська хорова капела, яку в 1919 р. започаткував сам Микола Леонтович, отримала ім'я свого засновника [42, с. 7].



Виступ Українського національного хору на Великій арені в Мехіко,
26 грудня 1922 р., Мексика.

На цьому концерті були присутні 32 600 осіб.
Відбулось всього 17 таких концертів, що тривали впродовж 3-х тижнів

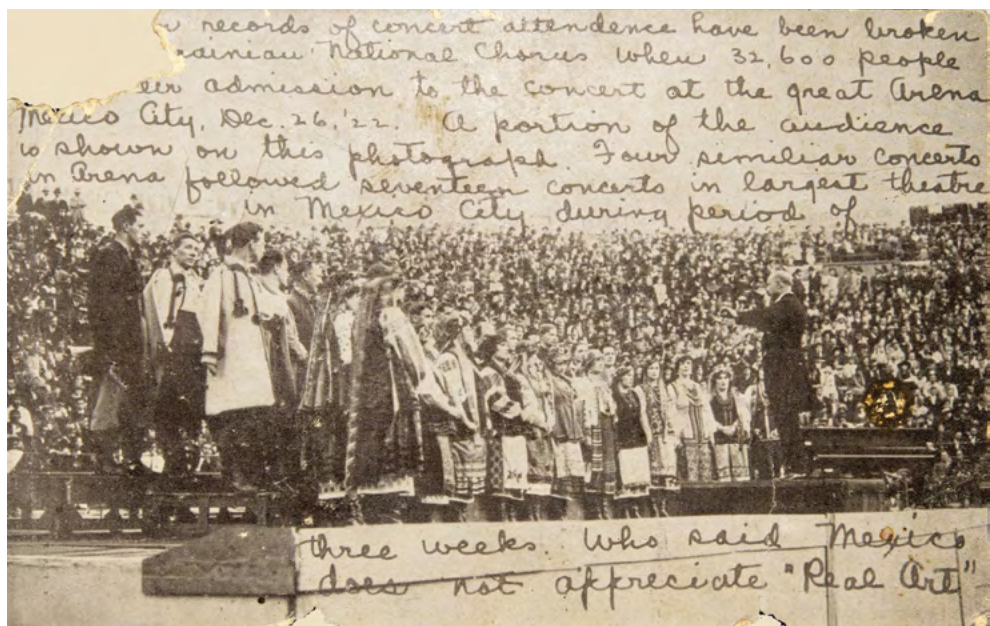
З 1919 р. веде свою історію Вінницька капела, заснована відомим композитором і диригентом Григорієм Давидовським. У 1923 р. на відкритті Вінницької (Подільської) філії капелі присвоєно ім'я Миколи Леонтовича [42, с. 7], [45, с. 24].

У січні 1921 р. у м. Київ при бібліотеці ім. Т. Шевченка організовано хор, який очолив Григорій Верьовка. Після трагічної загибелі Миколи Леонтовича хор взяв собі його ім'я. Це був перший хор, що носив ім'я нашого земляка. У той самий час у Києві при бібліотеці ім. М. Гоголя працював робітничий хор товариства «Просвіта», яким керував Павло Тичина. Восени 1921 р. обидва хори об'єдналися, утворивши капелу-студію ім. М. Леонтовича, керували якою по черзі то Григорій Верьовка, то Павло Тичина. Незабаром, організувавши широку концертну діяльність, капела стала справжнім мистецьким осередком у Києві. Восени 1923 р. капелу було реорганізовано в мистецьку студію ім. М. Леонтовича. У 1925 р., за підтримки письменницької організації «Плуг», Музичного товариства ім. М. Леонтовича та Народної консерваторії, студію перетворено на 5-ту державну музичну профшколу ім. М. Леонтовича. У 1930 р. на базі музичних професійних шкіл Києва було організовано два музичні технікуми [57, с. 60–61].

Тут варто згадати і про хор ім. М. Леонтовича, створений у 1919 р. в Нью-Йорку, який під орудою Онуфрія Ільчука в липні 1969 р. на запрошення українського товариства з культурно-мистецьких зв'язків із країнами зарубіжжя прибув в Україну [38, с. 3]. Хор побував у Тульчині в день відкриття пам'ятника композитору, де виконав кілька пісень разом із Тульчинською хоровою капелюю, заснованою Леонтовичем. На заході були присутні сестри і дочка композитора [1, с. 4]. Вдруге цей хор побував у Тульчині влітку 1979 р. [14], [78, с. 4], [38, с. 3].

Вшанування пам'яті М. Леонтовича за кордоном

Першим презентував творчість Миколи Леонтовича за кордоном Олександр Кошиць, який разом з Українською Республіканською Капелою (з 1921 р. – Український національний хор) серед доробків інших українських композиторів виконував твори Леонтовича, успішно гастролюючи європейськими столицями. З 1919 р. їм аплодували Чехословаччина, Австрія, Швейцарія, Франція, Бельгія, Голландія, Англія, Німеччина, Польща, Іспанія. Чільне місце у репертуарі Капели належало «Щедрику». Після концертів у Парижі (1921) професори Канторської школи св. Людовіка взяли у Олександра Кошиця ноти, переклали «Щедрик» французькою та



Український національний хор під орудою О. Кошиця,
Барселона, січень 1921 р.

ввели його до репертуару, запросивши українського диригента на свій виступ [36, с. 344], [65, с. 153].

У 1922 р. Олександр Кошиць із своїм хором виїхав у турне до Америки, де колектив користувався ще більшим успіхом, ніж у Європі, та продовжував виконувати «Щедрик» Миколи Леонтовича. Окрім США, хор завоював грандіозну славу і в Аргентині, Уругваї, Бразилії; з великим успіхом він концертував у Канаді, Кубі, Мексиці. 5 жовтня 1922 р. Українська республіканська капела вперше виконала «Щедрик» в США в славетному концертному залі Карнегі-холу у Нью-Йорку, прославивши ім'я Леонтовича серед американців [72, с. 26], [36, с. 344]. Концерт пройшов з аншлагом. На шпальтах газети «Свобода» констатували, що всі місця в залі були зайняті, а приблизно 300 осіб так і не змогли потрапити на виступ хору через брак квитків [70, с. 1]. Незабаром, 15 жовтня, відбувся ще один концерт Українського національного хору в залі Іподрому [72, с. 26], [80, с. 3].

У 1936 р. американець українського походження, аранжувальник, диригент, учитель музики Петро (Пітер) Вільховський, який працював для радіо NBC, написав англійську версію слів до «Щедрика» [40, с. 344], зберігши хорову партитуру Миколи Леонтовича та додавши фортепіанний супровід. Пісня нагадувала

йому передзвін, і він зафіксував цей образ у своїх віршах. У такому варіанті твір був надрукований у 1936 р. фірмою «CarlFisher, Inc.» у Нью-Йорку, при цьому зазначалося, що «Carol of the Bells» (з англ. – «коляда дзвонів») – українська колядка, музика Миколи Леонтовича, текст і аранжування Пітера Вільховського. Першими виконали цю обробку шкільний хор під керівництвом Пітера Вільховського та хор Вальтера Дамроша. Хори інших шкіл та коледжів просили копії твору. Так пісня набула надзвичайної популярності у всій Америці, а згодом стала світовим музичним бестселером [36, с. 344].

У листопаді 1969 р. у США було засновано фонд ім. М. Леонтовича. Ініціатором його створення виступила Українська всесвітня академія наук (УВАН) у США. У своєму зверненні до громадськості його керівники наголошували, що настав час створити такий фонд і для координації видання музичних творів українських композиторів. І саме завдяки УВАН у США було видано 12 томів збірок «Українські народні мелодії» Зиновія Лиська, «Релігійні твори О. Кошиця» та «Фортепіанні твори» під редакцією Таїсії Богданської [14].

Ім'я Миколи Леонтовича в літературі

Літератури, присвяченої Миколі Леонтовичу, що вийшла друком – дуже багато. Вона є ваговою складовою вшанування пам'яті композитора. У цій статті ми охарактеризуємо найзнаковішу, яка і лягла в основу цього дослідження.

Після окремих статей про Миколу Леонтовича, що вийшли друком за авторством Пилипа Козицького, Олеся Чапківського, Юрія Масютіна (Я. Юрмаса) та інших діячів музичної культури І половини ХХ ст., а також збірок його творів, надрукованих за сприяння Всеукраїнського музичного товариства ім. М. Леонтовича у 1920–30-х рр., про митця почали писати у 1940-х рр.

У 1941 р., після довгого забуття, вийшла в світ праця Володимира Дяченка «М. Д. Леонтович. Малюнки з життя» [19]. 1943-го, вперше в Канаді та США, друкарня «Українська книгарня» в Саскатуні видала збірник із творами Леонтовича [13].

У 1946 р. з'явився ряд статей про композитора, авторами яких стали Валеріан Довженко, Микола Гордійчук, Михайло Гайдай, Микола Грінченко та інші. Ці роботи присвячувались 25-річчю з дня смерті композитора. Для увічнення його пам'яті Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У ухвалили організувати республіканський Комітет у складі Пилипа Козицького, Лева Ревуцького, Павла Тичини,

Михайла Вериківського, Марії Литвиненко-Вольгемут, Зої Гайдай, Станіслава Людкевича, Костянтина Данькевича, Максима Михайлова, Валентина Борисова, Максима Рильського, Миколи Колесси, Григорія Верьовки, Бориса Лятошинського та Івана Золотоверхого [8, арк. 222]. На першому засіданні Комітету, що відбулось у грудні 1945 р., було заплановано ряд заходів щодо вшанування пам'яті Миколи Леонтовича та проведено наукову сесію, присвячену життю і творчості композитора, в якій взяли участь представники Спілки композиторів України, кафедри історії музики Київської державної консерваторії ім. П. І. Чайковського, Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР [53]. Було вирішено видати хорові твори Миколи Леонтовича і збірник статей та матеріалів про його творчість, який вийшов друком у 1947 р., упорядкований Валеріаном Довженком. До нього було включено уривки з щоденника композитора, спогади Сергія Протопопова, коротку біографічну довідку Миколи Грінченка та ін. Це була перша спроба осмислення і систематизації документів, рукописів та друків праць про Миколу Леонтовича [18].

Пізніше з'явилися нові цікаві книжкові видання, пов'язані з ім'ям композитора: Миколи Гордійчука «Микола Леонтович» (Київ, 1956, 1960, 1972, 1974, 1977), Петра Дяченка (Київ, 1950, 1969, 1985), збірник статей «Творчість М. Леонтовича» (Київ, 1977).

У 1982 р. вийшла книга «Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали», упорядкована Володимиром Івановим, в якій опубліковано спогади його рідних, друзів, учнів, діячів літературного та музичного світу: Миколи Грінченка, Максима Рильського, Павла Тичини, Пилипа Козицького, Григорія Верьовки та ін. До книги увійшов щоденник композитора, стаття «Як я організував оркестр у сільській школі». Крім того, вперше надруковано листи Леонтовича до Кирила Стеценка і лист Миколи Лисенка до Леонтовича [49].

Того ж року українською діаспорою в Нью-Йорку опубліковано зібрання матеріалів під упорядкуванням професора Симона Вожаківського «Микола Леонтович. Збірник на пошану великого українського композитора», що містить статті, спогади, вірші, присвячені композитору, а також фотографії і нотний матеріал [47].

У 1989 р. світ побачив посібник Миколи Леонтовича «Практичний курс навчання співу у середніх школах України». Це видання підготовлене за матеріалами музично-педагогічної спадщини композитора, в яких розкриваються ідеї митця щодо музичного виховання [43].

У 1997 р. вийшла друком брошура «Лібретистка М. Леонтовича», на сторінках якої Борис Іванов згадує про свою матір Надію Танашевич, яка написала лібрето до опери Миколи Леонтовича «На русалчин Великдень» за казкою Бориса Грінченка [25].

До 125-ої річниці від дня народження видатного композитора у 2002 р. опублікована монографія вінницького дослідника, професора Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського – Анатолія Завальнюка «Микола Леонтович. Дослідження, документи, листи». Уперше в ній опубліковано листи композитора до майбутньої дружини, оригінальні фотоматеріали, факсимільні відбитки музичних творів митця, його свідцтва про освіту, а також спогади доньки композитора про батька та інші цінні матеріали і документи [20]. У 2007 р. вийшло друге видання монографії Анатолія Завальнюка про Миколу Леонтовича, доповнене авторською статтею «Духовна спадщина Миколи Леонтовича», нотними ілюстраціями народно-хорових і духовних творів, та CD-диском з цими творами у виконанні Національної заслуженої академічної хорової капели України «Думка» і студентського хору Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського [22]. А у 2017 р., до 140-річчя від дня народження митця, світ побачило третє видання автора, до якого увійшли усі відомі музичні твори композитора [23].

Грунтовне дослідження про українську музичну еліту 1920–30-х рр. здійснила вінницька дослідниця, співробітниця Вінницького обласного краєзнавчого музею Лариса Семенко. У своїй науковій праці, опублікованій у 2007 р., вона описує створення та роботу Комітету вшанування пам'яті Миколи Леонтовича (пізніше Всеукраїнського товариства ім. М. Леонтовича) та його подільських філій, трагічну долю його членів у часи сталінських репресій. Документальну основу праці становлять матеріали Київських та Вінницьких архівів, тогочасної преси, раніше невідомі щоденники Степана Васильченка та Гната Яструбецького [71].

Монографію «Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича» у 2011 р. видала київська дослідниця Олена Бугаєва. У її дослідженні представлено історію формування і склад документів архівного фонду Музичного товариства ім. М. Леонтовича, що близько півстоліття зберігався у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки України (тепер Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. І. В. Вернадського) і як документальний фонд був упорядкований на поч. 1980-х рр. [2]. У 2015 р. музикознавиця опублікувала довідкове видання «Музичне

товариство імені М. Д. Леонтовича (1921–1931): біографічний словник», який умістив 450 біографій діячів Музичного товариства [3].

Ознайомитись із дослідженнями життя і творчості Миколи Леонтовича як українських, так і зарубіжних музикознавців можна у детальному та всебічному огляді літератури про композитора, який здійснила Ольга Кізян у біобібліографічному покажчику «Микола Леонтович – славетний український композитор», що видала Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва у 2017 р. [48].

Музеї М. Леонтовича

Музей М. Леонтовича у м. Київ

Першим музеєм, присвяченим нашому земляку, слід вважати музей, створений ще Комітетом вшанування пам'яті Миколи Леонтовича у Києві в 1921 р. Будучи у відрядженні на Вінниччині, Гнат Яструбецький привіз спогади про композитора, оригінали його творів, світлини і деякі речі для музею. Станом на червень 1921 р. музей налічував близько 200 меморіальних предметів [27, арк. 2]. Бажаючи зберегти все, що належало композитору, Комітет організував збір коштів на придбання ното-, книгозбірні та музичних інструментів шляхом проведення низки благодійних концертів [28, арк. 6]. Згодом музей почав поповнюватись не тільки меморіальними речами, а й предметами і матеріалами, присвяченими музичному життю того часу. Так, у звіті про діяльність Товариства за I половину 1922 р. зустрічаємо записи про наміри створення Музею музичної культури [29, арк. 1], а за II половину 1923 р. – уже про діяльність цього музею [30, арк. 5].

На жаль, точно не відома кількість предметів, що зберігались у музеї в роки діяльності Всеукраїнського товариства пам'яті композитора, як і доля самої колекції у ті буремні часи. Однак певна частина документів і світлин сьогодні збережені в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

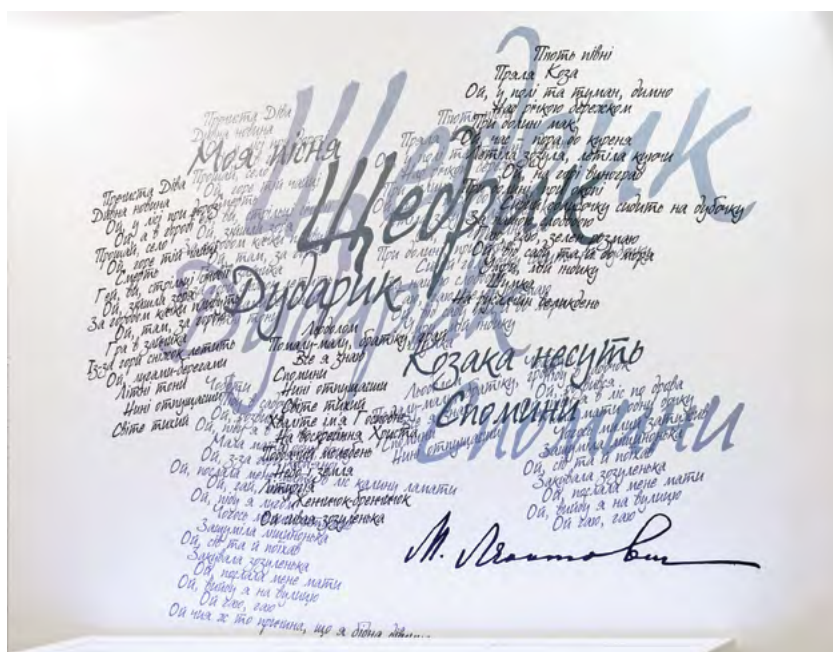
Музей М. Леонтовича у с. Марківка Теплицького району

У 1969 р. жителі сіл Марківка та Степанівка Теплицького району на загальних зборах ухвалили створити меморіальний комплекс славетного українського композитора Миколи Леонтовича в с. Марківка на території садиби його батька Дмитра Феофановича, де загинув композитор. Керівництво села звернулося з листом про наукову допомогу у створенні експозиції до голови Вінницького

обласного товариства охорони пам'яток історії та культури професора Василя Борщевського, який тоді очолював кафедру української літератури у Вінницькому державному педагогічному інституті ім. М. Островського (тепер ВДПУ ім. М. Коцюбинського). Збір матеріалів з цього питання був доручений викладачу музично-педагогічного факультету Анатолію Завальнюку, який невдовзі став автором наукової частини експозиції музею. Архітектурний та художній проекти музею виконав львівський архітектор Ярослав Ульгурський.

1977 р. був оголошений UNESCO роком Миколи Леонтовича, це пришвидшило будівництво музею. На Львівській скульптурній фабриці виготовлено бронзове погруддя композитора за художнім проектом скульптора Галини Кальченко та впорядковано могилу композитора з навколишньою територією. Музей було відкрито у грудні 1977 р. [21, с. 93–101], а у 1982 р. закладу присвоєно звання «народний» [5, с. 78–79].

У листопаді 2012 р. експозицію музею було закрито для відвідувачів через аварійний стан приміщення. У 2015 р. постало питання про передачу закладу на баланс області. Так, рішенням 41 сесії 6 скликання Вінницької обласної ради від 26 вересня 2015 р.



Фрагмент експозиції оновленого «Музею М. Леонтовича»
у с. Марківка Теплицького р-ну



Зал «Вшанування пам'яті М. Д. Леонтовича»
в оновленому музеї

№ 956 заклад став філією Вінницького обласного краєзнавчого музею. Тоді розпочалась копітка робота з підготовки нової експозиції, під час якої директором Вінницького обласного краєзнавчого музею Катериною Висоцькою та працівниками закладу Мариною Кошельник та Оленою Гордієнко було здійснено чималий обсяг робіт та наукових досліджень. Колективу наукових співробітників вдалось представити на новому рівні життєвий, творчий шлях видатного українського композитора та вшанування його пам'яті. На основі їх наукових розвідок написана ґрунтовна історична довідка, розроблена наукова концепція, складені тематико-структурний та тематико-експозиційний плани оновленого музею.

Для того, щоб експозиція відповідала усім сучасним вимогам, було залучено архітектора, керівника проектно-виробничої організації «Майстерня музейних проектів», члена Співки дизайнерів України, Національної співки архітекторів України, Українського комітету Міжнародної ради Музеїв (ICOM) Олександра Антонця, який розробив та виготовив дизайн-проекти нової експозиції та проект землеустрою на територію пам'ятки історії національного значення «Могила композитора М. Д. Леонтовича» та територію музею.

Напередодні Дня Незалежності України, 22 серпня 2016 р., з великим успіхом відбулось урочисте відкриття оновленого музею та могили композитора.

Музей-квартира М. Леонтовича у м. Тульчин

На правах відділу Тульчинського краєзнавчого музею діє Музей-квартира Миколи Леонтовича, відкрита у 1977 р. Приміщення, де сьогодні знаходиться музей, збудоване в кінці XIX ст., було квартирою, в якій проживала родина Леонтовичів та залишилась там мешкати після смерті Миколи Дмитровича [7, арк. 9–11]. Тут старша донька композитора Галина почала збирати родинні речі й у двох кімнатах влаштувала своєрідний музей. Збережена Галиною Леонтович колекція стала основою фондової збірки, а відтак і експозиції музею [52], [5, с. 49].



Галина Леонтович

Музей М. Леонтовича в Кам'янці-Подільському

У 2002 р. в рамках II Всеукраїнської конференції, приуроченої вшануванню Миколи Леонтовича, що пройшла у Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка, на базі кафедри музики, відкрито кабінет-музей композитора, де встановлено барельєф видатному митцю (автор – заслужений майстер народної творчості України Володимир Лашко).

У музейній експозиції представлено літературу про Миколу Леонтовича, копія свідоцтва про закінчення Подільської духовної семінарії, сторінки зі щоденника та підручника нотної грамоти 1919 р., сімейні світлини, фотографії хору станції Гришине, випуску вихованок Тульчинського єпархіального жіночого училища 1916 р., відбитки рукописів інструментального твору «Венгерки», обробок хорових творів «Світе тихий», «Позволь мені мати» та ін., збірка музичних творів композитора, видана в 1930 р. Чільне місце відведено заходам, присвяченим вшануванню пам'яті митця [66, с. 61].

Наукові конференції, присвячені Миколі Леонтовичу

І Всеукраїнська науково-практична конференція відбулась у 1997 р. на базі Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Відтоді вона проводиться щорічно. 14–15 грудня 2017 р. конференція за темою «Микола Леонтович і сучасна освіта та культура» була проведена впряме і приурочена до 140-ої річниці від дня народження композитора.

Вагомим внеском у вітчизняну науку є наукова конференція «Микола Леонтович: музична легенда Поділля», що відбулась у 2017 р. у с. Марківка Теплицького району, організатором якої є Вінницький обласний краєзнавчий музей і в рамках якої публікується ця стаття.

Пам'ятники Миколі Леонтовичу

Першим пам'ятником на честь Миколи Леонтовича став монумент, встановлений у Тульчині в 1969 р. Це питання піднімалося кілька разів починаючи з 6 грудня 1945 р., коли у Києві Рада народних комісарів УРСР і центрального комітету КП(б)У постановила утворити республіканський Комітет з відзначення 25-річчя з дня смерті Миколи Леонтовича. Комітету у справах мистецтв при РНК УРСР було доручено до квітня 1946 р. виготовити й затвердити проект бюста-пам'ятника, а виконкомові Вінницької обласної Ради депутатів трудящих – протягом 1946 р. спорудити його в Тульчині [8, арк. 222–223]. 29 липня 1946 р. відповідне рішення було прийнято й виконкомом Вінницької обласної Ради депутатів трудящих [9, арк. 21]. Однак пам'ятник так і не було встановлено.

У 1964 р. Вінницьке обласне управління культури порушило клопотання перед міністерством культури про виготовлення скульптурних портретів та бюстів діячів науки, літератури та мистецтва з нагоди 50-річчя радянської влади. Серед них був бюст Миколи Леонтовича, який планувалося відкрити в Тульчині. Проте цього разу він теж не був споруджений.

У 1969 р. це питання знову було порушено Виконавчим комітетом Тульчинської районної ради депутатів трудящих [12, арк. 20] і 12 липня цього ж року на честь 50-річчя народної хорової капели ім. М. Д. Леонтовича пам'ятник видатному композитору в Тульчині все ж було відкрито перед районним будинком культури (автори: скульптор Галина Кальченко; архітектор Анатолій Ігнащенко) [12, арк. 20], [37, с. 394].

Під час встановлення, у найкращих радянських традиціях, під основу пам'ятника у залізній скриньці було замуровано акт про його закладку, буклет «Пам'ятні місця Тульчинського району», фотокопію рукопису пісні «Щедрик», світлину тульчинської хорової капели ім. М. Леонтовича, газету «Зоря комунізму» від 1 лютого 1969 р., запрошення на ювілейний вечір, присвячений 90-річчю від дня народження композитора та монети СРСР 1967 р. [75].

У 1987 р. у Центральному міському парку Вінниці встановлено бюст Миколи Леонтовича на «Алеї видатних земляків» (автор – скульптор Володимир Смаровоз) [61, с. 389], [37, с. 65].

29 травня 2004 р. за благодійні кошти відкрито пам'ятник Миколі Леонтовичу у Немирові. Він стоїть на узбіччі дороги, яка веде на батьківщину композитора, в с. Монастирок. Погруддя композитора виготовили скульптор Яків Куленко та архітектор Микола Нечипорук [37, с. 282], [64, с. 4], [24].

Пізніше, у 2004 р., на зібрані громадою кошти погруддя було встановлено в Монастирку, на малій батьківщині композитора (автор – скульптор Яків Куленко) [34, с. 4], [24]. А у 2005 р. – на подвір'ї Чуківської СЗШ І–ІІІ ступенів, де вчителював Микола Дмитрович [37, с. 308], [58, с. 3].

У 1977 р., до 100-річчя від дня народження композитора та з нагоди відкриття музею Миколи Леонтовича у с. Марківка Теплицького району встановлено погруддя митця, виготовлене на Львівській скульптурній фабриці за художнім проектом скульптора Галини Кальченко [21, с. 97], [37, с. 308], [58, с. 3].

22 серпня 2016 р. було відкрито оновлений музей Миколи Леонтовича (філія Вінницького обласного краєзнавчого музею) у с. Марківка Теплицького району. Біля фасаду реконструйованого приміщення музею встановлено скульптурний портрет композитора, виконаний заслуженим художником України, членом Національної спілки художників України Володимиром Оврахом [54]. А монумент, виготовлений за проектом Галини Кальченко, перенесений у с. Суворівське Тульчинської міської об'єднаної територіальної громади, де був урочисто відкритий 8 грудня 2017 р. Погруддя облаштували на постаменті біля сільського будинку культури. З нагоди відкриття монумента у селі влаштували свято – з освяченням пам'ятника, покладанням квітів та концертом [4], [63].

1 вересня 2017 р. відкрили пам'ятник Миколі Леонтовичу на території Вінницького обласного училища культури і мистецтв. Погруддя виготовили за кошти обласного бюджету, авторство художнього проекту належить Володимирі Овраху. Подію приуро-

чили до 140-річчя від дня народження композитора та 60-річчя училища, яке заклад відзначив у 2018 р. [16].

Меморіальні дошки, встановлені на честь композитора

На жаль, автору цієї наукової статті так і не вдалося встановити точну дату появи меморіальної дошки на будинку, де проживала родина Леонтовичів у Тульчині. Однак, згадку про неї зустрічаємо у паспорті на історичну пам'ятку, датовану ще 1954 р. [7, арк. 9–11]. А у протоколі засідання виконкому Вінницької обласної ради депутатів трудящих від 20 вересня 1961 р. № 21 зафіксовано розгляд питання про встановлення меморіальних дощок на історичних і пам'ятних місцях Тульчина. Серед імен Олександра Суворова, Павла Пестеля було й ім'я Миколи Леонтовича. Згідно цього рішення на тому ж будинку було встановлено меморіальну дошку з написом: «У цьому будинку в 1909–1921 роках жив видатний український композитор Микола Дмитрович Леонтович» [10, арк. 23]. Пізніше вона була замінена, а роки, протягом яких митець проживав у цьому будинку – відкоректовані на «1908–1921».

У Києві, на вулиці Пугачова, 2, знаходиться будинок колишньої учительської семінарії, де в 1919–1920 рр. працював композитор. Дошку на цій будівлі відкрито 15 жовтня 1965 р. (скульптор – Валентина Шевченко) [62, с. 164], [82].

Будинок, в якому, ймовірно, проживав композитор у с. Шершні Тиврівського району, нині в аварійному стані. Меморіальна дошка на ньому встановлена у 1997 р., до 120-річчя від дня народження митця [81]. З цієї ж нагоди відкрито пам'ятну табличку і на приміщенні Тиврівського ліцею (колиш. Тиврівське духовне училище), де вчителював композитор [35, с. 1].

12 грудня 2002 р., на честь 125-ої річниці від дня народження композитора, відбулось відкриття меморіальної дошки на західному фасаді одного з центральних корпусів Кам'янець-Подільського державного аграрно-технічного університету (колишньої духовної семінарії), на якій написано «Микола Леонтович видатний український композитор 1892–1899 рр. навчався в духовній семінарії Кам'янця-Подільського» (автори – заслужений художник України Борис Негода та заслужений майстер народної творчості України Володимир Лашко) [67, с. 61], [39, с. 294–297].

У 2002 р. в рамках II Всеукраїнської конференції, приуроченої вшануванню Миколи Леонтовича, що відбулась у Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка,

на базі кафедри музики встановлено барельєф митця (автор – заслужений майстер народної творчості України Володимир Лашко).

У 2004 р. у с. Монастирок Немирівського району урочисто відкрили меморіальну дошку приблизно на тому місці, де стояла хата Леонтовичів [34, с. 4].

11 вересня 2015 р. на фасаді Шаргородського музею образотворчого мистецтва (м. Шаргород) відкрили композиційний пантеон світовим постатям: Михайлу Коцюбинському, Степану Руданському і Миколі Леонтовичу, оскільки вони навчались у Шаргородському духовному училищі [76].

Пам'ятну табличку на честь композитора встановлено також у с. Чуків Немирівського району. А у м. Покровськ (колишнє Гришине) Донецької області меморіальні дошки знаходяться на залізничному вокзалі та приміщенні залізничної школи, де раніше викладав Микола Дмитрович [60, с. 4].

До 140-річчя від дня народження видатного подолянина у вестибюлі мистецького корпусу Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка відкрито ще одну меморіальну дошку на честь композитора (автор – Володимир Лашко) [77].

Фестивалі та музичні свята

Традицію проведення концертів та вечорів на пошану Миколи Леонтовича започаткував Комітет пам'яті композитора у 1921 р. одразу після його трагічної загибелі. З тих пір відбулась незліченна кількість вечорів та концертів, присвячених пам'яті митця як на території сучасної України, так і за кордоном.

У 1988–1989 рр. Міністерством культури УРСР і Музичним товариством УРСР (надалі справу продовжили їх правонаступники Міністерство культури і мистецтв України та Національна всеукраїнська музична спілка) засновано хоровий конкурс ім. М. Леонтовича, який проводиться раз на три роки. На базі хорових колективів-учасників конкурсів ім. М. Леонтовича сформувалася нова генерація талановитих диригентів-хормейстерів, творчість яких високо цінується суспільством і державою, найкращим з них присвоєні високі почесні звання [46, с. 64–71], [26, с. 6].

У 2002 р. управлінням культури Вінницької облдержадміністрації та Вінницьким обласним центром народної творчості започатковано перший обласний фестиваль-конкурс хорових колективів «Леонтовича пісня понад світом лунає» [59, с. 1].

Розпорядженням голови Теплицької районної державної адміністрації у 2002 р. у рамках районного свята «Криниця Леонто-

вича – пісенне джерело» запроваджено щорічні премії ім. М. Леонтовича, які отримують талановиті, обдаровані діти, аматори та митці, працівники культури району [69].

Перший регіональний фестиваль хорової музики імені славетного українського класика Миколи Леонтовича на Вінниччині проведено в 2003 р. Вже тоді учасниками проекту стали більше двадцяти професійних та аматорських колективів області, серед яких чимало дитячих. У 2008 р. фестиваль переформатовано в «Хорові асамблеї Леонтовича». Організаторами проекту були управління культури і туризму Вінницької обласної державної адміністрації, управління культури Вінницької міської ради, обласна філармонія та обласний центр народної творчості [51, с. 195].

«Хорові асамблеї Леонтовича» стали постійно діючою майстернею для хорових виконавців та композиторів, у рамках якого відбувається фестиваль хорового мистецтва і Всеукраїнський конкурс композиторів на кращий хоровий твір. Саме твори-переможці мають честь бути виконаними на так званих «Концертних асамблеях» [51, с. 195].

У грудні 2012 р. до 135-ої річниці від дня народження Миколи Леонтовича започатковано щорічний обласний фестиваль хорового мистецтва «Співає Поділля Леонтовича» [51, с. 198].

4–5 червня 2017 р. в рамках відзначення 140-річчя від дня народження композитора відбувся Міжнародний оперний openair фестиваль «OPERA FEST-TULCHYN» у легендарному «подільському Версалі» – Палаці Потоцьких у Тульчині.

Протягом двох днів грандіозних концертів і постановок під відкритим небом виступило більше 300 професійних артистів: три симфонічні оркестри з Києва, Львова та Вінниці, два хорові колективи зі Львова та академічний камерний хор «Вінниця», солісти оперної сцени України, Італії, Німеччини, Польщі та Чехії, маестро-диригенти з Німеччини, США, Польщі та України. Поміж кращих українських і відомих опер європейських столиць на фестивалі виконано казкову оперу-феєрію Миколи Леонтовича «Нарусалчин Великдень», якою особисто диригував 78-річний український класик, композитор Мирослав Скорик, який дописав незавершену оперу 40 років тому [50].

Відповідно до рішення 25 сесії 7 скликання Вінницької обласної Ради № 500 від 12 жовтня 2017 р. започатковано премію імені М. Леонтовича, яка вручається у грудні – до дня народження відомого композитора [74]. Переможцями у 2017 р. стали композитор Михайло Швед та муніципальний камерний хор «Київ». Він-

шували переможців 13 грудня на гала-концерті І Всеукраїнського фестивалю хорового мистецтва ім. М. Леонтовича [55].

Пам'яті Леонтовича приурочено ще декілька традиційних мистецьких свят: «В серці вічно Леонтовича пісні» у Немирівському та «Дударик» у Тульчинському районах [79, с. 4], [51, с. 197].

Заклади, що носять ім'я М. Леонтовича

Державна музична профшкола ім. М. Леонтовича у м. Київ

У 1925–1926 навчальному році у Києві розпочала свою роботу Державна музична профшкола ім. М. Леонтовича, яка мала хоровий, інструментовий (класи гри на фортепіано, скрипці, віолончелі) відділи та відділ народних інструментів (оркестровий ансамбль). Курс навчання тривав три роки. Навчання гарантувало професійну підготовку з музичної спеціальності, а також всебічну музичну освіту [33, с. 1].

Вінницьке училище мистецтв та культури ім. М. Леонтовича

У 1958 р. у Вінниці було засноване музичне училище. У 1968 р. за досягнення в підготовці молодих спеціалістів та з нагоди 10-річчя Вінницького музичного училища йому присвоєно ім'я видатного українського композитора Миколи Леонтовича [11, арк. 77], [41, с. 13], [16].

Відповідно до постанови Кабінету міністрів України від 29 травня 1997 р. № 526 та розпорядженням голови Вінницької облдержадміністрації від 17 липня 1997 р. № 238 на базі Вінницького музичного училища і Тульчинського училища культури створено Вінницьке державне училище мистецтв та культури ім. М. Д. Леонтовича (з філією в м. Тульчин). Однак така реформа додала багато клопоту та незручностей у навчальний процес, а головне, так і не довела свою ефективність. Саме тому рішенням Вінницької обласної Ради 33 скликання 4 сесії від 26 липня 2002 р. № 50 та рішенням Вінницької обласної Ради 4 скликання 4 сесії від 7 листопада 2002 р. № 99 Тульчинська філія відокремлена в структурний підрозділ, а училище перейменовано на комунальний вищий навчальний заклад «Вінницьке училище культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича» [41, с. 21–22].

У 2015 р. Шаргородська дитяча музична школа відзначила 50 років з дня заснування. З цієї нагоди їй присвоєно ім'я видатного митця [83].

Покровська музична школа у м. Покровськ Донецької області (до 1934 р. – Гришине) носить ім'я відомого композитора з 1977 р. [68], [6].

Школу мистецтв Деснянського управління освіти у м. Київ, дитячу школу мистецтв № 4 у м. Харків та загальноосвітню школу І-ІІІ ступенів № 1 – гімназію у м. Немирів також названо на честь Миколи Леонтовича.

20 грудня 2017 р. депутати Вінницької обласної ради 7 скликання прийняли рішення про те, що обласна філармонія носитиме ім'я автора «Щедрика» [17].

Філателія та нумізматики

Ім'я Миколи Леонтовича також увіковічено за допомогою філателії та нумізматики. Так, 21 червня 2002 р. вийшла марка «Микола Леонтович». А 5 січня 2016 р. Національний банк України ввів у обіг дві пам'ятні монети «Щедрик» номіналом 5 гривень з нейзильберу та 20 гривень зі срібла. Монети «Щедрик» продовжують серію «Українська спадщина» та присвячені 100-річчю першого виконання твору хором Київського університету [56].

Рекорди, флешмоби, мистецькі акції

У листопаді 2016 р. стартував флешмоб «Щедрик 100 challenge», приурочений до 100-річчя першого виконання «Щедрика». Ініціатор та автор ідеї – Назарій Давидовський, священник, викладач кафедри теорії та методики музичного виховання Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу (ВГПК), художній керівник народної жіночої хорової капели ВГПК «Соломія». Суть флешмобу полягала у створенні у інтернет-мережі своєрідної галереї виконання «Щедрика» різними людьми в Україні та за її межами.

За 76 днів музична естафета облетіла понад півсотні міст у десяти країнах світу. У ній взяли участь хор «Київ», Народний хор ім. Г. Верьовки, хорові колективи вищих навчальних закладів, церковні хори, вокально-інструментальні ансамблі тощо. В рамках флешмобу «Щедрик» виконували на різноманітних музичних інструментах, зокрема: фортепіано, гітарі, сопілці, органі, дзвонах. Твір виконали навіть мовою жестів. А Вінницький народний ансамбль танцю «Барвінок» «станцював» легендарну мелодію. Проте унікальність вінницького флешмобу в тому, що вперше в історії України організаторам лише однієї ініціативи вдалося зібрати понад 170 виконань обробки української народної пісні. І при цьому було задіяно не одну тисячу виконавців. «Щедрик» у рамках флеш-

мобу пролунав в Україні, США, Іспанії, Польщі, Канаді, Росії, Франції, Фінляндії, Німеччині та Литві [44].

У грудні 2017 р. представники Книги рекордів України зафіксували чергове унікальне досягнення у Вінниці: «Виконання понад 100 творів Миколи Леонтовича на Всеукраїнському фестивалі хорового мистецтва імені Леонтовича» під час проведення Всеукраїнського фестивалю хорового мистецтва ім. М. Леонтовича, в якому взяли участь 1500 виконавців 40-ка аматорських і професійних хорових колективів Вінниччини, Київської, Рівненської, Харківської, Одеської та Чернігівської областей. Хоровими колективами виконано 100 творів композитора. Фінальним акордом заходу став флешмоб на площі Т. Шевченка за участю учасників фестивалю, які одночасно виконали всесвітньо відомого «Щедрика» [73].

У 2017 р. на онлайн-мапі з порятунку об'єктів культурної спадщини #SOSмайбутнє з'явилась інформація про занедбану хату родини Леонтовичів у с. Шершні, де пройшло дитинство композитора. Аби врятувати будинок відомого композитора Миколи Леонтовича, громада села організовувала тут фестиваль «Шершні Леонтовича». До благодійної естафети з відновлення будинку автора всесвітньо відомого «Щедрика», влаштувавши благодійний вечір «LeontovychHeart», підключився 16-річний скрипаль-віртуоз Ілля Бондаренко, який виконував «Щедрика» і на Майдані, і в Білому Домі у Вашингтоні [15]. Однак, науковці ставлять під сумнів автентичність будівлі, посилаючись на працю відомого історика Юхима Сіцінського, який згадує, що священницький будинок згорів у 1898 р. Це також підтверджують й архівні документи. Питання відновлення хати, в якій начебто Микола Леонтович провів дитячі роки, викликало широкий розголос і наразі не є остаточно вирішеним.

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що вшанування пам'яті Миколи Леонтовича як явище виникло одразу після його смерті у 1921 р. і триває до сьогодні. Географія його розповсюдження вийшла далеко за межі України. За майже столітню історію вшанування пам'яті композитора набуло характеристик, властивих соціальному феномену, а саме: цілісності, системності, комплексності, багатофакторності, доцільності, динамізму.

Цілісність феномену вшанування пам'яті Миколи Леонтовича полягає у його відносній автономності, незалежності від навколишнього середовища. Системність і комплексність притаманна йому як сукупність взаємодіючих форм і напрямів. Доцільність виражається у надзвичайній актуальності та популярності.

З часу свого зародження досліджуване нами явище видозмінювалось, розвивалось, осучаснювалось, враховуючи політичні й економічні чинники та суспільні потреби. Так, у 1920-х рр. достатньо було влаштувати вечори пам'яті чи концерти на пошану композитора. Сьогодні поруч з цими заходами успішно проходять сучасні фестивалі, мистецькі акції та флешмоби тощо. Все це свідчить про його динамізм. А багатофакторність виражається у широкому спектрі напрямів: музейній справі, літературі, монументальному мистецтві, нумізматиці тощо.

До того ж, висвітлена історична ретроспектива яскраво доводить, що увіковічення пам'яті відомих і талановитих земляків несе в собі просвітницьку функцію, спрямовану на зміцнення національної самосвідомості, вихованні патріотичних почуттів і любові до своєї держави. Окрім цього, проводячи подібні заходи, ми популяризуємо, зберігаємо та примножуємо нематеріальну культурну спадщину нашого народу та його славу історію.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ахевич Н. Пам'ятнику М. Леонтовича – 35 років / Н. Ахевич // Тульчинський край. – 2004. – № 8. – С. 4.
2. Бугаєва О. Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича: монографія / О. Бугаєва; Національна академія наук України; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; наук. ред. В. М. Даниленко. – К.: НБУВ, 2011. – 388 с.
3. Бугаєва О. Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича (1921–1931): біографічний словник / О. Бугаєва; наук. ред. В. І. Попик; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 348 с.
4. Відкриття пам'ятника українському композитору Миколі Дмитровичу Леонтовичу в селі Суворовське [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tulchynska.gromada.org.ua/news/17-45-30-08-12-2017/>.
5. Вінниччина музейна: Довідник / Вінниц. обл. краєзн. музей – Вінниця, 2008. – 96 с.
6. В Покровске отметили 140-летие великого композитора Николая Леонтовича [Електронний ресурс] // Орбіта. – 2017. – Режим доступу: <http://orbital.dn.ua/v-pokrovske-otmetili-140-letie-velikogo-kompozitora-nikolaya-leontovicha.html>.
7. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО) Р-4971 – Оп. 1 – Спр. 43.
8. ДАВіО. – Р-2700. – Оп. 5. – Спр. 25.
9. ДАВіО. – Р-2700. – Оп. 5. – Спр. 75.
10. ДАВіО. – Р-2700. – Оп. 6. – Спр. 1697.
11. ДАВіО. – Р-2700. – Оп. 17. – Спр. 13.
12. ДАВіО. – Р-2700. – Оп. 17. – Спр. 245.

13. Житкевич А. Щедрикове безсмертя: до 140-річчя уродин Миколи Леонтовича [Електронний ресурс] / А. Житкевич // meest-online.com. – 2017. – Режим доступу: <http://meest-online.com/culture/schedrykove-bezsmertya-do-140-richchya-urodyn-mykoly-leontovycha/>.
14. Житкевич А. Ім'я Миколи Леонтовича на американських берегах [Електронний ресурс] / А. Житкевич // meest-online.com. – 2017. – Режим доступу: <http://meest-online.com/culture/imya-mykoly-leontovycha-na-amerykanskyh-berehah/>.
15. Жовтун В. «Флешмоб» з порятунку будинку Леонтовича триває: на відновлення столітньої хати потрібен ще мільйон [Електронний ресурс] / Валерія Жовтун // Вежа. – 2018. – Режим доступу: <https://vezha.vn.ua/fleshmob-z-poryatunku-budynku-leontovycha-tryvaye-na-vidnovlennya-stolitnoyi-haty-potriben-shhe-miljon-video/>.
16. Гандзюк М. У Вінниці відкрили пам'ятник Миколі Леонтовичу [Електронний ресурс] / Микола Гандзюк // Місто. – 2017. – Режим доступу: <http://misto.vn.ua/news/item/id/10862>.
17. Геркалюк М. Називатись по-новому: Вінницька обласна філармонія отримала ім'я Миколи Леонтовича [Електронний ресурс] / Микола Геркалюк // Вежа. – 2017. – Режим доступу: <https://vezha.vn.ua/nazyvatys-po-novomu-vinnytska-oblasna-filarmoniya-otrymala-im-ya-mykoly-leontovycha/>.
18. Довженко В. Д. М. Д. Леонтович: Зб. статей та матеріалів / В. Д. Довженко. – Київ: АН УРСР, 1947. – 103 с.
19. Дяченко В. П. Малюнки з життя / В. П. Дяченко. – Харків: Мистецтво, 1941. – 138 с.
20. Завальнюк А. Микола Леонтович: Дослідж., док., листи: До 125-ї річниці від дня народж. / А. Ф. Завальнюк. – Вінниця: Поділля-2000, 2002. – 256 с.
21. Завальнюк А. Ф. Микола Леонтович. Дослідження, документи, листи. До 125-ї річниці від дня народження / А. Ф. Завальнюк. – Вінниця: «Розвиток», 2003. – 192 с.
22. Завальнюк А. Ф. Микола Леонтович: Листи, док., духов. музика: До 130-річниці від дня народж. – Вид. 2-е, доопрац. і доп. / А. Ф. Завальнюк. – Вінниця: Нова кн., 2007. – 272 с.
23. Завальнюк А. Микола Леонтович. Повне зібрання хорової та педагогічної спадщини (з передмовою та коментарями). До 140-ї річниці від дня народження / А. Ф. Завальнюк. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. – 688 с.
24. За останні два роки на Немирівщині відкрито три пам'ятники Леонтовичу [Електронний ресурс] // 20 хвилин. – 2006. – Режим доступу: <https://m.20minut.ua/Novyny-Vinnytsi/Podii/za-ostanni-dva-roki-na-nemirivschini-vidkrito-tri-pamyatniki-leontovichu-34979.html>.
25. Іванов Б. Лібретистка М. Леонтовича / Б. Іванов. – Вінниця: обласний краєзнавчий музей, 1997. – 44 с.
26. Імені М. Д. Леонтовича // Культура і життя. – 1988. – 17 січ. – С. 6
27. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі ІР НБУВ). – Ф. 50. – № 3.

28. ІР НБУВ. – Ф. 50. – № 46.
29. ІР НБУВ. – Ф. 50. – № 303.
30. ІР НБУВ. – Ф. 50. – № 304.
31. ІР НБУВ. – Ф. 50. – № 345.
32. ІР НБУВ. – Ф. 50. – № 523.
33. ІР НБУВ. – Ф. 50. – № 761.
34. Кавун М. У рідному селі Леонтовича / М. Кавун // Вінниччина. – 2004. – 17 груд. – С. 4.
35. Казанець М. Леонтович до нас піснею прилинув...: фоторепортаж про відкриття меморіал. дошок / М. Казанець // Маяк. – 1997. – 27 груд. – С. 1.
36. Карась Г. В. Феномен «Щедрика» в обробці Миколи Леонтовича у світовому комунікаційному просторі ХХ ст. / Г. В. Карась // Педагогічна освіта: теорія і практика. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 12. – С. 343–347.
37. Каталог-довідник: Пам'ятки історії та культури України. Зошит 5. Вінницька область / НАН України. Інститут історії України; Центр досліджень історико-культурної спадщини України. – К., 2015. – 482 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://history.org.ua/LiberUA/ZvidVinObl5_2016/ZvidVinObl5_2016.pdf.
38. Козак С. Манхеттен. 4-та вулиця / С. Козак // Культура і життя. – 1979. – 29 квіт. – С. 3.
39. Кляпетура С. І. Постать М. Леонтовича в творчості подільських художників / С. І. Кляпетура, Н. В. Васильєва // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2013. – Вип. 13. – С. 294-297 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2013_13_57.
40. Кузик В. В. «Щедрик»: аналіз – stretta / В. В. Кузик // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2013. – Вип. 14. – С. 277–279. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2013_14_54.
41. Кушка Н. М. Із скарбниці пам'яті / Н. М. Кушка // 50 років Вінницькому училищу культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича. – Вінниця, 2008. – 176 с.
42. Кушка Н. Хорові колективи ім. М. Д. Леонтовича у Вінниці у першій третині ХХ ст. / Н. Кушка // Микола Леонтович і сучасність: до 135-річчя від дня народження композитора / упоряд.: О. Ю. Мельничук, С. П. Поляковська. – Вінниця: Нова Книга, 2012. – 52 с.
43. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України: (З пед. спадщини композитора) / Упоряд. Л. Іванов; Передм. М. Гордійчука. – К.: Муз. Україна, 1989. – 134 с.
44. Мазур В. Прилетіла ластівочка: у Вінниці фінішував міжнародний флешмоб #Щедрик100Challenge [Електронний ресурс] / Віталія Мазур // Вежа. – 2017. – Режим доступу: <https://vezha.vn.ua/pryletila-lastivochka-u-vinnitsi-finishuvav-mizhnarodnyj-fleshmob-shhedryk100challenge/#top>.
45. Макрушин І. Х-річний ювілей Вінницької капели ім. Леонтовича // Музика масам. – 1929. – № 1. – С. 24.
46. Мечак Л. Розвиток хорового виконавства на сучасному етапі / Л. Мечак // Хорова музика в контексті мистецької освіти: матеріали обласної науково-практичної конференції 14 травня 2015 року. Управління

- культури, туризму, національностей та релігій Хмельницької обласної державної адміністрації; Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтв; Редкол.: Т. С. Стан, В. О. Вибодовська, Т. О. Совинська. – Хмельницький, 2015. – 208 с., С. 64–71.
47. Микола Леонтович. Збірник на пошану великого українського композитора. – Нью-Йорк, 1982. – 110 с.
 48. Микола Леонтович – славетний український композитор: біобібліографічний покажчик / Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязева: уклад. О. І. Кізян; ред. С. В. Лавренюк; комп'ютер. верстка, дизайн, оригінал-макет Н. В. Спиця. – Вінниця, 2017. – 412 с.
 49. Микола Леонтович: Спогади. Листи. Матеріали / упоряд., прим. та комент. В. Ф. Іванова. – Київ: Муз. Україна, 1982. – 238 с.
 50. Міжнародний оперний openair фестиваль – «OPERAFEST-TULCHYN» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://operafest-tulchyn.blogspot.com/p/a-a-aa-a-a-a-aaa-2017.html>.
 51. Москвічова Ю. Хорові фестивалі Вінниччини як чинник розвитку хорового виконавства на сучасному етапі / Ю. Москвічова // Хорове мистецтво України та його подвижники: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дрогобич, 20–21 жовтня 2016 року) / редкол. І. Л. Бермес, В. В. Полюга. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. – 282 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ddpu.drohobych.net/?page_id=5182.
 52. Музей-квартира видатного українського композитора М. Д. Леонтовича [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tulchin-rda.gov.ua/socialnogumanitarna-cfera/kultura-i-turizm/muzej-kvartira-md-leontovicha>.
 53. Музей М. Леонтовича: КН-248 – Запрошення на наукову сесію, присвячену 25-річчю від дня смерті М. Леонтовича.
 54. Музей М. Д. Леонтовича с. Марківка Теплицького району [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vinnytsia-museum.in.ua/branches/leontovych-museum>.
 55. Нагородження премії імені М. Д. Леонтовича [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: <http://vincult.gov.ua/>.
 56. Національний банк України 5 січня 2016 року ввів в обіг дві пам'ятні монети «Щедрик» [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/article/25866294?annId=25866295>.
 57. Носов Л. Перший хор імені Леонтовича / Л. Носов // Народна творчість та етнографія. – 1968. – № 4. – С. 60–61.
 58. Остапенко Т. Пам'ятник Миколі Леонтовичу / Т. Остапенко // Освіта України. – 2005. – 26 лип. – С. 3.
 59. Откидач О. Вічна пісня Леонтовича / О. Откидач // Подолія. – 2002. – 20 груд. – С. 1. – (Спец. вип. газ. «П'ятниця»).
 60. Пам'яті Леонтовича // Зоря комунізму. – 1966. – 9 травня. – С. 4.
 61. Пам'ятки історії та культури Вінницької області: словникова частина / Упорядн.: С. М. Василюк, А. В. Войнаровський, С. Д. Гальчак,

- С. О. Гусев, Ю. А. Зінько, О. В. Зінько, А. О. Калінчук, П. М. Кравченко, О. А. Колястрок, В. В. Кононенко, В. А. Косаківський, О. І. Криворучко, Ю. В. Легун, А. К. Лисий, В. М. Мазур, О. А. Мельничук, І. П. Мельничук, Т. А. Мельничук, М. Р. Мудраченко, В. І. Петренко, Т. П. Пірус, А. М. Подолинний, М. В. Потупчик, І. М. Ромашок, О. І. Роговий, О. Г. Рудик, І. М. Смірнов, Ю. С. Степанчук, А. І. Сторожук, Т. Р. Соломонова, В. А. Тучинський, С. О. Царенко, Л. П. Ящук. Вінницька обласна державна організація; Вінницька обласна рада; Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського; Інститут історії, етнології і права; Обласна робоча група тому Зводу пам'яток історії і культури Вінницької області. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – 400 с.
62. Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 2: Каталог-довідник пам'яток історії та культури України: м. Київ / Горбик В. О. (кер. автор. колект.), Гаврилюк Л. О., Денисенко Г. Г., Катаргіна Т. І., Титова О. М., Пархоменко М. Т., Федорова Л. Д., Чешко В. М. – К., 2007. – 277 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/kyiv_katalog/kyiv_katalog.pdf.
63. Пам'ятник Леонтовичу відкрили на Вінниччині — до 140-річчя композитора [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://klasno.info/pam-yatnik-leontovichu-vidkrili-na-vinnichchini-do-140-richchya-kompozitora/>.
64. Пам'ятник Леонтовичу в Немирові // Вінниччина. – 2004. – 2 черв. – С. 4.
65. Пересулько Т. В. Європейське турне Української Республіканської Капели (1919–1921) як інструмент зовнішньополітичної стратегії і культурної дипломатії Симона Петлюри / Т. В. Пересулько // Науковий вісник Дипломатичної академії України. Випуск 24. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Частина І. Серія «Історичні науки». – Київ, 2017. – С. 148 – 155.
66. Печенюк М. Музей М. Д. Леонтовича / М. Печенюк // Мистецтво та освіта. – 2008. – № 2. – С. 61.
67. Печенюк М. Пам'яті великого композитора / М. Печенюк // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 4. – С. 60.
68. Рішення виконавчого комітету Красноамійської міської ради народних депутатів від 12.12.1977 р.
69. Розпорядження голови Теплицької районної державної адміністрації «Про організаційно-методичні питання забезпечення розвитку культури району» від 10 вересня 2002 р. № 278.
70. Свобода. – № 236. – 1922. – 11 жовт., – С. 1.
71. Семенко Л. І. Їх поєднала пісня Леонтовича.../ Л. Семенко – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2007. – 272 с.
72. Семенко Л. Примітки до «Щедрика» // Микола Леонтович – славетний український композитор: біобібліографічний покажчик / Упр. культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва: уклад. О. І. Кізян; ред. С. В. Лавренюк; комп'ютер. верстка, дизайн, оригінал-макет Н. В. Спиця. – Вінниця, 2017. – 412 с.

73. У Вінниці встановили рекорд України по виконанню ста творів Миколи Леонтовича [Електронний ресурс] // myvin. – 2017. – Режим доступу: <http://www.myvin.com.ua/ua/news/events/52852.html>.
74. Управління культури і мистецтв обласної державної адміністрації оголошує проведення конкурсу на здобуття Премії імені М. Д. Леонтовича [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: <http://vincult.gov.ua/>.
75. Урочистий акт для увічнення видатного українського радянського композитора М. Д. Леонтовича від 15 травня 1969 р., м. Тульчин.
76. У Шаргороді створили «триптих» із Коцюбинського, Руданського і Леонтовича [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://i-vin.info/news/u-shargorodi-stvoryly-tryptykh-iz-kotsyubynskogo-rudanskogo-i-leontovycha-12896>.
77. Фаріон О. V Міжнародна науково-практична конференція «Микола Леонтович і сучасна освіта та культура» [Електронний ресурс] / Оксана Фаріон // Студентський меридіан: Газета Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2017. – Режим доступу: <http://meridian.kpnu.edu.ua/2017/12/19/v-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiya-mykola-leontovych-i-suchasna-osvita-ta-kultura/>.
78. Хор імені М. Леонтовича з Нью-Йорка // Культура і життя. – 1979. – 22 липня. – С. 4.
79. Цвігун Т. Традиції розвитку хорового мистецтва на Вінниччині / Т. Цвігун // Микола Леонтович і сучасність: до 135-річчя від дня народження композитора / упоряд.: О. Ю. Мельничук, С. П. Поляковська. – Вінниця: Нова Книга, 2012. – С. 4.
80. Цегельський Л. Концерт Українського національного хору в Нью-Йорку дня 5-го жовтня 1922 / Л. Цегельський // Свобода. – № 236. – 1922. – 11 жовт. – С. 3.
81. Шершні Тиврівського району [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://irp.vn.ua/index.php?page=0&action=52&k=699>.
82. Янковська О. В. Леонтович Микола Дмитрович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2009. – 790 с. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Leontovich_M_D.
83. 50-річній Шаргородській музичній школі присвоєно ім'я Миколи Леонтовича [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rda.sharrayrada.gov.ua/fakti/50richnij-shargorodskij-muzichnij-shkoli-prisvoeno-imya-mikoli-leontovicha/>.

Короткі згадки про Миколу Дмитровича Леонтовича¹

ГРЕХ ЯКИМ,

писано в роки учительських курсів
в Гайсині між 19–22 вересням 1921 р.

МОЇ СПОМИНИ ПРО МИКОЛУ ДМИТРОВИЧА ЛЕОНТОВИЧА

В суботу після Різдва 21 р., в полудні, два невідомих чоловіки підходять легенько до моєї квартири. Якихось два товариші йде до нас. Дивлячись через вікно сказала: «...браво Микола Дмитрович! Що ви кажете?!» І в ту мить здивований мій погляд зупинився на веселім обличчю добре знаомого мені чоловіка. Його, пошита йому дружиною, шапка, старе пальто, одна рукавиця на один палець вмить переконали мене, що це був дійсно Микола Дмитрович. Я скочив до дверей і, рівночасно з отворенням дверей, вдарив по моїм здивованім обличчю його приємний, ласкавий голос:

- Здоров, старий!
- Микола Дмитрович! Як це? Якими судьбами?
- А що – не сподівались?
- Скоріше метелиці з ясного неба, ніж Вас з Тульчина.
- А це мій компаньйон мужик Чижський, знайомтеся!
- Просимо в хату!

От несподіванка. Вітаючись з хатніми, здивовано тяжко було вступити в розмову.

- Як це Ви добилися тут до Теплика?
- От як бачити, хотів поспробувати чи добрі отсі черевики, котрі продав мені один тульчинський спекулянт.
- Ви його певно знали?
- Еге, щось чув про него, – цим спекулянтом охрестив як раз мене Микола Дм., бо я відпродав йому свої черевики.

¹ Текст спогадів подається зі збереженням стилістики, граматики та орфографії автора. Упорядники збірника не здійснювали літературну редакцію тексту, аби зберегти автентичність спогадів. Для полегшення розуміння написаного змінено пунктуацію автора. Нерозбірливі фрагменти вилучено із позначенням – [...]. Джерело спогадів: Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, фонд №50, справа 1512.

– Тепер в такі непевні часи мандрувати? Ой, занадто ризикуєте, Микола Дм.

– Ви думаєте, що тільки Вам можна ходити з Тульчина в Теплик, а мені ні? – видержуючи все поважно веселу усмішку, говорив він.

– І як це Ви пройшли, кругом війська і банди. Ви їм не попадалися на очі? Я вже сам чотири рази збирався йти відвідати Вас в Тульчині, і все неспокійний час, переходи військ, бої з повстанцями як раз в тих районах відстрокували мене від мандрівки на Тульчин. А Ви все-таки рішилися!

– Я не мужик, щоб боятися йти на чужину!

– Як раз питав би ся Вас, як би хто-небудь з ліса вискочив вам на зустріч, чи Ви мужик, чи ні. Тоді навіть ваша музикально-вокальна рукавиця (його назва) не спасла б вас від всяких реквізіцій не то спекулянтських черевиків, але може й голови!

– Не бійтеся, я йому показав би п'ять пальців: оцей грає соль, а цей фа діез, або фі, а цей і той октаву. Спитав би його чи він курить, чи є в кого «мерсі» (так любив говорити Микола Дм., коли хотів від кого закурити), побалакали б собі і розійшлись по-грамотному.

– А ви о вас навіть не питав би, а відразу стріляв би.

– Так-так, ви лучше не ходіт і добре зробили, що не пішли! Аж на чужину в Тульчин.

В дальшій, все шуткуючій розмові, сказав Микола Дм., що треба було йому йти до батька за хлібом, і ще батько має пошити йому костюм з раднини та й цікавиться, чи виконала роботу Н. Танашевич. А робота така, що Танашевич переробляла по вказівкам Миколи Дм. [...] Грінченка «На русальчин Великдень» лібрето для його опери.

– А як же Ваша опера? – спитав я.

– Відпочиває!

– Чому?

– Нема часу, всякі зібрання, співки з солістами і хором, уроки – все те перешкоджає, а до того я порішив за цей час підучитися трохи в техніці.

– Но-но, не зівайте. Ви ж обіцяли Стеценкові на Великдень закінчити всі три акти.

– Це він собі сам обіцяв! Хто його знає, що ще до Великодня може статися? – ті слова висказав він якимось інакше, більш з болісною шуткою, ніж веселою.

– Ну як поживаєте ви в Теплику?

– Втікли з Тульчина, трохи скучно стало без вас.

– В нас є державний хор, ага!

– А у вас що і мужиків нема, правда?

– Ми дали концерт, ага! На різдво колядки співали, ага! (Це «ага» уживав покійний шуткуючо хвалячись).

– А ми на різдво співали також галицьку колядку та українських також, ага! – відповів я таким же тоном, – і, очевидно, що це від мене походить «ага»!

Розмовляючи так на буденні теми ми засіли до обіду. Микола Дм. зі смаком їв куліш, промовляючи: «О, я дуже люблю куліш. Лучше, ніж циган сало».

По обіді тов. Чижський попросив нас і пішов далі до Дубової, за Уманем, а Микола Дм. остався ще якийсь час у мене.

– Я вам приніс книжечку. От маєте поезії Тичини, молодого талановитого нашого письменника. Читали?

– Ні, не мав нагоди. – відповів я. – Оставте, з подякою прочитаю.

Опісля розказував Миколі Дм., що тульчинський Союз споживчих тов. закупив багато українських книжок і можна було за дешеву ціну купити їх. Шуткуючи хвалився, що він сам викупив за совети і пороздавав своїм учням: «Хай кожен з них має в себе вдома хоч по книжечці».

Розмовляючи так на різні теми, ми перейшли й на його оперу. Я став просити, щоб заграв він що-небудь із «своїх русалок». Якось дуже неохотно, відмовляючись, що він не в настрою, згодився переграти декілька пісень із опери. Граючи, він часто помилявся, правда та сила цих поспішно байдужно виконуваних пісень, мов дійсна русалка, лоскотала душу. Зважаюся, грали самі русалки руками Миколи Дм. Не довго грав він, а коли я настоював продовжувати, він відповів що не привик грати на цім піаніно і різними шутками відмовлявся. Приємно жартуючи, пересиджували короткі хвилини зимового дня.

Микола Дм. збирався до дому. Я відпроваджував його. Ми вийшли за містечко.

– Ну коли ж ви женитесь? – спитав він мене.

– Не знаю, слабує легкими дівчина. Треба підждати, щоб виздоровіла.

– А в Стражгороді бували?

– Був, але давно вже.

– Як Надя, пише що – не знаєте?

– Надя? Крім вашого лібретта до опери, ще й гарні вірші стала писати.

– Та й українка з неї стала, правда? – немов з веселою ласкавістю спитав він мене.

– Я думаю, що хто з вами не подружився би, не може бути не українцем (тим більше в роді такої чуткої поетичної вдачі як Надя). А гарна дівчина, правда? Я от хотів її жениха прислати, розказував йому про Надю, але, здається, він побоювався гарбуза від неї.

– А як старий поживає (батько Наді), п'є чарку, га?
– Йому заборонено пити, бо він хворий.
– Бідний старий, аж шість дочок має, із горя навіть випити не може.

– Він то випити може, – сказав я, – тільки що пізнійше мусить за кожну чарку відлежати один день. От давайте, Микола Дм., зайдемо до него в гості на Йордан.

Він весело усміхнувся і сказав, то воно то не помішало би.

– Старий і так не раз переді мною висказувався, що Ви скільки разів були в Теплику і Марківці, а до него не прийшли.

– Виходить, що йому «обедно», – перебив він.

– Я думаю, що трохи «обедно».

– Ну добре, підемо на Йордан.

Ми попрощалися і умовилися, що зустрінемося в Стражгороді на Йордан.

Ледве замерзла земля на Йордан, розмерзлася. Стало болото. Я вибрався до Стражгорода. Коли вступив в хату св. Танашевича, вітаючись зі всіма знакомими дівчатами, батюшки весело задали мені питання: «А в нас хтось є, ага. Угадайте, ага!» Доволі махнув рукою: «Я ще в суботу чув про «ага»!»

В гостинній сидів Микола Дм. і держав годинник в руці.

– Здоров старий! Ви чули про нову республіку?

– Яку?

– Стражгородську! Мало мене сьогодні не затолочили. Обступили кругом і стали питати, що це ви носите на ланьцужке. Я кажу: «Годинник». А вони давай кричати: «Ану покажіть, ми ще не бачили». Я виняв показав їм машинерію: всі колеса, спиці, мотуз, бо вони ще не чули слова пружина, а вони, мов ті вівці, збилися, і всі очей не зводять з годинника. «А ето как звать?» Я кажу: «Цифра-номер». «А ето?» – «Це показчик!» – «Как? Приказчик?» – «Ні, показчик – така стрілка, що показує, котра година» – «Как-как, приказчик. Где вон? Ану-ка, ну-ка», – тай як зачали нукати, тиснутися до мене, штовхати зі всіх боків, то ледве спасся я. Були б затолочили на місці. Потім я питався одного мужика, що у вас за порядки такі. «А в нас республіка», – відповів мужик. Бачите, а ви так близько сидите і не знаєте, що в Стражгороді республіка.

Микола Дм. любив жартувати!

За обідом випивав чарку і не пропускав моменту, щоб не сказати б якоїсь веселої шутки. По обіді одним найбільш інтересним зацікавленням була ворожба матушки Танашевич. Вона з руки старалась вгадувати минувшу і будучу долю. Між иньшими дав руку і Микола Дм. По хироманцьких признаках вона показала поки лінію талану. Що всі признали безспорно, сказала, що він до трийцяти літ не зазнав правдивої щасливої любови, що не було в него вірних друзів.

– А от є один мій друг. – показав він на мене, – А як дальше? – спитав він.

Вона приглядувалася до руки і сказала:

– Щось сумно на вашій руці. Лінія життя у вас немов переривається. Але дальше – знов продовжується? Да, так якось виходить.

Вона дійсно уважно приглядувалася до руки і вкінці сказала:

– Щось такого на вашій руці є, що я не можу определити. Трагедія в півтора діях, – шутливо добавила [...] Ні-ні, що то серйозно, – настаювала матушка.

– А може як буду вертати до Тульчина, то вийде з ліса якийсь товариш і спитає пропуск? Ні-ні – право не скажу. І не вб'є мене по дорозі!

– А Бог з вами! – відповіла матушка.

– Так глядіть же. Якби мене передибав хто в дорозі і схотів убити, то я йому скажу так: «Бачиш руку? Ходімо запитаємось стражгородської матушки, що тут на руці показує: чи ти мене можеш убивати». А як це не допоможе, то я знаю таке магичне слово, що як скажу йому на вухо, то він відразу переміниться в інструмент.

– Скорінше в русалку або лісовика, – сміячись добавили ми.

– Але все-таки на руці нема, щоб мене хтось убив, – промовив Микола Дм.

– А що, злякалися, правда? – почав я до него. – А чому ж ви тоді, як з Тульчина виходили, не подумали над тим?

Він, замість відповідати, попросив матушки, щоб вона мені поворожила:

– Ану-ану, що в него на руці? – запитував Микола Дм.

Матушка взяла мою руку і придивлялася довго. Микола Дм. слухав мовчки з більшим зацікавленням, ніж йому ворожила.

– А у вас талану нема, але видко спосібности.

– До спекуляцій. – добавив Микола Дм., – Ні-ні, серйозно, багато спосібностей – дрова рубати в [...]? – сміявся дальше Микола Дм.

– Мухи ловити тоді, коли тульчинський мужик витягав за коси шосту русалку з під клявішів на світ, – сказав я. (Я натякнув на одну комічну сцену. Раз прийшов я до Миколи Дм. Він був сам і komponував довго мелодію шостої русалки. Я сидів більше кількох годин, не перешкоджаючи йому, а далі зі скуки став ловити мухи. Коли побачив це Микола Дм., дуже щиро сміявся і невдовзі шоста русалка була готова).

– От спеціаліст ловити мухи, – почав шуткувати Микола Дм.

Але матушка перебила:

– У вас, Яким Дм., не гаразд показує рука. Якийсь сумний трагічний випадок.

– Ага! – перебив Микола Дм., – Було не тікати з Тульчина.
– Вірю, що тепер все можливе, – сказав я, – і тому мої нерви будуть все спокійні.

– Якесь велике горе вас спіткає, – продовжувала матушка.
– Від своєї Надії не втечеш, – сказав я і відтягнув руку.

Матушка почала даліше продовжувати балачку на тему хіромантії і перераховувала факти дійсного сповнення ворожби з руки. Відчувалося, що ворожба з наших рук поспувала нам настрій. Микола Дм. вже перестав шуткувати. Найбільше часу посвячував він на балачку з Надею і давав вказівки та свої плани, як переробити лібрето «На Русалчин Великдень». В плані Миколи Дм. виходило, що Надя Танашевич повинна зовсім переробити Грінченка – розширивши до 3-ох дій і змінити навіть ідею фантазій. Це мала бути дійсно широка фантастична українська опера.

Вечір наближався, я порішив вертати в Теплик. Попрошався з Танашевичами, Микола Дм. відправляв мене сам. Надсунулася сіра хмарка, кропнуло зімовим дощем. Ми заховалися під грубе старе дерево.

– От Йордан розкисся, мов теплий Олекса.

– От бачите, зайшли ви з Тульчина на чужину, а тепер вертатись буде тяжко.

– Да погано! Страшно як не хочеться мені вертатися. Ідімо разом в Тульчин.

Я не відповів на це нічого.

– Ідімо, чого ж тут засиділися. Ви ще молодий, можете добре бігати.

– Ні, не піду я з вами, бо ви любите дуже засиджуватися. Ви казали, що підете завтра в Тульчин, а тепер чую відкладаєте подорож. Вертайте скоріше, заки ще зовсім не розкисло.

– Ой як не хочеться йти, ой як не хочеться!

– І чого ж вам зволікати, мусите ж колись вертати. Відвідали батька, говорили з Надею відносно лібрета та й вертайте!

Він замовчав на мої поради – мабуть затаював якусь причину, котра не пускала його скоро вертати в Тульчин. І стало нам обом сумно. Микола Дм. мовчав і якось сумно дивився на чорно-сірі хмари.

– Ви не боїтеся того, що вам матушка напроорочила?

– Доля вище всяких пророцтв, – відповів я.

– Ну, я буду йти. Вже темніє.

– Чекайте, ще поговоримо, останьтеся ночувати, побалакаємо дещо.

– Ні-ні, ви доволі хитро вмієте задержувати мене, будьмо здорові.

– Чекайте ще.

– Ні-ні, дощ і так вже, болото по коліна. Так коли ви підете в Тульчин?

– Не знаю, може на цій неділі. Може в п'ятницю або в суботу. Ну поспішайте, заки погода зовсім не погіршилася. Будьте здорові, щасливої вам дороги.

Ми попрощалися.

Це було в неділю рано 23 січня. Гарна зимова погода бадьоро настроювала душу. Відколи попрощався я з Миколою Дм., під впливом останніх його слів мені зробилось чогось сумно. (Без хвальби і видумки зазначую ці слова). Мимоволі якась сила приковувала мої думки до його особи.

– Ну, сьогодні Микола Дм. повинен вже бути в Тульчині, – сказав я сам до себе, немов успокоюючи свої туманні думки. А ну, скільки градусів холоду? Я поглянув на термометр і замість на градусах, мої очі спинилися на якійсь особі, котра бігом прямувала до моєї квартири. Хто це? Невже ж сестра Миколи Дм. Вікторія. Почувся скорий стук до дверей. Я вибіг відчиняти...

– Коля ранений, рятуйте!!! Де доктор живе? Ой скоріше, він ще живе... (Пишіть, хто може і вміє описати це потрясення і біль на ту звістку).

Заки доктор Скрипнік зібрався, щоб їхати в Марківку, прибіг (на коні) один марківський селянин і сказав, що Микола Дм. вже помер! А сонце так ядро світило! Я їхав в Марківку побачитись з Миколою Дм. Я тоді не плакав. Хиба ж це що допоможе?

– Пусто, як пусто мені на душі! – говорила сестра. – Скажіть, за що його вбили? Що він кому злого зробив. За що? За віщо, за віщо, ой скажіть! Ми того (убійцю) прийняли на ніч, дали повечеряти, ще так приємно розмовляв він з Колею, а Коля все шуткував... Він каже: «Я тайний агент Гайсинського повіту. Дивіться скільки бумаг у мене. Це все моє діло. Поінтересуйтеся, може знайдете яку знайому вам фамілію з-поміж ворогів совецької влади». А Коля каже: «Ні, спасіба!» Потім він став розказувати, як то ловко він бандитів підходить. Я, каже, говорю з ним, п'ю, їм, сміюся і тоді, коли він найменше сподіється, накладаю на него свою руку. Ще ні один не вирвався з моїх рук. О, скільки я їх сам прочистив в Гайсинському повіті!» А Коля тоді каже: «І на що ви так нищите народ? Ви кажете – бандіти по лісах. Вони ж там не народилися і не зросли. Треба спитатися, що примушує цих людей йти в бандіти! От попустили б ви трохи народів, дали б ще, чого він домагається, і не було б ніяких ні бандитів, ні чекістів». А він тоді каже: «Так ви ворог совецької влади. Ви знаєте, що за такі слова вас можна заарештувати?» Коля спохватився і говорить: «Ви, товариш, не гарячіться, може бути, що і я помиляюся» – «Да-да, знаємо вас добре!» – «От як раз не знаєте».

Вікторія кожне речення говорила, на силу здержуючи сльози:

– І вони ще потім щось довго балакали ще. Я часто відходила до кухні, папа також не сидів з ними. Вони оба розмовляли, він багато дечого розпитувався Колю... Ще Коля казав: «Да-да, ніхто з нас не знає, чи до завидка доживе», – нестримані ридання не давали їй говорити. – Він побачив карту подольської єпархії та й каже: «О, я візьму від вас її, вона мені пригодиться, бо я Гайсинського повіту не знаю добре». (Розмова між агентом і хатніми велася на російській мові). І хотів знімати вже, а Коля каже: «Не торопіться, товариш, знімете вже завтра, як будете від'їжджати. Нехай ще нічку на стіні повисить. А зрештою, до завтра ще далеко, може як раз забудете. Або знаєте, я вам виріжу Гайсинський повіт, а решта хай нам останеться...» Потім вже розходилися спати. Він хотів переночувати у школі на столі. А Коля говорить: «Чого ж на столі, коли є де переспатися. От переспимо в одній кімнаті разом. Як полягали, ще папа укритий його Коліним пальто. А рано, ой, боже мій, за що його вбито, за що? Це я винна я! Він був би вчора (в суботу) вийшов до Тульчина, а я порадила, що краще сьогодні. Ще вчора бігала до Кубліча, бо Радзеновський (знакомий Миколи Дм.) мав їхати до Тульчина. Скажіть, скажіть, як можна було його уратувати? Кому він злого що зробив? Нема, не стало його вже між живими. І ніхто не знає, кого вбив цей злочинець. О. Гріщенко його фамілія – він агент гайсинської чеки, його знають наші мужики. Він в Степанівці на мітингах виступав. І кого він убив і за що? Так підло, так по-звірськи, нехай би були арештовали, держали в підвалах, зкоїли так, як було за що, а то так по-звірськи сонного, беззахисного. Рано до схід сонця він схопився, узяв заладований утинок, відкрив одіяло з Колі, ще сорочку відтягнув і до голого тіла приложив утинок в бік – до голого тіла! Де в нього серце було, де душа чоловіча. Так убили його за правду, за невтомиму працю, і хто убив його скажіть, хто усімнеться?

Папа збудився на цей звук, а Коля крикнув: «Ой, що це, папа, я ранений! Кров, болить...» А він, він наставив утинок до папи і крикнув: «Ані з места, бо сейчас уб'ю, як собаку! Дядько, дядько, взяти старого сей час». Я і Галя позривались як були, а він вже на порозі до нас – ані з места, руки уверх, бо уб'ю – ругається. Папа сам дав руки звізати, а він нас пов'язав, і всіх в одну кімнату. Дядько помагав йому дуже радо. А Коля стогне і щось говорить. Папа кинувся до порога, а Гріщенко знов погрозив і загнав нас всіх в кут! Потім дядькові каже: «Стережи їх тут». Сам пішов до Колі і щось довго балакав. Як тільки ми рушилися з місця, мужик зараз крикнув, і Гріщенко з'явився з утинком на порозі! Ми мусіли сидіти і чути, як вмирав Коля. «Давай деньги, золото», – казав він. «Нема в нас золота. – відповіла я. – Там гроші є, беріть всьо». Гріщенко почав брати, що попало і дав віднести

мужикові на підводу. Сам стеріг нас, а Коля стогнав, ми чули тільки, як Коля ще запитав: «Так за это ви меня убиваете?» – «Да-да, за это, за это», – відповів Гріщенко. Більш нічого ми не чули з їхньої розмови. Аж довго-довго, забравши Колі черевики, тужурку, шапку і кожушок, а свою оставивши, Гріщенко втік, за ним мужик на підводу. Тоді я вискочила через вікно, стала голосити людей. Мужик три рази з підводою то під'їжджав до хвіртки, то чогось вертався, аж збіглися люди, і мужик вже остався, а убійця втік! Чого ж він тікав, як убив бандіта? А Коля вже нічого не говорив, кров сплила, тільки прошептав: «Папа, я умираю». Нема, нема вже кому вертати в Тульчин, не знає Клавдія, Нуся що їхнього папи нема вже.

Ми приїхали на подвір'я, заповнене людьми. Сльози і стони [...] на вік Миколу Дм. І вирвалась одна, давно стискана в каміннім моїм серці сльоза, на ноги покійного друга. Він лежав в полатаних штанах – босий, в біленькій сорочонині і в одній камізельці. Його очі не бачили вже нікого, не чули ні плачу, ні смутку, може серце ще чуло біль та й воно мовчало. І я той, котрого він ще недавно другом назвав, не сказав йому на прощання нічого! Прости, прости мені, мій добрий учителю, друже! Ти все всім прощав.

Приїхала цього дня міліція з Кібліча, зробила протокол і поїхала! Дядько той сам, що помагав Гріщенкові, клявся, що він нічого не винен:

– Що я міг сделать... Коли він сказав, як не послухаеш мене, то зараз убу! А ще вчера не хотів під ніч їхати, говорю: «Вже завтра поїдемо». А він каже: «Ані слова, ти знаєш, хто я такий. Сейчас щоб на ніч бути в Марківці!» – Ну і що я мав робити.

Я поглянув на цього дядька – теркатий, середнього росту злодійські рухи і гадючий погляд, відгризався, немов собака – він з Кибліча.

Приїхала міліція і доктор з Теплика також на слідство! Післали підводу в Тульчин за жінкою. Похорон мав бути у вівторок. Я пішов в Теплик. Рознеслась скоро вістка про оригінальне убивство, у вечір (в неділю) я чув таке про Гріщенка – начальник міліції Волков телефонував в Гайсин до чеки, що є слухи, що агент Гріщенко убив Леонтовича. Чи був у них такий агент на службі і як ні, то чи робити погоню за убійцем. Відповідь: «Гріщенко. Да есть такой, сейчас он в командировке в Кубліче, а может быть, кто другой с такой же фамилией. А как одет этот убийца?» Волков: «Говорят, в шапку, кожушок, бутинки». Відповідь: «Так это не наш. Наш был в фуражке, белой рубашке, поясе». Волков: «Да-да, как раз эти вещи найдены в доме убитого». Телефон перестав відповідати!

В понеділок вечір рознеслась по Теплику чутка, що міліція ловила Гріщенка. Я чув таке: жид, в котрого остановився Гріщенко ще в неділю у вечір, знаючи про убійство в Марківці, і коли Гріщенко

в понеділок цілий день сидів в кімнаті та все цокав утинком – на-страшився і пішов дати знати міліції, що в нього є той самий убійця. А ще в неділю увечері, говорив мені його тов., що бачив Гріщенка, убраного в козушку (він його знає), що ходив попід руку з воєнкомом по Теплику і дуже весело сміялися. Волков з кількома міліціонерами пішов до Гріщенка: «Тов. Гріщенко, ви дома?» Гріщенко за дверей: «А хто там?» Волков: «Єто я – нач. міліції Волков. Вийди пожалуйста к мне. Имею дело!» Гріщенко: «А, ото ти! Сейчас...» Було чути, як Гріщенко пішов в другу кімнату чи десь до вікна і за хвилю втворились двері і... вистріл – один, другий. Волкові пройшла куля через шинель на животі, а міліціонера Твердохліба (тепличанина) зранила легко в живіт. Міліція – кількох поховалося, а Волков побіг по воєнкома за отрядом. Гріщенко стрілив ще кілька раз через вікно і втік. Це було під вечір – щез безслідно. Ходили чутки, що довго Гріщенко крутився в поблизьких селах чим раз далше від Теплика, все грабив, і після одних чуток Гріщенка убили мужики в якімось селі, після других – він утік в Руминію.

Пояснення: При перегляді написаних споминів я мусів зачеркнути декілька речень з такої причини: заінтересовані особи заперечували правдивості цих слів. Я сам не можу пригадати обговорюваних речень в такій формі, в якій були виписувані. Можливо, що одне слово, або зайве, або не дописане, змінє думку речення.

ПРО АВТОРІВ



ЗАВАЛЬНЮК Анатолій Федорович

Кандидат мистецтвознавства, професор Вінницького державного педагогічного університету ім. М. М. Коцюбинського, член Національної спілки композиторів України. Автор наукових статей, навчальних посібників, програм з фольклористики та історії української музики. Впродовж багатьох років досліджує життєвий і творчий шлях Миколи Леонтовича. Автор першої експозиції та організатор створення у 1977 р. «Музею М. Д. Леонтовича» у с. Марківка Теплицького району.



МЕЛЬНИЧУК Олена Юріївна

Викладач-методист Вінницького коледжу культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича. Випускниця теоретичного відділу Вінницького музичного училища ім. М. Д. Леонтовича та Львівської консерваторії ім. М. Лисенка. Є активним пропагандистом класичного мистецтва. Організовує та проводить лекції-концерти, залучаючи до виступів студентів, викладачів та творчі колективи коледжу. Ініціатор створення збірки статей до 135-ої річниці від дня народження М. Д. Леонтовича.



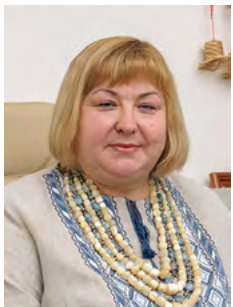
БОГДАН Анна Василівна

Викладач хорового відділу Гайсинської музичної школи. У 2016 р. закінчила Вінницький державний педагогічний університет імені М. М. Коцюбинського.



ПОРОЖНА Анна Василівна

Науковий співробітник Тульчинського краєзнавчого музею. Закінчила Тульчинське училище культури та Київський державний університет культури. Відповідає за роботу в Музеї-квартирі Миколи Леонтовича. Започаткувала проведення в музеї-квартирі композитора вокально-літературних вечорів з нагоди дня народження Миколи Леонтовича.



ВИСОЦЬКА Катерина Іванівна

Заслужений працівник культури України, директор Вінницького обласного краєзнавчого музею з 2008 р. У 1980 р. закінчила історичний факультет Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. О. Островського. Є одним із провідних краєзнавців і музеєзнавців області, втілює інноваційні тенденції у музейній галузі, скеровує реалізацію масштабних проектів із збереження і популяризації історико-культурної спадщини подільського краю, науково-дослідницьку, видавничу, виставкову діяльність, що їх здійснює музей. Член Міжнародної ради музеїв (ICOM) з 2016 р.



КОШЕЛЬНИК Марина Петрівна

Завідувач науково-методичного відділу Вінницького обласного краєзнавчого музею. У 1994 р. закінчила історичний факультет Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. О. Островського. Співавтор нової експозиції «Музею М. Д. Леонтовича» у с. Марківка Теплицького району.



АЛЕКСЄВА Алла Олександрівна

Зберігач фондів Державного історико-культурного заповідника «Буша». Випускниця геолого-географічного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (2013). Учасниця музейних форумів, конференцій (Вінниця, Меджибіж, Київ, Запоріжжя). Коло наукових інтересів: краєзнавство та музейна справа, туризм.



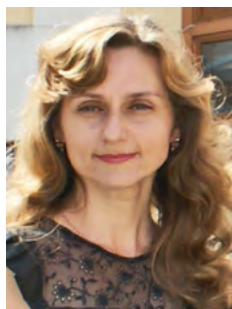
КУШКА Наталія Миколаївна

Музикознавець, викладач Вінницького коледжу культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича. Активна дослідниця творчості Миколи Леонтовича.



СЕМЕНКО Лариса Іванівна

Завідуюча науково-дослідницьким відділом новітньої історії Вінницького обласного краєзнавчого музею. Закінчила Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, за фахом – викладач історії та суспільствознавства. Активно досліджує тематику Української революції, голодомору та репресій, подій Революції Гідності та АТО тощо. Автор книг: «Їх поєднала пісня Леонтовича...» (2007), «Вінниця у 1917 році. Революція в провінційному місті» (2009), має понад 50 публікацій у наукових, періодичних виданнях. Виступає з тематичними лекціями, бере участь у роботі наукових конференцій.



БРОДЗЬ Олена Василівна

Вчений секретар Вінницького обласного краєзнавчого музею. Закінчила філологічний факультет Вінницького державного педагогічного університету ім. М. М. Коцюбинського (1998). Куратор науково-дослідницької роботи музею. Автор експозиції Погребищенського районного краєзнавчого музею ім. Н. А. Присяжнюк. Автор і упорядник альбому «Подільський Святвечір. Багата кутя». Редактор і коректор низки музейних видань.



ПРОКОПЕНКО Ольга Василівна

Завідувач філії Вінницького обласного краєзнавчого музею «Музей М. Д. Леонтовича» в с. Марківка Теплицького району Вінницької області. Закінчила Уманський педагогічний університет ім. П. Тичини. З 1999 р. по 2015 р. працювала у Теплицькому районному центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді на посаді головного спеціаліста.



КІЗЯН Ольга Іванівна

Завідувач відділу наукової інформації та бібліографії Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва. Вища бібліотечна освіта, закінчила Київський державний інститут культури. Майже 30 років займається бібліографічною діяльністю. Укладач бібліографічного покажчика «Микола Леонтович – славетний український композитор» (2017).



ДУБЕЦЬКА Тетяна Володимирівна

Навчалась у Вінницькій дитячій музичній школі №1, після закінчення вступила до Вінницького музичного училища ім. М. Д. Леонтовича на диригентсько-хорове відділення. Вищу освіту здобула у Вінницькому Державному педагогічному університеті ім. М. Коцюбинського. З 1999 р. працює у Вінницькій дитячій школі мистецтв – викладач класу хорового та сольного співу, диригент Зразкового дитячого хору старших класів «Весна».



РОЖКОВА Ангеліна Вікторівна

Директор КЗ «Покровський історичний музей», голова музейної ради при управлінні культури і туризму Донецької обласної державної адміністрації.



ГОРДІЄНКО Олена Іванівна

У 2008 р. закінчила філологічний факультет Вінницького державного педагогічного університету ім. М. М. Коцюбинського. Працює у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї з 2002 р., нині – старший науковий співробітник науково-методичного відділу. Член Міжнародної ради музеїв (ICOM) з 2016 р. Автор кількох музейних експозицій, зокрема «Музею М. Д. Леонтовича» (с. Марківка Теплицького району). Досліджує музейну справу Вінниччини.

Фотолітопис науково-практичної конференції
«МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ: музична легенда Поділля»

13 грудня 2017 р.

філія Вінницького обласного краєзнавчого музею —
«Музей М. Д. Леонтовича»
с. Марківка Теплицького р-ну Вінницької обл.



Покладання квітів до могили М. Д. Леонтовича
у с. Марківка Теплицького р-ну Вінницької обл.



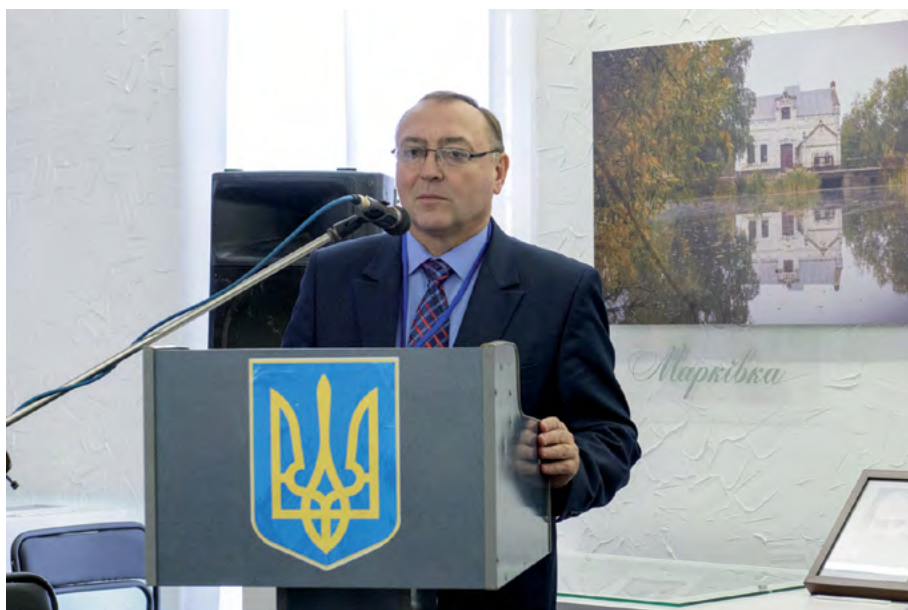
Покладання квітів до могили М. Д. Леонтовича
у с. Марківка Теплицького р-ну Вінницької обл.



Виступ народного аматорського хору «Відродження» Теплицького РБК,
керівник М. Сокотнюк, під час відкриття «Діброви М. Д. Леонтовича»,
висадженої поруч із могилою композитора



Урочисте відкриття науково-практичної конференції
«Микола Леонтович: музична легенда Поділля». Вступне слово проголошує
директор Вінницького обласного краєзнавчого музею Катерина Висоцька



Вітальне слово Валерія Коровія – голови
Вінницької облдержадміністрації



До учасників конференції звертається начальник управління культури і мистецтв облдержадміністрації Станіслав Городинський



Людмила Марцин – голова Теплицької райдержадміністрації



Тетяна Сокотнюк – голова Теплицької районної ради



Спогадами про створення музею ділиться
професор Анатолій Завальнюк



Анатолій Завальнюк презентує очільнику області свою книгу
«Повне зібрання хорової і педагогічної спадщини Леонтовича»



Наталія Лазаренко – ректор Вінницького державного
педагогічного університету ім. М. Коцюбинського



Доповіді виголошують Олена Мельничук, Анна Порожна,
Ольга Кізян, Тетяна Дубецька



Про вшанування пам'яті
М. Д. Леонтовича на Донеччині
розповідає Ангеліна Рожкова –
директор Покровського
історичного музею



Учасники конференції



Спілкування учасників конференції





Екскурсію експозицією проводить
завідувачка «Музею М. Д. Леонтовича» Ольга Прокопенко



Учасники конференції і працівники філії перед будівлею
«Музею М. Д. Леонтовича»

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
Анатолій Завальнюк МУЗЕЙ М. ЛЕОНТОВИЧА НА ПОДІЛЛІ В СЕЛІ МАРКІВКА	5
Олена Мельничук МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ ТА ФЕЛІКС НОВОВЕЙСЬКИЙ: ПАРАЛЕЛІ У ЇХНЬОМУ ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ	13
Анна Богдан ХОРМЕЙСТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ І ХОРОВА ТВОРЧІСТЬ М. ЛЕОНТОВИЧА 1904–1908 pp.....	19
Анна Порожна ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА	27
Катерина Висоцька, Марина Кошельник СВЯЩЕНИЦЬКИЙ РІД ЛЕОНТОВИЧІВ	43
Алла Алексеева НОВАТОРСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ У ТВОРЧОСТІ М. ЛЕОНТОВИЧА ТА ЇХ РІЛЬ У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ XX СТОЛІТТЯ	57
Наталія Кушка ІСТОРІЯ ВІННИЦЬКОЇ ХОРОВОЇ КАПЕЛИ ім. М. Д. ЛЕОНТОВИЧА	63
Лариса Семенко ТРІУМФАЛЬНИЙ ПОЛІТ РІЗДВЯНОЇ «ЛАСТІВКИ» МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА КРІЗЬ ВІКИ	75
Олена Бродзь ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА У ФІЛАТЕЛІЇ, НУМІЗМАТИЦІ, МОНУМЕНТАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ	91
Ольга Прокопенко ТЕПЛИЧЧИНА І ЛЕОНТОВИЧ: НА ПЕРЕТИНІ ШЛЯХІВ	115
Ольга Кізян БІБЛІОГРАФІЯ ТВОРІВ М. ЛЕОНТОВИЧА ТА ЛІТЕРАТУРИ ПРО ЙОГО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ	123
Тетяна Дубецька ПЕДАГОГІЧНА ТА ТВОРЧА СПАДЩИНА М. ЛЕОНТОВИЧА ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ У РОБОТІ З ДИТЯЧИМ ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ.....	135
Ангеліна Рожкова ВИТОКИ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ м. ПОКРОВСЬК	143
Олена Гордієнко ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА В ІСТОРИЧНИЙ РЕТРОСПЕКТИВІ	149
Додаток. Грех Яким МОЇ СПОМИНИ ПРО МИКОЛУ ДМИТРОВИЧА ЛЕОНТОВИЧА	175
Про авторів.....	185
Фотолітопис конференції.....	189

МИКОЛА ЛЕОНТОВИЧ: музична легенда Поділля

Матеріали науково-практичної конференції
до 140-річчя з дня народження М. Д. Леонтовича
13 грудня 2017 р.
с. Марківка Теплицького р-ну

Підписано до друку
Формат. Папір офсетний
Друк офсетний. Гарнітура Century Schoolbook
Ум. друк. арк. Обл.-вид. арк.
Наклад Зам.